K. KANN

Saksa keele õpik

II

K. KANN

SAKSA KEELE ÕPIK

EESTI NSV KÕRGEMATELE KOOLIDELE

II

GRAMMATIKA

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1961

4 T
K 15

2
TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU
228563

EESSÕNA

Käesolev saksa keele grammatika on määratud ENSV kõrgematele õppeasutustele.

Keskkoolidele määratud saksa keele grammatikas esitatud materjal on antud laiendatud kujul, arvestades morfoloogilisi ja süntaktilisi nähtusi, mis tekitavad raskusi teadusliku kirjanduse lahtimõtestamisel, nagu näiteks: abisõnade mitmetähenduslikkus, verbide ja adjektiivide rektsioon, partitsiibilised ja infinitiivsed laused, laiendatud atribuut jne.

Õpiku koostamisel on arvestatud viimaseid nõukogude ja saksa grammatikate seisukohti, mida täiendati isiklike tähelepanekutega saksa keele grammatika õpetamisel eestlastele.

Samuti kui keskkoolide vastavais õpikuis arvestatakse siinkohal nõukogude metoodika printsiipi, mis nõuab võõrkeele grammatika nähtuste omandamist kõrvutavalt emakeelega.

Grammatiliste reeglite kinnistamiseks vajalikud harjutused ei ole antud käesolevas õpikus, kuna see on mõeldud grammatika normatiivse kursusena, mis peab andma õppijaile teadmisi grammatiliste nähtuste kohta. Harjutused leiab õppija vastavates lugemikes algajaile ja edasijõudnuile ning spetsiaalsetes harjutustikes.

K. KANN

A

MORFOLOOGIA

(Morphologie)

Morfoloogia aineks on õpetus sõnast, selle liikidest, vormidest ja muutusest.

§ 1. Sõnaliigid

(Redeteile oder Wortarten)

Niisamuti kui eesti keeles jagunevad ka saksa keeles sõnaliigid iseseisvateks ehk täistähenduslikeks ja abisõnadeks.

Sellise liigituse aluseks on sõnade tähenduslikud ja grammatilised funktsioonid.

1. Iseseisvate ehk täistähenduslike sõnaliikide hulka kuuluvad 6 järgmist sõnaliiki:

1) nimisõna (das Substantiv oder das Hauptwort),
2) asesõna (das Pronomen oder das Fürwort),
3) omadussõna (das Adjektiv oder das Eigenschaftswort),
4) arvsõna (das Numerale oder das Zahlwort),
5) tegusõna (das Verb oder das Zeitwort),
6) määrsõna (das Adverb oder das Umstandswort).

Loetletud sõnaliikide hulka kuuluvad sõnad tähistavad elusolendeid, esemeid, nende omadusi, olukordi, tegevusi. Erandi moodustavad asesõnad, millised viitavad elusolendeile, esemetele ja nende omadustele.

Iseseisvad ehk täistähenduslikud sõnaliigid esinevad lausetes lauseliikmetena.

2. Abisõna liigid on järgmised:

1) artikkel (der Artikel oder das Geschlechtswort),
2) eessõna (die Präposition oder das Verhältniswort),
3) sidesõna (die Konjunktion oder das Bindewort),
4) kildsõna ehk partikkel (die Partikel).

Abisõnadel ei ole iseseisvat leksikaalset tähendust ja nad ei saa esineda lauseliikmetena. Nende funktsiooniks on:

a) täpsustada või varjundada sõna või lause sisu (artikkel, partikkel);

b) ühendada sõnu või lauseid (prepositsioon, konjunktsioon).

3. H ü ü d s õ n a (die Interjektion oder das Empfindungswort) ei kuulu ei ühte ega teise sõnade kategooriasse. Ta väljendab tundeid ilma neid nimetamata.

Igal sõnaliigil on oma leksikaalne, morfoloogiline ja süntaktiline spetsiifika.

I

ARTIKKEL

(der Artikel)

§ 2. Artikkel ja selle grammatilised funktsioonid

(Der Artikel und dessen grammatische Funktionen)

1. Erinevalt eesti keelest tuntakse saksa keeles artiklit. Artikleid on kaks:

1) m ä ä r a v ehk d e f i n i i t n e a r t i k k e l (der bestimmte Artikel) (**der, die, das**);

2) u m b m ä ä r a n e ehk i n d e f i n i i t n e a r t i k k e l (der unbestimmte Artikel) (**ein, eine, ein**).

2. Artiklil on järgmised grammatilised funktsioonid:

1) Artikli abil väljendatakse grammatilisi kategooriaid:

a) g r a m m a t i l i s t s u g u:
der Bleistift, **die** Feder, **das** Heft;

b) k ä ä n d e i d:
des Heftes, **dem** Hefte, **die** Hefte;

c) a r v u:
das Heft, **die** Hefte.

2) Nimisõna grammatilist sugu väljendab kõige täpsemalt d e f i n i i t s e a r t i k l i n o m i n a t i i v (Nominativ):
der Tisch, **die** Stunde, **das** Tagebuch.

Kuna indefiniitsel artiklil on maskuliinide ja neutrumite tähistamiseks ühine vorm (**ein** Tisch, **ein** Tagebuch), ei saa selle järgi määrata nimisõna sugu. Küll võib aga naissugu nimisõna ära tunda artikli järgi:
eine Arbeit, **eine** Stunde jne.

3) Saksa keel on vaene käänete muutelõppude poolest, seepärast on käänete peamiseks väljendajaks artikkel (vt. tabel § 3).

4) a) Mitmuses on määraval artiklil samad vormid kõigil kolmel sool:

N. **die** Bleistifte, Federn, Hefte
G. **der** Bleistifte, Federn, Hefte
D. **den** Bleistiften, Federn, Heften
A. **die** Bleistifte, Federn, Hefte

b) Indefiniitsel artiklil mitmuse vorme ei ole:

ein Bleistift liegt auf dem Tisch,
Bleistifte liegen auf dem Tisch.

5) Artikkel näitab nimisõna sugu, kui see on tuletatud teistest sõnaliikidest:

lesen — **das** Lesen, der kluge Student — **der** Kluge jne.

§ 3. Artikli deklinatsioonitabel

	Kääne	Meessugu (Maskulinum)	Naissugu (Femininum)	Kesksugu (Neutrum)	Mitmus (Plural)
Määrav ehk definiitne artikkel (der bestimmte Artikel)	1. Nominatiiv	der	die	das	die
	2. Genitiiv	des	der	des	der
	3. Daativ	dem	der	dem	den
	4. Akusatiiv	den	die	das	die
Umbmäärane ehk indefiniitne artikkel (der unbestimmte Artikel)	1. Nominatiiv	ein	eine	ein	—
	2. Genitiiv	eines	einer	eines	—
	3. Daativ	einem	einer	einem	—
	4. Akusatiiv	einen	eine	ein	—

§ 4. Määrava ehk definiitse artikli tarvitamine

(Gebrauch des bestimmten Artikels)

Definiitse artikliga tõstame ühesuguste olendite või esemete hulgast esile ühe kindla, tuntud olendi või eseme. Seetõttu tarvitame definiitset artiklit järgmistel puhkudel:

1) kui nimisõna on juba varem mainitud:
Ein Student besuchte den Professor.
Der Student bat ihn um ein Buch.

2) kui nimisõna ees seisab adjektiiv ülivõrdes (superlatiivis) või järgarv (ordinaal):
Laine ist **die beste** Sportlerin unserer Gruppe.
Es lebe **der erste** Mai!

3) kui nimisõna tähistab oma olemuselt ainulaadseid esemeid või nähtusi, nagu:
die Natur, **die** Sonne, **der** Mond jne.:

„Wie herrlich leuchtet
Mir **die** Natur!
Wie glänzt **die** Sonne!
Wie lacht **die** Flur!"

(J. W. Goethe)

§ 5. Umbmäärase ehk indefiniitse artikli tarvitamine
(Gebrauch des unbestimmten Artikels)

Indefiniitse artikliga tõstame samuti esile mingi olendi või eseme teiste samasuguste hulgast, kuid ilma seda täpsustamata.
Indefiniitset artiklit tarvitatakse siis, kui olend või ese on tundmatu. Seetõttu tarvitatakse teda järgnevatel juhtudel:

1) kui nimisõna nimetatakse esimest korda:
Ich traf **einen** Genossen, der auf mich einen großen Eindruck machte.

2) kui on tarvis näidata, et nähtus, millest räägitakse, on üks teatav, eriline paljude teiste hulgas:
Nennen Sie mir **einen** Roman von A. Seghers.

§ 6. Artikli tarvitamine pärisnimede (isikunimede) ees
(Gebrauch des Artikels vor Eigennamen)

1. Pärisnimede ees tavaliselt artiklit ei tarvitata:
Hans ist ein tüchtiger Junge.

2. Isikuid tähistavate pärisnimede ees tarvitatakse artiklit järgmistel juhtudel:

1) kui pärisnime ees seisab omadussõna:
Der tüchtige Hans wird gelobt.

Märkus. Kõnekeeles, eriti sõpradest ja sugulastest rääkides, tarvitatakse kapärisnimede ees artiklit, kui nende ees ei seisa omadussõna.

Hast du **den Peter** getroffen?

2) kui autori nimega märgitakse ära tema teosed:
Ich habe mir **einen Dürer** gekauft.

3) kui räägitakse perekonnast selle täies koosseisus:
Unter **den Tamms** zählen wir viele Preisträger.

4) kui pärisnime tarvitatakse üldnimena:
Ein Schiller kommt nicht alle Jahrzehnte vor.

§ 7. Artikli tarvitamine geograafiliste nimede ees
(Gebrauch des Artikels vor geographischen Namen)

1. Artikkel ei esine maade, linnade ja maailmajagude nimede ees:

Polen baut auf. **Tallinn** ist unsere Hauptstadt. **Afrika** kämpft für seine Freiheit.

2. Geograafiliste nimede ees tarvitatakse artiklit järgmistel juhtudel:

1) kui maade, linnade või maailmajagude nimede ees seisab täiend:
das junge Polen, **das alte** Tallinn, **das aufblühende** Afrika.

2) naissugu maade nimetuste ees esineb määratud artikkel:
die Krim, **die** Schweiz, **die** Türkei, **die** Tschechoslowakei.

3) mägede, jõgede, järvede nimesid tarvitatakse koos mees- või naissugu tähistava määratud artikliga:
die Karpaten, **die** Elbe, **der** Peipus.

4) ilmakaared on meessugu ja nende ees seisab määratud artikkel:
der Osten, **der** Westen, **der** Norden, **der** Süden.

§ 8. Artikli tarvitamine aastaaegade, päevade ja kuude nimetuste ees
(Gebrauch des Artikels vor den Bezeichnungen der Jahreszeiten, Tage und Monate)

Aastaaegade, päevade ja kuude nimetused on meessugu ja neid tarvitatakse koos määratud artikliga:

der Frühling, **der** Dienstag, **der** September.

Märkus. Ühenduses sõnadega **Anfang** (algus), **Ende** (lõpp), **Mitte** (kesk) jäetakse artikkel ära kuunimetuste ees:

Anfang Februar, **Ende** August, **Mitte** Dezember.

§ 9. Artikli tarvitamine ainenimetuste ees

(Gebrauch des Artikels vor Stoffnamen)

1. Kui ainenimetusega väljendatud aine hulk on ebamäärane või sellega tähistatakse ainet üldiselt, ei kasutata artiklit:

Ich trinke am Morgen **Milch** oder **Kaffee.**
In Kohtla-Järve gewinnt man **Chemikalien** und **Heizstoffe.**

2. Artikkel esineb ainenimetuste ees järgmistel juhtudel:

1) kui ainet nimetatakse täismahus. Artiklil on sel puhul üldistav tähendus:

Das Wasser kocht bei 100°.

2) kui ainenimetus on konkretiseeritud laiendiga:

Der Tee, den du zubereitet hast, schmeckt außerordentlich gut.

3) käändeliste suhete väljendamisel:

Der Geschmack **des** Kaffees, **des** Honigs jne.

§ 10. Artikli tarvitamine abstraksete noomenite ees

(Gebrauch des Artikels vor Abstraktnomen)

1. Abstraktsed noomenid, mis väljendavad üldisi mõõtmatuid mõisteid, tavaliselt ei nõua artiklit:

Wir kämpfen für **Freiheit, Frieden** und **Wohlstand.**
Wissen ist **Macht.**

2. Artikkel esineb abstraktnoomeni ees:

1) kui teda tarvitatakse üldistavas mõttes:

Der Friede muß gewonnen werden.

2) kui ta on konkretiseeritud, näiteks kõrvallausega:

Der Wohlstand, *den wir gewonnen haben,* beseelt uns zu großen Taten.

§ 11. Artikli puudumine üldnimede ees

(Das Fehlen des Artikels vor Gattungsnamen)

Artikkel puudub järgmistel juhtudel:

1. Kui nimisõna ees on täiend genitiivi vormis:

Annas Aufsatz ist gelungen.

2. Kui nimisõna ees seisab mingisugune asesõna või põhiarv:

Deine Aufgabe macht dir keine Schwierigkeiten.
Wir haben **drei Kolchose** besucht.

3. Mitmuses esineva nimisõna ees, mida ainsuses tarvitatakse indefiniitse artikliga:

Wir bauen **Häuser** und **Fabriken** (Wir bauen **ein** Haus und **eine** Fabrik).

4. Üttes:

Genossen! Vergeßt nicht euer Versprechen!

5. Loendustes, vanasõnades, arhailistes keelenditos:

Urahne, Großmutter, Mutter und **Kind**
in dumpfer Stube beisammen sind.
(G. Schwab)

Morgenstunde hat **Gold** im Munde.
Das Schiff versank mit **Mann** und **Maus.**

6. Öeldistäite ees järgmistel juhtudel:

1) umbisikulistes väljendites:

Es ist **Morgen.**

2) kui nimisõnaline öeldistäide väljendab rahvust või ametit:

Wir sind **Esten.**
Er ist **Kolchosbauer.**

Märkus. Kui nimisõnalist öeldistäidet laiendab omadussõna, kasutatakse viimase ees artiklit:

Er ist **ein guter Este.**
Paul ist **ein tüchtiger Kollektivbauer.**

2) kui nimisõnaliseks öeldistäiteks on aineni-metus:

Das ist **Silber.**

Märkus. Olenevalt semantilistest ja stilistilistest kaalutlustest võivad eespool antud artikli tarvitamise reeglid olla kõikuvad.

§ 12. Artikli liitumine prepositsioonidega

(Verschmelzung des Artikels mit Präpositionen)

1. Mees- ja kesksugu artikli ainsuse daativi vormiga **dem** liituvad tihti tema ees seisvad prepositsioonid **an, bei, in, von** järgmiselt:

am, beim, im, vom:

bei dem Fenster
beim Fenster

2. Naissugu artikli ainsuse daativi vorm **der** liitub tihti tema ees seisva prepositsiooniga **zu** vormiks **zur:**

zu der Mutter
zur Mutter

3. Kesksugu artikli ainsuse akusatiivi vormiga **das** liituvad tihti tema ees seisvad prepositsioonid **an, auf, in** järgmiselt: **ans, aufs, ins:**

in das Theater
ins Theater

II

NIMISÕNA

(Das Substantiv oder das Hauptwort oder das Dingwort)

Nimisõna on iseseisva tähendusega sõna, mis märgib olendite, esemete, olukordade, nähtuste ning mõistete nimetusi:

der Mensch, das Haus, die Ruhe, der Kampf, die Freiheit.

§ 13. Nimisõnade liigitamine

(Einteilung der Substantive)

Nimisõnad jagunevad tähenduse järgi:

1. Abstraktseiks (Abstrakta), s. o. olukordade, nähtuste ja mõistete nimetusteks:

der Friede, die Freundschaft, die Elektrizität.

2. Konkreetseiks (Konkreta), s. o. olendite ja esemete nimetusteks:

Hans, der Hund, die Stadt.

Konkreetsed nimisõnad jagunevad omakorda

1) pärisnimedeks (Eigennamen):
Lydia Koidula, Tartu, «Edasi».

2) üldnimedeks (Gattungsnamen):
der Student, das Buch, die Pflanze.

3) ainenimetusteks (Stoffnamen):
das Wasser, das Mehl, die Milch.

4) kogunimedeks (Sammelnamen):
das Volk, das Gebirge, das Dutzend.

§ 14. Nimisõnade moodustamine
(Bildung der Substantive)

Nimisõnade moodustamise võimalused on järgmised:

1. Sõnade liitmine (Zusammensetzung):
der Klassenkampf.

2. Afiksatsioon (nimisõnade tuletamine prefiksite (eesliidete) ja sufiksite (lõppliidete) abil):
der **Ur**wald, die Wohn**ung.**

3. Tegusõna tüvest tuletamine tüvisisevokaali muutmise ehk nn. sisefleksiooni teel (Ablaut oder innere Flexion) või ilma selleta:
binden: der **Ba**nd, der **Bu**nd; **lau**fen: der **Lau**f.

4. Substantiveerumine (Substantivierung) — teiste sõnaliikide üleminek substantiivide kategooriasse:
lernen — **das** Lernen.

§ 15. Liitnimisõnad
(Zusammengesetzte Substantive)

1. Saksa keelele on tüüpiline sõnavara rikastumine liitmise teel. Liitnimisõnad koosnevad ühest või mitmest sõnast või tüvest:
die Mutter/sprache, die Sowjet/union, der Lenin/preis/-träger, der Fünf/jahr/plan, das Wasser/kraft/werk.

2. 1) Liitsõna põhisõnaks (das Grundwort) on tavaliselt selle teine komponent, esimene on täiendiks (das Bestimmungswort).

2) Rõhk langeb tavaliselt täiendsõnale, s.t. sõna esimesele komponendile:
die Múttersprache, der Báhnhof.

Erandi moodustavad liitsõnad, mille põhisõnaks on **das Jahr:**
das Jahrhúndert, das Jahrzéhnt.

3) Liitsõna soo määrab põhisõna:
die Mutter**sprache**, **der** Jahres**plan**, **das** Studenten**heim**.

4) Käänamisel muutub ainult põhisõna:
die Gruppen**versammlung** — die Gruppen**versammlungen**.

§ 16. Nimisõnade liitumisviisid
(Arten der zusammengesetzten Substantive)

1. Liitsõna põhisõnaks on nimisõna, täiendsõnaks enamasti nimisõna (der Frauen**chor**), harvemini teised sõnaliigid.

2. Nimisõna liitumisel nimisõnaga eraldame järgmisi tüüpe:

1) vahetu liitumine (eigentliche Zusammensetzung):
der Bahnhof, die Hauptstadt (vrd. eesti nimetavaliselt liitunud nimisõnu *raudtee, pealinn*).

2) liitumine sidehäälikute **e, en, (e)s, er** abil (uneigentliche Zusammensetzung):
die Mause**fa**lle, der Frauen**chor**, das Arbeits**zim**mer, die Völk**er**freiheit.

Eesti keeles vastab sellele tüübile omastavaline liitumine:
rukkilõikus, viljakoristus, lumevaip, juusturatas.

Sidehäälik **(e)n** esineb, kui täiendsõna on naissugu või kuulub meesugu sõnade nõrka käändkonda:
das Maschinen**ge**wehr, das Frauen**recht**, die Helden**tat**.

Sidehäälik **(e)s**, mis on mees- ja kesksugu sõnade genitiivi sufiks, esineb ka **heit-, keit-, ung-, schaft**-lõpulise täiendsõna liitumisel põhisõnaga:
die Freiheits**liebe**, das Gerechtigkeits**prinzip**, der Übungs**prozeß**, die Wirtschafts**lage**.

Sidehäälikud **er** esinevad mees- ja kesksugu täiendsõna liitumisel põhisõnaga:
der Völk**er**frieden, der Männ**er**chor.

3) Teised sõnaliigid esinevad liitsõna täiendsõnana järgmiselt:

a) määrsõnad ja eessõnad:
der **Hin**blick, das **Wieder**sehn, das **Hinter**land, der **Wi-der**spruch.

b) omadus-, ase- ja arvsõnad esinevad harva täiendsõnana:
das **Hoch**haus, der **Wer**fall, der **Fünf**jahrplan, der **Zwei**kampf.

Saksakeelseid liitsõnu tõlgitakse eesti keelde üldiselt liitsõnade abil:

der Frauenchor — naiskoor, *die Muttersprache* — emakeel.

§ 17. Nimisõnade prefiksid ehk eesliited

(Substantivprefixe oder Vorsilben)

1. Produktiivsed nimisõnalised prefiksid kaasaegses saksa keeles on **ge-, un-, miß-, rück-, erz-.**

Lisaks eelmistele tuntakse tervet hulka nimisõnu lahutamatute prefiksitega **be-, er-** jne. (der **Be**fehl, die **Er**zählung). Neid sõnu ei saa vaadelda puhtnimisõnaliste prefiksitena, kuna nad on tuletatud samade prefiksitega verbidest:

befehlen — der **Be**fehl, **er**zählen — die **Er**zählung.

2. **ge-.** Selle prefiksiga tuletatakse kogunimesid nimi- ja tegusõnadest. Tüvesisevokaalid **a, o, u** muutuvad seejuures **ä, ö, ü**-ks.

wachsen — das Gewächs, der Hof — das Gehöft, der Busch — das Gebüsch.

Sõna tüvesisene **e** muutub **i**-ks:

der Berg — das Gebirge.

Mõnedele **ge**-prefiksiga nimisõnadele lisandub sufiks **-e:**

das **Ge**länd**e.**

Prefiksiga **ge-** tuletatud nimisõnad on enamasti kesksugu:

das Gebirge, **das** Gewölbe, **das** Gewächs.

Erandid: Der Gedanke, **die** Geschichte, **die** Gemeinde, **der** Genuß, **der** Gesang.

Nimisõnu prefiksiga **ge-** võib eeste keelde tõlkida mitmeti: 1) sufiksiga **-tik:** das **Ge**büsch (põõsas**tik**), 2) liitsõna komponendina: das **Ge**höft (taluhooned ehk talu**hoone**stik), 3) juursõnaga: das **Ge**wölbe (võlv).

3. **un-.** Selle prefiksiga tuletatud nimisõnad väljendavad

1) vastandmõistet põhisõnale:

die Ruhe — die **Un**ruhe (rahutus)
das Glück — das **Un**glück (õnnetus).

Selle prefiksi eestikeelseks vasteks on sufiks **-tus.**

2) negatiivset, ebamoraalset nähtust:

der **Un**fall (õnne**tus**), die **Un**tat (roim, kuritegu).

Selle prefiksi eestikeelseks vasteks on tavaliselt sufiks **-tus,** kuid selle prefiksiga tuletatud sõnu võib ka tõlkida negatiivse sisuga juur- või liitsõnaga (roim, kuritegu).

3) põhisõna mõiste tugevdamist:

die **Unmenge** (tohutu hulk).

Viimane tõlgitakse eesti keelde tihti sõnaühendiga.

4. miß-. See sarnaneb oma tähenduselt prefiks **un-** funktsioonile, kas lisades põhisõnale negatiivse varjundi või väljendades põhisõna vastandit:

der Brauch — der **Mißbrauch** (kuritarvitus), der Erfolg — der **Mißerfolg** (nurjumine).

Eesti keeles vastavad **miß-**prefiksiga sõnadele liit- või tüvisõnad.

5. ur-. Selle prefiksiga märgitakse minevikku ulatuvaid nähtusi:

der **Ur**mensch — ürginimene, der **Ur**großvater — vanavanaisa.

Prefiks **ur-** eestikeelne vaste on **ürg-, esi-, vana-.**

6. rück- (määrsõnast zurück). Võrreldes põhisõnaga väljendab prefiks **rück-** tagasiminekut, tagasi- ehk taandarengut:

der **Rück**gang (tagasiminek), der **Rück**schritt (tagasiminek).

Prefiks **rück-** eestikeelne vaste on **tagasi.**

7. erz-. Nagu **un-** tugevdab ka **erz-** põhisõna tähendust, liitudes peamiselt negatiivseid mõisteid väljendavate nimisõnadega:

der **Erz**schelm — vana petis, der **Erz**feind — verivaenlane.

Seda prefiksit tõlgitakse eesti keelde mitmeti, täpne vaste puudub.

§ 18. Nimisõnade sufiksid

(Substantivsuffixe)

1. Sufiksite abil tuletatud nimisõnad väljendavad uusi mõisteid:

der Freund — die Freund**schaft.**

Ainult kaks vähendus-meelitussufiksit **-chen** ja **-lein** märgivad põhisõna varjundeid:

das Schwester**chen** — das Schwester**lein.**

Mõned nimisõnad, nagu der **Mann,** der **Stoff,** das **Werk,** das **Zeug** on sagedase nimisõna lõppkomponendina esinemise tõttu muutunud nn. poolsufiksiteks:

der Fach**mann,** der Staats**mann,** der Sauer**stoff,** das Schuh**werk,** das Bett**zeug.**

2. Tuletusvõimelt jagunevad sufiksid produktiivseiks ja ebaproduktiivseiks.

3. Päritolult jagunevad sufiksid saksa ja võõra päritoluga sufikseiks:

die Menschheit, der Kommunist.

4. Tähenduselt märgivad sufiksid

1) tegijat ja isikut:

der Lehrer, der Afrikaner, der Motorist.

2) esemeid:

der Löffel, der Bohrer.

3) abstraktseid mõisteid:

die Befreiung, die Mehrheit, die Lustigkeit.

§ 19. Tegijat ja isikut märkivad sufiksid

(Täter und Personen bezeichnende Suffixe)

1. Saksa päritoluga sufiksid.

1) Produktiivsed meessugu sufiksid: **-er, -ler, -ner, -ianer, -ling, -mann.**

2) Naissugu on üks produktiivne sufiks **-in.**

Mainitud sufiksitega sõnad väljendavad isikut elukutse, rahvuse, asukoha, maailmavaate järgi:

der Schlosser, der Tischler, der Redner, der Afrikaner, der Hegelianer, der Lehrling, der Seemann, die Afrikanerin.

Tuletamisbaasiks on verbid ja nimisõnad, harvemini omadussõnad ja teised sõnaliigid:

flieg(en) — der Flieger, Armen(ien) — der Armenier, lieb — der Liebling, gegen — der Gegner, der Bürger — die Bürgerin.

3) Ebaproduktiivseid sufikseid on üks — meessoost isikuid tähistav sufiks **-e:**

der Este, der Russe, der Zeuge.

Nimetatud saksakeelsete sufiksite eestikeelsed vasted on järgmised: **-ja, -lane, -nik, -ur, -lanna, -tar:**

der Lehrer — õpetaja, der Armenier — armeenlane, der Bürger — kodanik, der Flieger — lendur, die Engländerin — inglanna, die Freundin — sõbratar.

mann-lõpulised sõnad tõlgitakse liitsõnana:

der Seemann — meremees.

2. Võõra päritoluga sufiksid on **-ist, -ent, -ant, -or, -(i)eur, -är, -ier:**

der Kommunist, der Student, der Aspirant, der Doktor, der Ingenieur, der Revolutionär, der Grenadier.

Sufiksid **-ist, -ant, -or** esinevad eesti keeles samas vormis:

kommun**ist**, aspir**ant**, dokt**or**.

Suffiks **-är** eestikeelseks vasteks on **-är, -äär:**

sekret**är**, revolutsion**äär**.

Sufiksile **-ier** vastavad eesti keeles sufiksid **-er** ja **-ur:**

der Grenad**ier** — grenad**er**, der Bank**ier** — pank**ur**.

§ 20. Esemeid märkivad sufiksid

(Sachen bezeichnende Suffixe)

1. Saksa päritoluga sufiksid.

1) P r o d u k t i i v s e d sufiksid: **-er** ja poolsufiksid **-stoff, -werk** ja **-zeug.**

Nimetatud sufiksitega sõnad märgivad mitmesuguseid esemeid, aineid, tööriistu, aparaate.

Enamik **er**-sufiksiga nimisõnu tuletatakse tegusõna tüvest ja need on meessugu:

send(en) — der Send**er.**

Keele varasematest perioodidest pärit **er**-lõpulised sõnad on kolme sugu:

der Hamm**er**, die Kamm**er**, das Futt**er.**

Nende eestikeelsed vasted on

a) kaasaegseis sõnades on **er**-sufiksi vaste **-ja:**

der Send**er** — saat**ja.**

Mõningaid tõlgitakse j u u r s õ n a g a:

der Bohr**er** — puur.

b) vanema perioodi sõnade **er**-sufiksile vastab eesti keeles sufiks **-er:**

haam**er**, kamb**er**,

kuid esineb samuti eestipäraseid j u u r s õ n u:

das Futt**er** — toit.

c) Sufiksid **-stoff, -werk, -zeug** tõlgitakse mitmet moodi:

der Roh**stoff** — tooraine, der Wasser**stoff** — vesinik, das Schuh**werk** — jalanõud, das Pelz**werk** — karusnahad.

Sufiks **-ei** märgib

a) töökohta: die Gärtner**ei** (aiandus), die Gießer**ei** (valukoda). Neid sõnu tuletatakse nimi- ja tegusõnadest. Eesti keelde tõlgitakse neid mitmel kombel: aiand**us**, valu**koda.**

b) abstraktseid mõisteid: die Sklaver**ei** (orj**us**).

2) Ebaproduktiivsed sufiksid:

-el, -en: der Hebel, der Graben
-e: die Stube
-t: der Draht, die Naht.

Eesti keeles vastavad neile enamasti juursõnad:

der Hebel — kang, der Graben — kraav, die Stube — tuba, harvemini derivaadid:
die Naht — õmblus

2. Võõra päritoluga sufiksid märgivad samuti esemeid, aineid, masinaid, asutusi:

-or: der Traktor, der Motor
-(i)um: das Kalium, das Museum.

Eesti keeles esinevad need sufiksid samal kujul:

traktor, mootor, kaalium, muuseum.

§ 21. Abstraktseid mõisteid märkivad sufiksid

(Abstrakte Begriffe bezeichnende Suffixe)

1. Saksa päritoluga sufiksid.

1) Produktiivsed sufiksid **-heit, -(ig)keit, -schaft, -(er)ei, -ung, -tum:**

die Ähnlich**keit**, die Frei**heit**, die Standhaft**igkeit**, die Wissen**schaft**, die Kriech**erei**, die Erreg**ung**, das Helden**tum**.

ung-lõpulised sõnad tuletatakse tegusõna tüvest:

erreg(en) — die Erreg**ung**,

teised sufiksid liituvad omadussõnade ja nimisõnadega või nende tüvedega:

ähnlich — die Ähnlich**keit**, der Held — das Helden**tum**, kriech(en) — die Kriech**erei**.

Peale sufiksi **-tum** on kõik eespool loetletud sufiksid naissugu.

Nende sufiksite eestikeelseiks vasteteks on **-us** ja **-mine:**

die Wissen**schaft** — teadus, die Kriech**erei** — lõmitamine.

2) Ebaproduktiivsed sufiksid:

-nis: das Ereig**nis**, das Ergeb**nis**
-sal, -sel: das Schick**sal**, das Rät**sel**
-e: die Höhe, die Hilfe
-t: die Schrift, die Fahrt.

nis-, sal-, sel- ja **t**-lõpulisi nimisõnu tuletatakse peamiselt tegusõna tüvest (mõnikord tüvesisevokaali muutusega), harvemini omadus- ja nimisõnadest:

sich ergeb(en) — das Ergeb**nis**, rat(en) — das Rät**sel**, gesteh(en) — das Geständ**nis**, fahr(en) — die Fahr**t**, finster — die Finster**nis**, das Bild — das Bild**nis**.

e-lõpulisi nimisõnu tuletatakse tegusõna tüvest (mõnikord tüvesisevokaali muutusega) ja omadussõnadest:

folg(en) — die Folg**e**, helf(en) — die Hilf**e**, hoch — die Höh**e**.

Sufiksitega **-nis**, **-sal**, **-sel**, **-e** ja **-t** tuletatud nimisõnad on nais- ja kesksugu:

das Ergeb**nis**, **die** Finster**nis**.

Mainitud sufiksite eestikeelseks vasteks on peamiselt **-us**:

das Schick**sal** — saat**us**.

e- ja **t**-lõpulisi nimisõnu tõlgitakse tihti juursõnadega:

die Hilf**e** — abi, die Schrif**t** — kiri.

2. Võõra päritoluga sufiksid:

-(t)ion: die Organisa**tion**, die Konfus**ion**.

Selle sufiksi eestikeelne vaste on **-tsioon**, **-sioon** (organisa**tsioon**, konfus**ioon**).

-ismus: der Sozial**ismus**. Eestikeelseks vasteks on **-ism**: sotsialism.

-ie: die Komöd**ie**. Eestikeelseks vasteks on **-ia**: komöödia.

-(i)um: das Stad**ium**, das Quant**um**. Eestikeelne vaste on **-(i)um**: staad**ium**, kvant**um**.

(t)ion- ja **ie**-lõpulised nimisõnad on naissugu: die Nat**ion**, die Explos**ion**, die Demokrat**ie**. **ismus**-lõpulised sõnad on meessugu: der Kommun**ismus**. **(i)um**-lõpulised nimisõnad on kesksugu: das Stud**ium**.

3. Nimisõnade sufiksite tabel

Meessugu			Naissugu			Kesksugu		
Isikuid märkivad	Esemeid märkivad	Abstraktnoomeneid märkivad	Isikuid märkivad	Esemeid märkivad	Abstraktnoomeneid märkivad	Isikuid märkivad	Esemeid märkivad	Abstraktnoomeneid märkivad
Saksa päritoluga produktiivsed sufiksid								
-er -ler -ner -ling -(i)aner	-er		-in	-(er)ei	-ung -heit -keit -igkeit -schaft -(er)ei	-chen -lein	-chen -lein	-tum -e
Saksa päritoluga ebaproduktiivsed sufiksid								
-e	-el -en -t -ling -ing -ig	-el		-er -el -e -t	-e -nis -sal -t		-er -en -sel -el	-nis -sal -sel
Võõra päritoluga sufiksid								
-ist -ent -ant -or -(i)eur -är -ier -al -at -ar	-or -at -(i)um	-ismus		-(t)ion -ie -tät -tur -ik			-(i)um -(i)al -(i)at -ment	-(i)um -ment

§ 22. Nimisõnade tuletamine tegusõnade tüvest tüvesisevokaali muutusega või ilma (sisemine fleksioon)

(Bildung der Substantive vom Verbalstamm mit oder ohne Ablaut oder innerer Flexion)

See nimisõnade tuletamisviis ei ole produktiivne kaasaegses saksa keeles. Siia kuuluvad keele varasematest perioodidest pärinevad nimisõnad, näiteks:

1) tugevasse pöördkonda kuuluvate verbide tüvedest tüvesisevokaali muutusega tuletatud nimisõnad:

der Klang (klingen), der Wuchs (wachsen), der Biß (beißen), der Band, der Bund (binden).

Kaasaegse keele seisukohalt vaadelduna langevad nad ühte tugeva pöördkonna verbide imperfekti tüvega:

der Klang (klingen — klang).

Mõned kõrvalekaldumised sellest reeglist seletuvad keele varasemate perioodide imperfekti vormidega:

der Zug (ziehen — zug).

2) nõrka pöördkonda kuuluvate verbide tüvedest tuletatud nimisõnad:

der Kauf (kaufen), der Dank (danken).

Selle rühma nimisõnad väljendavad peamiselt abstraktseid mõisteid (tegevust, olukorda):

der Gang, der Klang, der Trieb,

ja nad on meessugu.

Mõnede ülalmainitud sõnade tähendus on laienenud ja nad märgivad ka konkreetseid mõisteid:

der Stand (seisukord) — *der Stand* (kiosk), *der Zug* (liikumine, lend) — *der Zug* (rong).

Eesti keeles vastavad selle rühma sõnadele juursõnad:

der Wuchs — kasv, *der Trieb* — tung, *der Dank* — tänu.

§ 23. Substantiveerumine

(Substantivierung)

Substantiveerumine ehk teiste sõnaliikide üleminek nimisõnade kategooriasse on üks produktiivsemaid nimisõnade tuletamisviise saksa keeles. Iga sõnaliik võib muutuda substantiiviks, mis kirjutatakse suure algustähega ja mille ette asetatakse artikkel (suurelt osalt kesksugu).

Lähtudes sõnaliikide substantiveerumisvõimest järjestame nad järgmiselt:

1) tegusõna infinitiiv, millest tuletatud nimisõnad tähendavad tegevuse protsessi ja on kesksugu:

das Leben, das Streben,

2) omadussõna ja tegusõna I ning II partitsiip:

gut — der, die Gute (ein Guter, eine Gute), das Gute;
sprechend — der, die Sprechende (ein Sprechender, eine Sprechende);
gelehrt — der, die Gelehrte (ein Gelehrter, eine Gelehrte).

Substantiveerunud omadussõna ja I ning II partitsiip võivad olla kolme sugu: mees- ja naissugu nimisõnad tähistavad isikuid ja neid käänatakse ainsuses ning mitmuses:

der, die Gelehrte — die Gelehrten;

kesksugu nimisõnad märgivad abstraktseid mõisteid ja neid käänatakse ainult ainsuses:

das Gesagte, das Gute.

Märkus: Kui substantiveerunud omadussõna või I ja II partitsiip seisavad asesõnade **etwas** ja **nichts** järel, on nad kesksugu (sufiks **-es**):

etwas Neues, nichts Neues;

asesõnade **alles** ja **manches** järel on substantiveerunud omadussõnal ja partitsiipidel sufiks **-e**:

alles Neue.

3) omastavad asesõnad kahes vormis:

der, die, das Meine; der, die, das Meinige (Deine, Deinige; Seine, Seinige; Unsere, Unsrige jne.).

4) abisõnad esinevad kesksugu sõnadena:

das Hin und Zurück; das stolze Ja.

§ 24. Laenud

(Lehnwörter)

1. Nimisõnade fondi arenemisel on tähtis koht laenudel. Vastavalt ajaloolistele ja ühiskondlikele tingimustele on viimaseid ammutatud ladina, kreeka, prantsuse, itaalia, inglise ja viimasel ajal rohkesti vene keelest:

das Suffix (ladina), *der Pädagoge* (kreeka), *die Kommode* (prantsuse), *der Kompaß* (itaalia), *der Sport* (inglise), *der Leninismus* (vene).

Laenatud sõnad jagunevad

1) laensõnadeks,
2) võõrsõnadeks ja
3) rahvusvahelisteks ehk internatsionaalseteks sõnadeks.

2. Laensõnad esinevad saksa hääldu se, grammatika ja kirjapildi kohaselt:

die Kommode (pr. k. *la commode*).

Laensõnade kõrval tuntakse tõlkelaenusid:

die Wandzeitung (стенгазета), *der Stoßarbeiter* (ударник).

3. Võõrsõnad on teistest keeltest ülevõetud sõnad, mis on säilitanud võõrapärase kirjaviisi ja hääldu se:

das Journal (pr. k. *le journal*, loe: žurnaal); *der Spleen* (ingl. k. *the spleen*, loe: spliin).

4. Rahvusvahelised ehk internatsionaalsed sõnad esinevad peamiselt teaduslikus, tehnilises ja ühiskondlik-poliitilises terminoloogias. Nad põlvnevad suurelt osalt ladina ja kreeka keelest või on loodud nende keelte elementidest:

der Agitator, das Symbol, das Thermometer.

§ 25. Nimisõnade sugu

(Geschlecht der Substantive)

1. Erinevalt eesti keelest on saksakeelsetel nimisõnadel grammatiline sugu, nii et sõnad võivad olla meessugu (Maskulina), naissugu (Feminina) ja kesksugu (Neutra):

der Tag, **die** Arbeit, **das** Werk.

Nimisõnade sugu määratakse kindlaks sõnade tähenduse ja sufiksite järgi.

2. Nimisõnade soo määramine tähenduse järgi.

1) Meessugu on järgmised nimisõnad:

a) meessoost olendite nimed:

der Mann, der Bär,

b) ilmakaarte ja tuulte nimetused:

der Norden, der Süden, der Samum, der Passat,

c) mägede, järvede ja ~~ühesilbilised~~ jõgede ~~nimed~~: järv väljaarvat. mõned naissoost

der Elbrus, der Kasbek, der Peipus, der Rhein jne.,

d) kuude, nädalapäevade, aastaaegade nimetused:

der Januar, der Montag, der Sommer.

2) Naissugu on järgmised nimisõnad:

a) naissoost olendite nimed:

die Frau, die Ente.

Erandid: *das Weib, das Huhn.*

b) puude, puuviljade, marjade ja lillede nimed:

die Birke, die Pflaume, die Himbeere, die Tulpe.

Erandid: *der Apfel, der Pfirsich, das Vergißmeinnicht,*

c) jõgede kahesilbilised nimed:

die Wolga, die Donau, die Elbe, die Seine.

Erandid: *der Neckar, der Tiber.*

3) Kesksugu on järgmised nimisõnad:

a) noorte olendite nimed:

das Kind, das Füllen,

b) metallide nimetused:

das Gold, das Silber, das Eisen

Erandid: *der Stahl, die Platina,*

c) maailmajagude, maade ja linnade nimed:

das südliche Europa, das kämpfende China, das altertümliche Tallinn.

Erandid: *die Schweiz, die Krim, die Türkei, die Tschechoslowakei,*

d) substantiveerunud sõnaliigid:

das Leben, das Für und Wider.

4) Mõnede nimisõnade grammatiline sugu muutub seoses nende tähenduse muutumisega:

a)	**der** Bauer — talumees	**das** Bauer — (linnu)puur
b)	**der** Band — köide	**das** Band — pael, köidik
c)	**der** Erbe — pärija	**das** Erbe — pärand
d)	**der** Flur — eeskoda	**die** Flur — väli (poeet.)
e)	**der** Gehalt — sisu	**das** Gehalt — töötasu
f)	**der** Hut — kübar	**die** Hut — valve, kaitse
g)	**der** Kiefer — lõualuu	**die** Kiefer — mänd
h)	**der** Kunde — ostja	**die** Kunde — teade
i)	**der** Leiter — juht, juhendaja	**die** Leiter — redel
j)	**der** Messer — mõõtja	**das** Messer — nuga
k)	**der** Schild — kilp	**das** Schild — silt
l)	**der** See — järv	**die** See — meri
m)	**der** Tor — loll	**das** Tor — värav
n)	**der** Verdienst — teenistus	**das** Verdienst — teene
o)	**der** Weise — tark	**die** Weise — viis.

3. Nimisõnade soo määramine sufiksite järgi

Meessugu sufiksid

Saksa päritoluga sufiksid	Laensufiksid
a) **-ig**: der Hon-ig **-ling**: der Schmetter-ling b) 4 meessoost isikuid tähistavat sufiksit: **-e**: der Knab-e **-er**: der Lehr-er **-ler**: der Tisch-ler **-ner**: der Red-ner	a) **-ismus**: der Sozial-ismus b) rida meessoost isikuid tähistavaid sufikseid: **-al**: der Admir-al **-ant**: der Aspir-ant **-ar**: der Barb-ar **-at**: der Kandid-at **-är**: der Legion-är **-ent**: der Stud-ent **-eur**: der Mont-eur [ö:r] **-ier**: der Offiz-ier [i:r] der Port-ier [je:] **-ist**: der Kommun-ist **-or**: der Profess-or

Naissugu sufiksid

Saksa päritoluga sufiksid	Laensufiksid
-e: die Meng-e **-ei**: die Meier-ei **-in**: die Student-in **-heit**: die Frei-heit **-keit**: die Tapfer-keit **-ung**: die Üb-ung **-schaft**: die Freund-schaft	**-ie**: die Melod-ie [i:] die Komöd-ie [ĭə] **-ik**: die Mathemat-ik **-tur**: die Appara-tur **-(t)ät**: die Universit-ät die Di-ät

Kesksugu sufiksid

Saksa päritoluga sufiksid	Laensufiksid
-chen: das Kind-chen **-lein**: das Büch-lein **-tum**: das Bauern-tum Erandid: der Irrtum, der Reichtum	**-al**: das Hospit-al **-(i)at**: das Proletar-iat das Intern-at **-ment**: das Monu-ment **-um**: das Muse-um

Märkus 1: a) sufiks **-e** on tavaliselt omane naissugu nimisõnadele: **die** Freude, **die** Sonne, **die** Treue,

b) sufiks **-e** esineb samuti meessoost olendeid tähistavates nimisõnades:

der Este, **der** Russe, **der** Rabe,

c) **-e** tuleb ette ka kesksugu nimisõnades prefiksiga **ge-**:

das Gewölbe, **das** Gebirge.

Erandid: **der** Gedanke, **die** Geschichte, **die** Gemeinde.

Märkus 2: **er-**, **el**-lõpulised nimisõnad võivad olla kas meessugu, naissugu või kesksugu:

a) **der** Ack-**er**, **die** Leb-**er**, **das** Rud-**er**,

b) **der** Neb-**el**, **die** Zwieb-**el**, **das** Seg-**el**.

Märkus 3: **en**-lõpulised nimisõnad võivad olla kas meessugu või kesksugu:

a) **der** Gart-**en**, **der** Morg-**en**, **der** Wag-**en**,

b) **das** Kiss-**en**, **das** Lak-**en**, **das** Zeich-**en**, **das** Wes-**en**.

Substantiveerunud infinitiivid on kõik kesksugu:

das Lesen, **das** Schreiben jne.

Märkus 4: **nis-** ja **sal**-lõpulised nimisõnad on kesk- või naissugu:

das Schick-**sal**, **das** (**die**) Drang-**sal**, **die** Müh-**sal**, **die** Trüb-**sal**, **das** Gescheh-**nis**, **das** Schreck-**nis**, **das** Zeug-**nis**, **die** Kennt-**nis**.

§ 26. Nimisõnade käänamine

(Deklination der Substantive)

1. Nagu eesti keeles muutuvad saksa keeleski nimisõnad käänete järgi. Saksa keeles on käändeid vähem, neid on arvult neli:

1) **Nominativ** — nimetav (nominatiiv) — **das** Haus;
2) **Genitiv** — omastav (genitiiv) — **des** Hauses;
3) **Dativ** — alaleütlev (allatiiv) — **dem** Haus(**e**);
4) **Akkusativ** — osastav (partitiiv) — **das** Haus.

2. Teiste eesti käänete vasteid väljendatakse saksa keeles prepositsioonide + Akkusativ või Dativ abil, näit.:

sisseütlev (illatiiv) — majja — **ins** (in + das) Haus;
seesütlev (inessiiv) — majas — **im** (in + dem) Haus(**e**);
alalütlev (adessiiv) — majal — **am** (an + dem) Haus(**e**);
alaltütlev (ablatiiv) — majast — **aus dem** Haus(**e**);
kaasaütlev (komitatiiv) — majaga — **mit dem** Haus(**e**) jne.

Kaasaegses saksa keeles on käänete sufiksid enamasti reduteerunud. Nimisõnade käändevormide väljendajaks on artikkel:

das Haus, **des** Hauses, **dem** Haus(e), **das** Haus.

§ 27. Käändkonnad ehk deklinatsioonid

(Deklinationen der Substantive)

1. Saksa keele grammatikas liigitatakse kõik nimisõnad kolme käändkonda ehk deklinatsiooni:

1) naissugu nimisõnade käändkond (deklinatsioon),
2) tugev ja
3) nõrk käändkond.

2. Käändkondadesse liigitamise aluseks on ainsuse omastava käände moodustamine.

§ 28. Naissugu nimisõnade käänamine

(Deklination der Feminina)

Naissugu nimisõnade ainsuse käänetel puuduvad muutelõpud.

Kääne	Näide
Nom.	**die** Sprache
Gen.	**der** Sprache
Dat.	**der** Sprache
Akk.	**die** Sprache

§ 29. Tugev käändkond

(Starke Deklination)

1. Kõigil kesksugu ja enamikul meessugu nimisõnadel (välja arvatud nõrka käändkonda kuuluvad nimisõnad — vt. § 30) on

a) genitiivi tunnuseks **-s** või **-es**;
b) daativi **e**-tunnus on kadumas.

2. Kõigil **s-, ß-, z-, tz-, st-, sch**-lõpulistel nimisõnadel on genitiivi tunnuseks **-es**, daativis **-e**.

3. **er-, el-, en-, chen-, lein**-lõpulistel nimisõnadel ja laensõnadel on genitiivi tunnuseks **-s**, daativis ei esine **e**-tunnust.

Kesksugu			
Kääne	I tüüp	II tüüp	III tüüp
Nom.	das Heft	das Haus	das Rätsel
Gen.	des Heft-**(e)s**	des Haus-**es**	des Rätsel-**s**
Dat.	dem Heft**(e)**	dem Haus**(e)**	dem Rätsel
Akk.	das Heft	das Haus	das Rätsel
Meessugu			
Nom.	der Weg	der Fluß	der Vogel
Gen.	des Weg-**(e)s**	des Fluss-**es**	des Vogel-**s**
Dat.	dem Weg**(e)**	dem Fluß Flusse	dem Vogel
Akk.	den Weg	den Fluß	den Vogel

§ 30. Nõrk käändkond
(Schwache Deklination)

Nõrga käändkonna tunnuseks on lõpp **-(e)n** kõikides ainsuse käänetes, välja arvatud ainsuse nominatiiv.

Nõrka käändkonda kuulub 3 rühma meessugu nimisõnu:

1) **e**-lõpulised elusolendeid tähistavad nimisõnad:
der Este, der Gehilfe, der Löwe, der Hase;

2) elusolendeid tähistavad nimisõnad, millel keele varasematel perioodidel esinenud sufiks **-e** on kadunud kaasaegses saksa keeles:

der Mensch, der Held, der Herr, der Hirt, der Fürst, der Graf, der Prinz, der Narr, der Tor, der Bär, der Ochs, der Elefant, der Spatz, der Fink;

3) elusolendeid tähistavad laensõnad rõhuga viimasel silbil:

der Aspirán**t**, des Aspirant-**en**,
der Barbá**r**, des Barbar-**en**,
der Diplomá**t**, des Diplomat-**en**,
der Präsidén**t**, des Präsident-**en**,
der Philológ(e), des Philolog-**en**,
der Philosóph, des Philosoph-**en**.

Erandid: al-, är-, eur-, ier-lõpulised laensõnad:
der Admirá**l** — die Admirale; der Legionä**r** — die Legionäre; der Montéu**r** — die Monteure; der Grenadié**r** — die Grenadiere (vt. § 37).

Kääne	I rühm	II rühm	III rühm
Nom.	der Este	der Held	der Aspirant
Gen.	des Este-**n**	des Held-**en**	des Aspirant-**en**
Dat.	dem Este-**n**	dem Held-**en**	dem Aspirant-**en**
Akk.	den Este-**n**	den Held-**en**	den Aspirant-**en**

§ 31. Nimisõnade käänamise erandjuhud
(Sonderfälle der Deklination)

1. Eri rühma nimisõnade käänamisel moodustavad
   1) 9 meessugu nimisõna:
   der Buchstabe, der Gedanke, der Glaube(n), der Haufe(n), der Friede(n), der Fels(en), der Same(n), der Name, der Wille(n);
   2) 1 kesksugu nimisõna:
   das Herz.

2. Kõigil neil nimisõnadel (välja arvatud **das Herz**) on ainsuse genitiivi lõpp **-ns**, daativi ja akusatiivi lõpp **-n**.

3. Enamikul meessugu nimisõnadest on nominatiivis kaks vormi:
der Friede — der Frieden, der Fels — der Felsen.

Märkus: **n**-iga vormid on tavalisemad, **n**-ita vormid on vananenud.
Sõnal **das Herz** on ainult üks nominatiivi vorm. Ainsuse genitiivis on sel sõnal käändelõpp **-ens**, daativis **-en**, akusatiiv langeb ühte nominatiiviga:

Kääne	(der Frieden)	(das Herz)
Nom.	der Frieden	das Herz
Gen.	des Frieden-s	des Herz-**ens**
Dat.	dem Frieden	dem Herz-**en**
Akk.	den Frieden	das Herz

§ 32. Pärisnimede käänamine
(Deklination der Eigennamen)

1. Isikute, linnade ja maade nimed omandavad genitiivis sufiksi -s vaatamata soolisele kuuluvusele. Teistes käänetes sufikseid ei ole.

Kääne	Meessugu nimed	Naissugu nimed	Kesksugu nimed
Nom.	Paul	Marie	Tallinn China
Gen.	Paul-s	Marie-s	Tallinn-s China-s
Dat.	Paul	Marie	Tallinn China
Akk.	Paul	Marie	Tallinn China

2. 1) Kui isikunime ees seisab artikkel ja omadussõna, jääb genitiivi sufiks ära:

Die Werke **des großen** Lenin.

2) Linnade ja maade nimed võivad esineda sufiksiga -s ja ilma:

Die Museen **des schönen Tallinn(s).**

3. Meessugu pärisnimedest sufiksitega -s, -x, -z moodustatakse genitiiv apostroofiga või prepositsiooniga **von** + daativ:

Marx' und **Engels'** Werke

või

Die Werke **von Marx** und **Engels.**

4. Kui perekonnanime ees seisab eesnimi, käändub ainult perekonnanimi:

„Der Schwanensee" ist das schönste Ballett **Peter Tschaikowskis.**

5. Kui pärisnime ees seisab sugulust, ametit või elukutset väljendav üldnimi, käänatakse pärisnime kahte moodi:

1) kui üldnime ees seisab artikkel, käänatakse ainult üldnime:

Er folgt mit Interesse den Forschungsarbeiten des Onkels Peter. Wir lesen die schönen Verse des Dichters Weinert. Man studiert die Werke des Akademiemitglieds W. Winogradow.

2) artikli puudumisel käänatakse pärisnime: Akademiemitglied W. Winogradows Werke werden eifrig studiert.

6. Meessugu jõgede ja mägede nimetustel on genitiivis sufiks **-s**, naissugu nimetustel on genitiivi tunnuseks ainult artikkel:

Die schöne Gegend **des** Rheins, **der** Wolga.

7. Kuude nimetustest moodustatud genitiiv võib esineda sufiksiga **-s** ja ilma:

Die erste Hälfte des Dezember(s) verlief schnell.

Märkus 1. Genitiivse sõnaühendi asemel tarvitatakse vastavalt saksa keele spetsiifikale ka liitsõnu: die schönen **Rheinufer, Wolgaufer;** die erste **Januarhälfte.**

Märkus 2. Kuude nimetuste ees jääb artikkel ära, kui seal seisavad sõnad **Anfang, Mitte, Ende:** *Anfang Januar, Mitte Februar, Ende März.*

§ 33. Nimisõnade mitmuse moodustamine

(Pluralbildung der Substantive)

Nimisõnade mitmuse moodustamiseks on saksa keeles kolm võimalust.

1. Nimisõnade mitmust võib moodustada s u f i k s i t e abil, mida on arvult kolm:

1) sufiks **-e**: der Arm — die Arm**e**, das Jahr — die Jahr**e**,
2) sufiks **-er**: der Wald — die Wäld**er**,
3) sufiks **-(e)n**: der Knabe — die Knab**en**, der Hirt — die Hirt**en**.

2. Mitmust võib ka moodustada m e t a f o o n i a abil (Umlaut, s. t. tüvesisevokaali muutus):

der Vater — die V**ä**ter, der Garten — die G**ä**rten.

3. Nimisõnade mitmust tuntakse ka a r t i k l i s t: **das** Kissen — **die** Kissen.

4. Sufiksid **-e, -er** esinevad mitmuse nominatiivis, genitiivis ja akusatiivis:

die Tage	die Bretter
der Tage	der Bretter
die Tage	die Bretter

5. Sufiks **-(e)n** esineb kõikides mitmuse käändeis:

die Knaben	
der Knaben	
den Knaben	
die Knaben.	

6. Kõikide tüüpide daativi sufiksiks on **-(e)n**:

den Hüten, den Arbeitern, den Knaben, den Karten.

7. Igal sool on oma tüüpiliste mitmuse sufiksite kõrval teiste sugudega ühiseid mitmuse sufikseid.

§ 34. Naissugu nimisõnade mitmus

(Plural der Feminina)

Naissugu nimisõnad moodustavad mitmuse kahe tüübi järgi.

1. Enamiku naissugu nimisõnade mitmus moodustatakse sufiksiga **-n** või **-en**. Sellesse rühma kuuluvad

1) t u l e t a t u d n i m i s õ n a d:

die Tann**e** — die Tann**en**, die Üb**ung** — die Üb**ungen**, die Feder — die Feder**n**.

Erandid: a) die Mutter — die Mütter
die Tochter — die Töchter

b) **in**-lõpulistel sõnadel kahekordistub lõppkonsonant: die Arbeiterin — die Arbeiterinnen.

2) Mõned ühesilbilised nimisõnad, nagu die Frau — die Frauen, die Bahn — die Bahnen, die Last — die Lasten, die Schuld — die Schulden, die Tat — die Taten, die Zahl — die Zahlen, die Wahl — die Wahlen.

2. Mõnede nimisõnade mitmus moodustatakse sufiksi **-e** ja **metafoonia** abil. Nendest on tuntumad

1) järgmised ühesilbilised sõnad:

die Angst (hirm) — die Ängste
die Axt (kirves) — die Äxte
die Bank (pink) — die Bänke
die Braut (pruut) — die Bräute
die Brust (rind) — die Brüste
die Faust (rusikas) — die Fäuste
die Frucht (puuvili) — die Früchte
die Gans (hani) — die Gänse
die Gruft (haud) — die Grüfte
die Hand (käsi) — die Hände
die Haut (nahk) — die Häute
die Kluft (lõhe, kuristik) — die Klüfte
die Kraft (jõud) — die Kräfte
die Kunst (kunst) — die Künste
die Kuh (lehm) — die Kühe
die Laus (täi) — die Läuse
die Luft (õhk) — die Lüfte
die Lust (lõbu, mõnu) — die Lüste
die Macht (võim) — die Mächte
die Magd (teenija) — die Mägde
die Maus (hiir) — die Mäuse
die Naht (õmblus) — die Nähte
die Nacht (öö) — die Nächte
die Not (häda) — die Nöte
die Nuß (pähkel) — die Nüsse
die Schnur (nöör) — die Schnüre
die Schwulst (paistetus) — die Schwülste
die Stadt (linn) — die Städte
die Wand (sein) — die Wände
die Wurst (vorst) — die Würste
die Zunft (tsunft) — die Zünfte

2) 4 liitsõna:

die Ausflucht (põige, ettekääne) — die Ausflüchte;
die Auskunft (teade) — die Auskünfte;
die Einkunft (sissetulek) — die Einkünfte;
die Zusammenkunft (kokkutulek) — die Zusammenkünfte.

3) Nimisõnadel sufiksitega **-nis** ja **-sal** on mitmuse tunnuseks **-e** ilma metafooniata, seejuures sufiksi **-nis** puhul kahekordistub lõppkonsonant **s**:

die Mühsal (vaev, raskus) — die Mühsale, die Finsternis (pimedus) — die Finsternisse.

§ 35. Kesksugu nimisõnade mitmus
(Plural der Neutra)

Kesksugu nimisõnad jagunevad mitmuse moodustamise järgi nelja rühma:

1. Kõige arvukama rühma moodustavad nimisõnad, millel mitmuses esineb sufiks **-e** ilma metafooniata. Siia kuuluvad

1) umbes 50 ühesilbilist nimisõna, neist on kõige levinumad järgmised:

das Bein (jalg) — die Beine
das Brot (leib) — die Brote
das Ding (asi) — die Dinge
das Gebot (käsk) — die Gebote
das Gebiet (ala) — die Gebiete
das Haar (juus) — die Haare
das Fell (karusnahk) — die Felle
das Fest (pidu) — die Feste
das Gebet (palve) — die Gebete
das Schwein (siga) — die Schweine
das Seil (köis) — die Seile
das Sieb (sõel) — die Siebe
das Jahr (aasta) — die Jahre
das Knie (põlv) — die Knie
das Mal (kord) — die Male
das Moos (sammal) — die Moose
das Pferd (hobune) — die Pferde
das Pfund (nael) — die Pfunde
das Recht (õigus) — die Rechte
das Riff (kaljurahn) — die Riffe
das Rohr (toru) — die Rohre
das Roß (hobune) — die Rosse
das Salz (sool) — die Salze
das Scheit (halg) — die Scheite
das Schiff (laev) — die Schiffe
das Spiel (mäng) — die Spiele
das Tau (jäme köis) — die Taue
das Tier (loom) — die Tiere
das Tor (värav) — die Tore
das Werk (töö, teos, tehas) — die Werke
das Wrack (vrakk) — die Wracke
das Zelt (telk) — die Zelte
das Ziel (siht) — die Ziele
jne.

Erand: das Floß (parv) — die Flöße.

2) nimisõnad sufiksitega **-al, -at, -ment, -nis:**
das Spital (haigla) — die Spitale, das Internat (internaat) — die Internate, das Instrument (instrument) — die Instrumente, das Ereignis (sündmus) — die Ereignisse.

2. Kesksugu nimisõnadele on samuti tüüpiline mitmuse sufiks **-er**. Lisaks sellele esineb tüvesisevokaali **a, o, u** puhul metafoonia. Siia kuuluvad

1) ühesilbilised nimisõnad:
das Bild — die Bilder, das Dach — die Dächer, das Loch — die Löcher, das Buch — die Bücher jne.

2) **tum**-lõpulised nimisõnad, nagu:

das Eigen**tum** — die Eigen**tümer**, das Fürsten**tum** — die Fürsten**tümer**.

3. Kolmandasse rühma kuuluvad nimisõnad moodustavad mitmuse ilma sufiksita, nn. nullsufiksiga ja metafooniata. Siin tulevad arvesse:

1) nimisõnad sufiksitega **-er, -el, -en, -chen** ja **-lein**:
das Ruder — die Ruder, das Segel — die Segel, das Kissen — die Kissen, das Kind**chen** — die Kind**chen**, das Töchter**lein** — die Töchter**lein**.

2) nimisõnad prefiksiga **ge-** ja sufiksiga **-e**:
das **Ge**wölb**e** — die **Ge**wölb**e**.

4. Neljanda rühma nimisõnade mitmus moodustatakse sufiksiga **-(e)n** ilma metafooniata. Siia kuuluvad:

1) s e i t s e neutrumit:

das Auge — die Auge**n**
das Ohr — die Ohr**en**
das Bett — die Bett**en**
das Hemd — die Hemd**en**
das Ende — die Ende**n** *jne.*
das Interesse — die Interesse**n**
das Insekt — die Insekt**en**

2) laensõnad sufiksiga **-um**. Viimane asendub mitmuses sufiksiga **-en**:

das Da**tum** — die Da**ten**, das Mausole**um** — die Mausole**en**, das Auditori**um** — die Auditori**en**.

§ 36. Kesksugu nimisõnade mitmuse moodustamise tabel

I	II	III	IV
-e ilma metafooniata	**-er** metafooniaga	Nullsufiks ilma metafooniata	**-(e)n** ilma metafooniata
a) das Werk — die Werke	a) das Blatt — die Blätter	a) das Mittel — die Mittel das Ufer — die Ufer das Kissen — die Kissen	a) das Bett — die Betten
b) das Internat die Internate	b) das Eigentum — die Eigentümer	b) das Gemälde — die Gemälde	b) das Auditorium — die Auditorien

§ 37. Meessugu nimisõnade mitmus

(Pluralbildung der Maskulina)

Meessugu nimisõnade mitmuse moodustamise tüüpe on n e l i:

1. Meessugu nimisõnadele on tüüpiline mitmuse sufiks **-e** metafooniaga või ilma:

der Sohn — die Söhne, der Tag — die Tage.

1) M e t a f o o n i a g a moodustatakse mitmus enamikust ühesilbilistest sõnadest, mille tüvesisevokaal on **a, o, u:**

der Sack — die Säcke, der Lohn — die Löhne, der Fluß — die Flüsse.

2) M e t a f o o n i a t a moodustatakse mitmus:

a) mõnedest ühesilbilistest nimisõnadest:

der Arm (käsivars) — die Arme
der Schuh (king) — die Schuhe
der Hund (koer) — die Hunde
der Punkt (punkt) — die Punkte
der Grad (kraad) — die Grade
der Tag (päev) — die Tage
der Ort (koht) — die Orte
der Laut (häälik, heli) — die Laute
der Abend (õhtu) — die Abende
der Monat (kuu) — die Monate

b) nimisõnadest sufiksitega **-ig, -ling, -al, -är, -eur, -ier:**

der Käf**ig** — die Käfige, der Lehr**ling** — die Lehrlinge, der Admir**al** — die Admirale, der Revolutionär — die Revolutionäre, der Ingenieur — die Ingenieure, der Grenadier — die Grenadiere.

2. **er-, el-, en-**lõpulistest sõnadest moodustatakse mitmus n u l l s u f i k s i g a. Nende sõnade mitmuse tunnuseks on artikkel ja mõnel juhul metafoonia:

der Hobel — die Hobel, der Maler — die Maler, der Kuchen — die Kuchen, der Acker — die Äcker, der Apfel — die Äpfel, der Boden — die Böden.

Erandid: der Muskel — die Muskeln, der Stachel — die Stacheln, der Vetter — die Vettern.

3. Väikesest arvust nimisõnadest moodustatakse mitmus sufiksiga **-er** ja m e t a f o o n i a g a. Siia kuuluvad

1) 8 n i m i s õ n a:

der Mann — die Männer
der Geist — die Geister
der Gott — die Götter
der Leib — die Leiber
der Rand — die Ränder
der Wurm — die Würmer
der Strauch — die Sträucher
der Wald — die Wälder.

2) **tum**-lõpulised nimisõnad:

der Irr**tum** — die Irr**tümer**
der Reich**tum** — die Reich**tümer.**

4. Neljandat tüüpi nimisõnade mitmuse sufiksiks on **-(e)n**. Selle tüübi puhul eraldame 3 alajaotust:

1) n õ r k a k ä ä n d k o n d a kuuluvad nimisõnad:

a) **e**-lõpulised elusolendeid tähistavad nimisõnad:
der Este — die Esten, der Hase — die Hasen

b) elusolendite nimed, millel keele varasematel perioodidel esines sufiks **-e:**
der Mensch — die Menschen, der Bär — die Bären (vt. § 30),

c) elusolendeid tähistavad laensõnad rõhuga viimasel silbil:
der Kliént — die Klienten, der Athlét — die Athleten, der Advokát — die Advokaten, der Marxíst — die Marxisten,

2) 12 nimisõna:

der See — die Seen
der Mast — die Masten
der Sporn — die Sporen
der Dorn — die Dornen
der Muskel — die Muskeln
der Stachel — die Stacheln
der Schmerz — die Schmerzen
der Nerv — die Nerven
der Staat — die Staaten
der Strahl — die Strahlen
der Nachbar — die Nachbarn
der Vetter — die Vettern

3) laensõnad sufiksitega **-or** ja **-us:**
der Profés**sor** — die Professóren, der Tráktor — die Traktóren, der Typus — die Typen.

Erandid: der Kasus — die Kasus
der Kursus — die Kurse.

§ 38. Meessugu nimisõnade mitmuse moodustamise tabel

I	II	III	IV
-e metafooniaga ja ilma	nullsufiks osalt metafooniaga	**-er** metafooniaga	**-(e)n**
a) der Sohn — die Söhne b) der Ort — die Orte c) der Ingenieur — die Ingenieure	a) der Fehler — die Fehler der Hobel — die Hobel der Knochen die Knochen b) der Acker — die Äcker der Apfel — die Äpfel der Ofen — die Öfen	a) der Mann — die Männer b) der Reichtum — die Reichtümer	a) der Este — die Esten der Mensch — die Menschen der Klient — die Klienten b) der Staat — die Staaten c) der Dóktor — die Doktóren der Typus — die Typen

§ 39. Nimisõnade mitmuse moodustamise koondtabel

I	II	III	IV
-e (metafooniaga ja ilma)	nullsufiks (osalt metafooniaga)	**-er** (metafooniaga)	**-(e)n** (metafooniata)
1. Enamik meessugu nimisõnu: der Lohn — die Löhne, der Schuh — die Schuhe, der Partisan — die Partisane. 2. Kesksugu nimisõnad (ilma metafooniata): das Werk — die Werke. 3. Ühesilbilised naissugu nimisõnad (metafooniaga): die Kraft — die Kräfte.	1. Meessugu nimisõnad sufiksitega **-er, -el, -en:** der Bürger — die Bürger, der Hebel — die Hebel, der Garten- die Gärten. 2. Kesksugu nimisõnad: a) sufiksitega **-er, -el, -en** (ilma metafooniata): das Ruder — die Ruder, das Rätsel — die Rätsel, das Kissen — die Kissen, b) sufiksitega **-chen, -lein:** das Mäuschen — die Mäuschen, das Büchlein — die Büchlein, c) **e**-sufiksi ja **ge**-prefiksiga sõnad: das Gebäude — die Gebäude.	1. Kesksugu nimisõnad: a) enamik ühesilbilisi sõnu: das Buch — die Bücher, b) kesksugu **tum**-lõpulised nimisõnad: das Eigentum — die Eigentümer. 2. 9 meessugu nimisõna: der Wald — die Wälder, der Leib — die Leiber.	1. Enamik naissugu nimisõnu: die Reise — die Reisen, die Tat — die Taten, die Regel — die Regeln. 2. Meessugu nimisõnad: a) **e**-lõpulised elusolendeid tähistavad nimisõnad: der Este — die Esten, b) rühm meessugu nimisõnu, millel varem oli lõpp **-e:** der Held — die Helden, c) laensufiksitega tuletatud nimisõnad rõhuga viimasel silbil: der Kliént — die Klienten, d) **der See, der Mast** tüüpi nimisõnad — die Seen, die Masten.

I	II	III	IV
	3. Naissugu nimisõnad: die Mutter — die Mütter, die Tochter — die Töchter.		e) **e(n)**- lõpulised meessugu nimisõnad: der Name — die Namen. 3. 9 kesksugu nimisõna: das Auge — die Augen, das Ohr — die Ohren.

§ 40. Nimisõnade mitmuse moodustamise erandjuhud

(Sonderfälle der Pluralbildung)

Nimisõnade mitmuse moodustamisel paneme tähele järgmisi erandjuhte:

1. Mitmuse moodustamine sufiksiga **-s**. Siia kuuluvad

1) mõned laensõnad: das Auto — die Autos (das Boulevard, der Chef, das Echo, das Känguruh, das Kino, der Klub, das Komma, das Porträt, das Restaurant),

2) perekonnanimed, kui need tähendavad kogu perekonda:

die Schmidts.

2. Homonüümide mitmus:

1) Enamikul homonüümidest on erinevad mitmuse vormid:

a) das Band — { die Bänder — paelad; die Bande — ahelad }

b) die Bank — { die Bänke — pingid; die Banken — pangad }

c) der Bauer — { die Bauern — talunikud; die Bauer — puurid }

d) das Gesicht — { die Gesichter — näod; die Gesichte — viirastused }

e) der Laden — { die Laden (Fensterladen) — aknaluugid; die Läden — kauplused }

f) die Mutter — { die Mütter — emad / die Muttern — mutrid

g) der Strauß — { die Sträuße — lillekimbud / die Strauße — jaanalinnud

h) das Tuch — { die Tücher — rätikud / die Tuche — kalevid

i) das Wort { die Wörter — sõnad / die Worte — ütlused

2) Eri sugu homonüümide mitmus väljendatakse erinevalt:

a) **der** Bauer — die Bauern — talunikud
das Bauer — die Bauer — puurid
b) **der** Band — die Bände — köited
das Band — die Bänder — paelad
die Bande — ahelad
c) **der** Flur — die Flure — eeskojad, vestibüülid
die Flur — die Fluren — väljad
d) **der** Kiefer — die Kiefer — lõualuud
die Kiefer — die Kiefern — männid
e) **der** Leiter — die Leiter — juhendajad, juhatajad
die Leiter — die Leitern — redelid
f) **der** Tor — die Toren — narrid
das Tor — die Tore — väravad

3. Mõnede nimisõnade mitmus võib varieeruda tähenduse muutumiseta:

der Faden — die Faden ja die Fäden, der General — die Generale ja die Generäle (kõnekeeles).

4. Märgime ära järgmiste rahvusvaheliste terminite mitmuse sufiksid **-en, -ien:**

a) das Adverb — die Adverb**ien**
das Numerale — die Numeral**ien**
das Adverbiale — die Adverbial**ien**
das Mineral — die Mineral**ien**
ja Minerale
b) das Drama — die Dram**en**
das Schema — die Schem**en**
das Thema — die Them**en**
das Verb — die Verb**en.**

5. Liitnimisõnades, mille põhisõnaks on sõna **Mann,** omandab see tavaliselt mitmuses kuju **Leute:**

der Berg**mann** — die Berg**leute,** der Land**mann** (maaelanik) — die Land**leute,** der See**mann** — die See**leute,**

der Ehe**mann** (abielumees) — die Ehe**leute** (abielupaar), aga: die Ehe**männer** (abielumehed).

Erandid: der Lands**mann** (kaasmaalane) — die Lands**männer**, der Staats**mann** — die Staats**männer**.

§ 41. Ainult ainsuses või mitmuses esinevad nimisõnad

(Substantive, die nur im Singular oder nur im Plural gebraucht werden)

1. Ainult ainsuses tarvitatavad saksakeelsed nimisõnad langevad üldiselt ühte eesti keeles ainsuses tarvitatavate nimisõnadega. Sellesse rühma kuuluvad:

1) a i n e n i m e t u s e d:
das Gold, das Silber, die Butter, das Mehl, der Schnee,

2) a b s t r a k t s e i d m õ i s t e i d väljendavad nimisõnad:
die Liebe, die Geduld, die Menschlichkeit,

3) mõned k o g u n i m e d:
die Menschheit, das Proletariat, das Publikum, das Laub,

4) m õ õ t u ja k a a l u väljendavad nimisõnad, kui nad seisavad ainenimede ees:
ein **Liter** Milch, ein **Kilo** Brot, zwei **Glas** Tee (aga: zwei **Tassen** Tee).

2. Mitmuses tarvitatavad nimisõnad (pluralia tantum), välja arvatud mõned erandid, langevad ühte samasisuliste eestikeelsete sõnadega:
die Eltern (vanemad), *die Geschwister* (õed-vennad), *die Trümmer* (varemed).

Erandid: *die Ferien* — koolivaheaeg.
Sõnu *prillid, püksid,* mis eesti keeles esinevad ainult mitmuse vormis, tarvitatakse saksa keeles nii ainsuses kui ka mitmuses:
die Brille — die Brillen,
die Hose — die Hosen.

III

ASESÕNA

(Das Pronomen oder das Fürwort)

Asesõnad asendavad lauses olendite, esemete, nähtuste, olukordade nimetusi (*wir, diese, was, jemand* jt.).

§ 42. Asesõnade liigitamine

(Einteilung der Pronomen)

Asesõnad jagunevad oma tähenduselt kaheksasse rühma:

1. Isikuline asesõna (das Personalpronomen oder das persönliche Fürwort):

ich, du, er, sie, es.

2. Enesekohane asesõna (das Reflexivpronomen oder das rückbezügliche Fürwort):

sich.

3. Omastav asesõna (das Possessivpronomen oder das besitzanzeigende Fürwort):

mein, unser.

4. Näitav asesõna (das Demonstrativpronomen oder das hinweisende Fürwort):

dieser, jener.

5. Küsiv asesõna (das Interrogativpronomen oder das fragende Fürwort):

wer?, was?

6. Siduv asesõna (das Relativpronomen oder das bezügliche Fürwort):

der, welcher.

7. Umbmäärane asesõna (das Indefinitpronomen oder das unbestimmte Fürwort):

man, jemand.

8. Umbisikuline asesõna (das unpersönliche Pronomen):

es.

§ 43. Asesõnade funktsioonid

(Funktionen des Pronomens)

1. Asesõnad täidavad lauses

1) nimisõna funktsioone, esinedes selles alusena, sihitisena, täiendina ja öeldistäitena:

Er spricht gut deutsch. **Ich** sehe **ihn.** **Wessen** Arbeit lesen wir? Das ist **er.**

2) omadussõna funktsioone:

Derselbe Student bat mich um eine Konsultation.

2. Järgmised asesõnad esinevad ainult nimisõna funktsioonis:
   1) isikulised asesõnad: **Er** macht seine Aufgaben,
   2) enesekohased asesõnad: Er freut **sich** des Lebens,
   3) umbisikulised asesõnad: **Es** regnet.

3. Järgmised asesõnad esinevad mõlemates funktsioonides:
   1) näitavad asesõnad:

      Dieser Komsomolze ist immer bereit den anderen zu helfen. Welch ein Gedicht wollen Sie vortragen: **dieses** oder **jenes?**

   2) omastavad asesõnad:

      Meine Schwester ist ins Neuland gefahren. Wir wollen morgen **unsere** Kameraden besuchen. Du besuchst die **Deinen** und ich die **Meinen.**

   3) umbmäärased ja küsivad asesõnad:

      Jeder Arbeiter tut seine Pflicht. **Ein jeder** tut seine Pflicht. **Welche** Museen haben Sie in Tallinn besucht? Du kennst **alle** Museen in Tallinn. **Welches** hältst du für das beste?

§ 44. Isikuline asesõna

(Das Personalpronomen)

1. Isikulised asesõnad on:

I	II	III
ich	du	er, sie, es
wir	ihr	sie

Erinevalt eesti keelest on saksa keeles isikulise asesõna ainsuse kolmandal pöördel 3 vormi: **er, sie, es.**

Isikulised asesõnad esinevad ainult nimisõnalises funktsioonis:

Wir bauen den Kommunismus auf.

2. Isikuliste asesõnade deklinatsioonitabel

	Singular		
Kääne	I pööre	II pööre	III pööre
Nominativ	ich	du	er es sie
Genitiv	meiner	deiner	seiner ihrer
Dativ	mir	dir	ihm ihr
Akkusativ	mich	dich	ihn es sie

Plural			
Kääne	I pööre	II pööre	III pööre
Nominativ	wir	ihr	sie
Genitiv	unser	euer	ihrer
Dativ	uns	euch	ihnen
Akkusativ	uns	euch	sie

3. Erinevalt eesti keelest tuletatakse saksa keeles isikuliste asesõnade käänded erinevatest tüvedest:

ich — mein — mich, ihr — euer — euch.

Eestikeelse viisakusvormi (teie) saksakeelseks vasteks on 3. pöörde mitmus **Sie,** mida kirjutatakse suure algustähega:

Sind **Sie** fertig?

Märkus: Isikuliste asesõnade genitiivi tarvitatakse harva:
Wir erinnern uns **eurer.**

4. Asesõna **es** asendab järgmisi sõnaliike:

a) kesksugu nimisõna:
Kennst du dieses **Mädchen?** Ich kenne **es** nicht.
Ich suche ein **Glas.** Sie werden **es** im Speiseschrank finden.

b) infinitiivi:
Er kann **singen,** ich kann **es** nicht.

c) omadussõnu öeldistäite funktsioonis:
Sie ist **fleißig,** er ist **es** nicht.

d) tervet lauset:
Du hast eine große Arbeit verrichtet, ich sehe **es.**

Asesõna **es** eestikeelseks vasteks on teda, seda.

§ 45. Enesekohane asesõna
(Das Reflexivpronomen)

1. Enesekohaseid asesõnu on üks — **sich.** See esineb

1) enesekohaste ja retsiprooksete (vastastikuste) verbide infinitiiviga:
sich freuen, **sich** zanken.

2) ainsuse ja mitmuse 3. pöördes:
Er freut **sich.** Sie freuen **sich.**

3) viisakusvormis:
Sie freuen **sich.**

2. 1. ja 2. pöördes tarvitatakse enesekohase asesõna asemel isikulise asesõna akusatiivi ja daativit:

Ich freue **mich.** Du freust **dich.** Ich wasche **mir** die Hände. Du wäschst **dir** die Hände.

3. Enesekohasel asesõnal **sich** on nimisõnaline funktsioon.

4. Eesti keelde tõlgitakse **sich** järgmiselt:

a) enesekohase asesõnaga **end, ennast:**
sich waschen — **end** (ennast) pesema

b) sufiksiga **-uma:**
sich ankleiden — riietuma

5. Enesekohase asesõna **sich** daativit tõlgitakse eesti keelde omastava asesõnaga **oma:**

Er wäscht **sich** die Hände. (Ta peseb **oma** käsi.)

Kuid mõnedel juhtudel jääb ta eesti keelde tõlkimata või tõlgitakse asesõnaga **endale:**

Ich sehe **mir** die Stadt an. (Ma vaatan linna.)
Ich schaffe **mir** neue Bücher an. (Ma muretsen **endale** uusi raamatuid.)

6. Mõnedes retsiprooksetes verbides tarvitatakse enesekohase asesõna **sich** kõrval ka asesõna **einander:**

Sie lieben **sich** tähendab: nad armastavad **ennast** ja nad armastavad **teineteist.**

Arusaamatuste vältimiseks on soovitav viimase puhul tarvitada asesõna **einander:**

Sie lieben **einander.** (Nad armastavad **teineteist.**)

§ 46. Näitav asesõna

(Das Demonstrativpronomen)

1. Näitavad asesõnad on järgmised:

dieser (-e, -es) — see
jener (-e, -es) — too
der, die, das — see, too
derselbe, dieselbe, dasselbe — seesama
derjenige, diejenige, dasjenige — see
solcher, solche, solches — niisugune, selline
solch ein, solch eine, solch ein — niisugune, selline
selbst, selber — ise

Nendest esinevad **selbst, selber** ainult nimisõna funktsioonis, teised nii nimisõna kui ka omadussõna funktsioonis:

Wir beanspruchen dich **selbst** für diese **Arbeit.**
Ich beantworte **diese** Frage, sie aber **jene.**

2. Näitavate asesõnade käänamine.

1) **Dieser, jener, solcher** käänduvad nagu määrav artikkel:

Kääne	Singular			Plural
	Maskulinum	Femininum	Neutrum	
Nominativ	dieser	diese	dieses	diese
Genitiv	dieses	dieser	dieses	dieser
Dativ	diesem	dieser	diesem	diesen
Akkusativ	diesen	diese	dieses	diese

Märkus: **solcher (-e, -es)** võib esineda koos umbmäärase artikliga kahel viisil:

a) kui umbmäärane artikkel seisab näitava asesõna **solcher (-e, -es)** ees, käänatakse mõlemaid sõnu:

Eine solche Tat, einer solchen Tat jne., kusjuures **solcher (-e, -es)** käändub nagu omadussõna umbmäärase artikliga,

b) kui umbmäärane artikkel seisab näitava asesõna **solcher (-e, -es)** taga, esineb näitav asesõna lühivormis **solch** ja teda ei käänata. Käänatakse ainult umbmäärast artiklit:

Solch ein Held, **solch eines** Helden, **solch einem** Helden jne.

2) **der, die, das käänamistabel**

Kääne	Singular		Plural
Nominativ	der das	die	die
Genitiv	**dessen**	**deren**	**deren** und **derer**
Dativ	dem	der	denen
Akkusativ	den das	die	die

Näitav asesõna **der, die, das** langeb vormilt ühte määrava artikliga. Ta on alati rõhulises asendis ja esineb

a) nimisõna ees selle täiendina. Sel puhul teda käänatakse nagu määravat artiklit:

Wir gedenken **der** Helden, die für die Heimat gefallen sind.

b) nimisõna asemel. Sel puhul käänatakse teda nagu asesõna (vt. tabel). Mitmuse genitiivi vormi **deren** tarvitatakse, kui see asendab eespool mainitud nimisõna:

Wir hatten eine Zusammenkunft mit Schriftstellern, **deren** Werke kürzlich erschienen sind.

Mitmuse genitiivi vormi **derer** tarvitatakse nimisõna asendajana, kui seda laiendatakse järgneva atributiivse kõrvallausega:

Wir gedenken **derer,** die große Taten vollbracht haben.

Asesõnade **der, die, das** eestikeelsed vasted on üldiselt **see, too:**

Ich lese **das** Buch, das sie mir empfehlen. (Ma loen seda raamatut, mida teie mulle soovitate.)

Kui aga **der, die, das** viitavad eelmises lauses esinenud nimisõnale, on selle eestikeelseks vasteks **oma:**

Dein Aufsatz war gelungen, aber **die** deiner Freunde waren mißlungen. (Sinu kirjand oli õnnestunud, kuid sinu sõprade omad olid ebaõnnestunud).

3) **derselbe, dieselbe, dasselbe**
derjenige, diejenige, dasjenige } **käänamistabel**

Kääne	Singular			Plural
Nominativ	derselbe	dasselbe	dieselbe	dieselben
Genitiv	desselben		derselben	derselben
Dativ	demselben		derselben	denselben
Akkusativ	denselben	dasselbe	dieselbe	dieselben

Kääne	Singular			Plural
Nominativ	derjenige	dasjenige	diejenige	diejenigen
Genitiv	desjenigen		derjenigen	derjenigen
Dativ	demjenigen		derjenigen	denjenigen
Akkusativ	denjenigen	dasjenige	diejenige	diejenigen

a) **Derselbe, dieselbe, dasselbe** ja **derjenige, diejenige, dasjenige** on liitvormid. Nende esimene osa käändub nagu määrav artikkel, teine nagu omadussõna määrava artikliga.

b) **Derselbe, dieselbe, dasselbe, derjenige, diejenige, dasjenige** esinevad nii nimisõna kui ka omadussõna funktsioonis. Nimisõna funktsioonis asendab ta eelmise lause sihitist ja tõlgitakse eesti keelde sõnadega **see, too, viimane:**

Der Agronom besuchte den Kollektivbauern und **derselbe** stellte ihm viele Fragen (Agronoom külastas kolhoosnikut ja see (viimane) esitas talle palju küsimusi).

Omadussõna funktsioonis seisavad nad nimisõna ees ja nende eestikeelseks vasteks on **sama:**

Er besuchte **dieselbe** Kollektivwirtschaft. (Ta külastas sama kolhoosi.)

c) Kui asesõnu **derjenige, diejenige, dasjenige** tarvitatakse nimisõnade ees, siis näitab see, et tegemist on nähtusega, millest räägitakse edaspidi. Seetõttu on see täpsustatud kõrvallausega:

Wir stellen **diejenigen** Fragen auf, die einer Besprechung bedürfen. (Meie tõstame esile neid küsimusi, mis vajavad arutamist.)

d) **Selbst** (ise).

Asesõna **selbst** seisab nimisõna või asesõna järel, mida ta peab täpsustama.

Der Professor **selbst** hat es bestimmt. (Professor ise on seda määranud.) Ich werde **selbst** die Antwort schreiben. (Mina ise kirjutan vastuse.)

Märkus: Kui **selbst** seisab nimi- või asesõna ees, on ta määrsõna ja tõlgitakse eesti keelde sõnaga **isegi**:

Selbst der erste Kursus beteiligt sich an der wissenschaftlichen Arbeit. (Isegi esimene kursus võtab osa teaduslikust tööst.) **Selbst** er hat es bemerkt. (Isegi tema pani seda tähele).

§ 47. Omastav asesõna

(Das Possessivpronomen)

1. Omastavad asesõnad on järgmised:

	I	II	III
Singular	mein meine mein	dein deine dein	sein, ihr, sein seine, ihre, seine sein, ihr, sein
Plural	unser unsere unser	euer eure euer	ihr ihre ihr

Omastavad asesõnad tuletatakse isikulise asesõna genitiivi tüvest:

mein(er) — **mein, dein**(er) — **dein** jne.

2. **Omastavate asesõnade deklinatsioon.**

mein, meine, mein käänamistabel

Kääne	Singular		
	Maskulinum	Femininum	Neutrum
Nominativ	mein Freund	meine Freundin	mein Kind
Genitiv	meines Freundes	meiner Freundin	meines Kindes
Dativ	meinem Freund(e)	meiner Freundin	meinem Kind(e)
Akkusativ	meinen Freund	meine Freundin	mein Kind

Kääne	Plural		
Nominativ	meine Freunde,	Freundinnen,	Kinder
Genitiv	meiner Freunde,	Freundinnen,	Kinder
Dativ	meinen Freunden,	Freundinnen,	Kindern
Akkusativ	meine Freunde,	Freundinnen,	Kinder

Nagu **mein, meine, mein** käänatakse **dein, deine, dein; sein, seine, sein; ihr, ihre, ihr.**

Unser, unsere, unser ja euer, eure, euer käänamistabel

Kääne	Singular		
	Maskulinum	Femininum	Neutrum
Nominativ	unser (euer) Freund	uns(e)re (eure) Freundin	unser (euer) Kind
Genitiv	uns(e)res (eures) Freundes	uns(e)rer (eurer) Freundin	uns(e)res (eures) Kindes
Dativ	uns(e)rem (eurem) Freunde	uns(e)rer (eurer) Freundin	uns(e)rem (eurem) Kinde
Akkusativ	uns(e)ren (euren) Freund	uns(e)re (eure) Freundin	unser (euer) Kind

	Plural			
Nominativ	uns(e)re (eure)	Freunde,	Freundinnen,	Kinder
Genitiv	uns(e)rer (eurer)	Freunde,	Freundinnen,	Kinder
Dativ	uns(e)ren (euren)	Freunden,	Freundinnen,	Kindern
Akkusativ	uns(e)re (eure)	Freunde,	Freundinnen,	Kinder

1) Omastaval asesõnal on ainsuses umbmäärase, mitmuses määrava artikli lõpud.
Nagu umbmääraselgi artiklil puudub omastava asesõna meessugu ja kesksugu nominatiivil lõpp, mis näitaks soolist kuuluvust:

Mein Freund, **mein** Kind.

2) Omastavat asesõna **unser** võib käänata ilma **e**-ta, välja arvatud mees- ja kesksugu nominatiiv (**unser** Freund, **unser** Kind) ja kesksugu akusatiiv (wir sehen **unser** neues Gebäude).

3) Omastavat asesõna **euer** käänatakse ilma **e**-ta, välja arvatud mees- ja kesksugu nominatiiv ning kesksugu akusatiiv (**euer** Kampf, **euer** Werk).

4) Omastaval asesõnal on nimisõna ja omadussõna funktsioonid:

Ich **mache** meine Aufgabe und du machst **die deine** (die deinige).

5) Vormide **der, die, das meine** jne. kõrval esinevad veel järgmised: **der, die, das meinige, der, die, das deinige** jne.

6) Kui omastavat asesõna tarvitatakse omadussõna funktsioonis, on tal kaht liiki seos nimisõnaga:

a) ta on selle täiendiks, asendades ühtlasi artiklit, ja ta ühildub nimisõnaga soos, arvus ning käändes:

Seine Aufgabe, **seiner** Aufgabe jne.

b) ta näitab vastava nimisõna kuuluvust kellelegi või millelegi:

Sie mit **ihren** Genossen. (Nemad oma seltsimeestega.)

7) Kuna saksa keeles puudub sõna **oma**, asendavad seda vastavad omastavad asesõnad:

Ich mit **meinem** Genossen
Du mit **deinem** Genossen
Er mit **seinem** Genossen
Sie mit **ihrem** Genossen

Wir mit **unseren** Genossen
Ihr mit **euren** Genossen
Sie mit **ihren** Genossen.

Seega tõlgitakse omastavad asesõnad olenedes kontekstist sõnadega **minu, sinu, tema** jne., ning **oma:**

Er und **seine** Werke. (Tema ja ta teosed.)
Er ist mit **seinen** Werken berühmt geworden. (Ta on oma teostega kuulsaks saanud.)

§ 48. Küsiv asesõna

(Das Interrogativpronomen)

1. Küsivad asesõnad on:

wer (kes)? **was** (mis)?
welcher, welche, welches
welch ein, eine, ein
was für ein, eine, ein
} milline, missugune

2. **Wer? was?** esinevad ainult nimisõna funktsioonis.

Nom.	wer	was
Gen.	wessen	
Dat.	wem	
Akk.	wen	was

Küsivatel asesõnadel **wer? was?** ei ole mitmuse vormi:

Wer ist gekommen? **Die Studenten** sind gekommen.

Asesõna **wer** tarvitatakse ainult elusolendite kohta.
Asesõna **was** tarvitatakse tavaliselt esemete kohta:

Was wünschen Sie? Ich wünsche **einen Füllfederhalter.**

Was tarvitatakse lisaks ka isikute puhul, kui küsimus esitatakse elukutset või rahvust väljendava öeldistäite kohta:

Was ist er? Er ist **Textilarbeiter.** Er ist **Este.**

3. Asesõnad **welcher, welche, welches** (milline, missugune) esinevad omadussõna funktsioonis ja käänduvad nagu määrav artikkel (vt. § 49).

Welcher, -e, -es tarvitatakse, kui küsimus puudutab juba **varem mainitud,** tuntud eset või üht tundmatute esemete hulgast:

Welche Länder wollen Sie besuchen?
In **welchem** Hörsaal wird die Vorlesung stattfinden?

4. Asesõnad **welch ein, eine, ein?** / **was für ein, eine, ein?** } milline? missugune?

Kääne	Singular		
	Maskulinum	Neutrum	Femininum
Nom.	welch ein Tag	Werk	welch eine Aufgabe
	was für ein Tag	Werk	was für eine Aufgabe
Gen.	welch eines Tages	Werkes	welch einer Aufgabe
	was für eines Tages	Werkes	was für einer Aufgabe
Dat.	welch einem Tag(e)	Werk(e)	welch einer Aufgabe
	was für einem Tag(e)	Werk(e)	was für einer Aufgabe
Akk.	welch einen Tag	welch ein Werk	welch eine Aufgabe
	was für einen Tag	was für ein Werk	was für eine Aufgabe
	Plural		
Nom.	welche Tage	Werke	Aufgaben
	was für Tage	Werke	Aufgaben
Gen.	welcher Tage	Werke	Aufgaben
	was für Tage	Werke	Aufgaben
Dat.	welchen Tagen	Werken	Aufgaben
	was für Tagen	Werken	Aufgaben
Akk.	welche Tage	Werke	Aufgaben
	was für Tage	Werke	Aufgaben

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU

Welch ein, eine, ein, was für ein, eine, ein esinevad nimisõna ja omadussõna funktsioonis. Neis käändub ainult umbmäärane artikkel, mis mitmuses langeb ära.

Welch ein (was für ein) Problem interessiert Sie? (Milline probleem huvitab teid?)
Welche (was für) Probleme interessieren Sie? (Millised probleemid huvitavad teid?)

Welch ein, (eine, ein), was für ein, (eine, ein) abil küsitakse nimisõna omadust:

Was für einen (welch einen) Mantel haben Sie gekauft? Ich habe mir einen braunen Mantel gekauft. (Millise mantli ostsite? Ma ostsin pruuni mantli.)

§ 49. Siduv asesõna

(Das Relativpronomen)

1. Siduvad asesõnad on:

der, die, das
welcher, -e, -es
wer, was

Vormilt kuuluvad nad näitavate ja küsivate asesõnade hulka.

Siduvatel asesõnadel on lauses kahekordne funktsioon: nad on kõrvallause liikmeks (alus või sihitis) ja ühtlasi sidesõnaks pea- ning kõrvallause vahel:

Man las Gedichte, **die** Mut und Tapferkeit besangen.

Seega esinevad nad ainult nimisõna funktsioonis.

2. Der, die, das, welcher, -e, -es käänamistabel.

Kääne	Singular		
	Maskulinum	Neutrum	Femininum
Nom.	der, welcher	das, welches	die, welche
Gen.	dessen		deren
Dat.	dem, welchem		der, welcher
Akk.	den, welchen	das, welches	die, welche

Kääne	Plural
Nom.	die, welche
Gen.	deren
Dat.	denen, welchen
Akk.	die, welche

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU

Siduv asesõna **welcher (-e, -es)** on vananenud vorm.
Kaasaegses saksa keeles on levinud **der, die, das.**
Der, die, das esineb kõrvallauses ja asendab eelnevas pealauses esinevat nimisõna. Ühildudes viimasega esineb ta käändes, mida nõuab kõrvallause sisu:

Die Jugendstadt, **die** noch vor zehn Jahren ein weißer Fleck auf der Landkarte war, zählt heute über 50000 Einwohner. Das ist der Arbeiter, **den** wir auszeichnen wollen.

Märkus: Paneme tähele sõnade **der, die, das** mitmetähenduslikkust. Nad esinevad:

1) artiklina (nimisõna ees):
der Arbeiter, **die** Arbeiterin, **das** Werk;

2) näitava asesõnana (iseseisva lauseliikmena), mis seisab tegusõna ees või taga või rõhutatuna nimisõna ees:
Das werde ich nie vergessen. Ich werde **das** nie vergessen. Ich wähle mir **das** Buch.

3) siduva asesõnana:
Die Leistung, **die** von großer Bedeutung ist.

Wer, was ei asenda pealauses esinevat nimisõna ja sel on seega üldisem iseloom. Sellega alustatakse alus- ja sihitiskõrvallauseid:
Ich weiß, **was** Sie vorhaben. (Tean, mida te kavatsete.)
Ich weiß, **wen** Sie erwarten. (Tean, keda te ootate.)

§ 50. Umbmäärane asesõna
(Das Indefinitpronomen)

1. Umbmäärased asesõnad esinevad nimisõna ja omadussõna funktsioonis:

Jemand ist angekommen. **Viele** Studenten verbringen ihre Ferien in Erholungsheimen.

2. Nimisõna funktsioonis esinevad järgmised umbmäärased asesõnad:

man (**man** spricht — räägitakse), **jemand** (keegi), **niemand** (mitte keegi), **einer, -e, -es** (keegi), **jeder(mann)** (igaüks), **etwas** (miski), **nichts** (mitte midagi).

a) Asesõna **man** esineb ainult ainsuse nominatiivis lause alusena ega ole tõlgitav eesti keelde. Temale järgnev tegusõna tõlgitakse umbisikulise tegumoega:

Man übersetzt — tõlgitakse.

Man koos modaalsete verbidega tõlgitakse järgmiselt:

man darf — tohib
man kann — võib
man soll — tuleb
man muß — peab

b) Asesõnad **jemand** ja **niemand** moodustavad antonüümide paari:

Ist **jemand** da? Nein, **niemand** ist da. (Kas keegi on seal? Ei, seal ei ole kedagi.)

Varematel keele perioodidel käänati neid nagu määravat artiklit: jemand, jemandes, jemandem jne. Kaasaegses keeles tarvitatakse nende asemel prepositsionaalseid konstruktsioone: **von** jemand, **an** jemand jne.

c) Asesõna **jedermann** on vananenud vorm. Kaasaegses keeles tarvitatakse selle sõna esimest osa **jeder:**

In der Sowjetunion hat **jeder** das Recht auf Bildung.

d) Asesõna **einer, -e, -es** käänatakse nagu määravat artiklit: **einer, eines, einem, einen** jne.

e) Asesõnad **etwas** ja **nichts** moodustavad antonüümide paari. Nad ei käändu:

Haben Sie **etwas** vor? Nein, ich habe **nichts** vor.
(Kas teil on midagi ees? Ei, mul pole midagi ees.)

Märkus: **Etwas** esineb kõnekeeles sageli lühivormis **was:**
Ich will Ihnen mal **was** (etwas) sagen. (Ma tahan teile midagi ütelda.)

3. Nimisõna ja omadussõna funktsioonis esinevad järgmised umbmäärased asesõnad:

jeder, -e, -es (igaüks), **mancher, -e, -es, manch einer, ~ eine, ~ ein** (mõni(gi)), **kein(er), -e, -es** (ei keegi, ükski), **alle** (kõik), **viele** (paljud), **mehrere** (mitmed, rida) **einige** (mõned), **wenige** (vähesed).

a) Asesõna **jeder, -e, -es** esineb ainult ainsuses ja seda käänatakse nagu määravat artiklit:

Ich habe **jedem** eine Aufgabe gegeben. Wir haben **jeden** Tag 5 Vorlesungen.

b) Asesõnad **kein(er), -e, -es, mancher, -e, -es, manch ein(er), ~ eine, ~ ein(es)** käänduvad ainsuses ja mitmuses nagu vastav määrav ja umbmäärane artikkel.

c) **Keiner, -e, -es**
manch einer, ~ eine, ~ eines } esinevad substantiivi funktsioonis:

Keiner wollte mit ihm gehen. **Manch einer** wird daran glauben. **Manche** werden daran glauben.

Kein, -e, -es
manch ein, ~ eine, ~ ein } esinevad omadussõna funktsioonis:

Kein Mensch glaubt daran. **Manch ein** Mensch glaubt daran. **Manche** Menschen glauben daran.

Manch einer, ~ eine, ~ ein ja **manch ein, ~ eine, ~ ein** mitmuse vormideks on **manche, mancher, manchen, manche:**

Manch ein Werk, **manche** Werke.

Asesõna **kein** tarvitatakse nimisõna ees eitavas kõnes, kui jaatavas kõnes seisab nimisõna ees umbmäärane artikkel või umbmäärane asesõna **einige:**

Haben Sie in diesem Jahr **eine** Reise gemacht?
Nein, ich habe **keine** Reise gemacht. Haben Sie **einige** Bücher bekommen? Ich habe **keine** Bücher bekommen.

d) **Alle, viele, mehrere, einige, wenige** käänduvad ainult mitmuses nagu määrav artikkel:

alle Friedenskämpfer
aller Friedenskämpfer
allen Friedenskämpfern
alle Friedenskämpfer

Märkus: Kuna **alle, viele, mehrere, einige, wenige** väljendavad esemete või isikute umbmäärast arvu ja **etwas** umbmäärast mõõtu, peetakse neid, kui nad seisavad nimisõnade ees, ka umbmäärasteks arvsõnadeks.

Asesõnal **alle** on kaks tähendust, **kõik** ja **iga:**

Alle Menschen. (Kõik inimesed.)
Alle drei Wochen. (Iga kolme nädala tagant.)

Tähenduses **iga** seisab ta asesõna **jeder** asemel, kuna sellel ei ole mitmuse vormi:

jede Woche (iga nädal), aga **alle** drei Wochen (iga kolme nädala tagant).

Abstraktsete ja ainenimetuste ees seisavad asesõnade **viele** ja **wenige** asemel **viel, wenig:**

viel Geduld, **viel (wenig)** Honig.

Asesõna **einige** (mõned, mõningad) asemel tarvitatakse kõnekeeles küsivat asesõna **welcher:**

Sie sehen hier Wörterbücher, wollen Sie **welche** haben?

e) Saksa keeles tuntakse umbmäärast partiklit **irgend,** mida tarvitatakse umbmääraste ja küsivate asesõnadega nende sisu umbmäärasuse rõhutamiseks, näiteks **irgendwer** (keegi), **irgendwas** (midagi), **irgendeiner** (keegi, mingi). Eesti keeles sellele vastet ei ole.

Man muß schon **irgendwen** damit beauftragen. (Peab seda juba kellelegi ülesandeks tegema.) **Irgendwas** muß Sie doch interessieren. (Midagi peab teid ju huvitama.) Man muß **irgendeinen** Ausweg finden. (Peab leidma mingi väljapääsu.)

§ 51. Umbisikuline asesõna

(Das unpersönliche Pronomen)

Umbisikulist asesõna **es** tarvitatakse lause alusena, kui reaalne tegija puudub. See ei ole tõlgitav eesti keelde ja esineb järgmistel juhtudel:

1) umbisikuliste tegusõnadega, mis väljendavad:

a) ilmastiku nähteid:

Es regnet, **es** schneit, **es** hagelt, **es** friert, **es** taut, **es** donnert, **es** blitzt.

b) aistinguid ja tundeid:

Es friert mich, **es** graut mir, **es** freut mich.

Märkus: Kui lause algab daativmäärusega, võib **es** ära jääda: Vor dem Gewitter **graut mir**. (Mul on hirm äikese ees.)

2) umbisikulistes lausetes, kus puudub tegija: **Es** ist früh. **Es** ist spät. **Es** duftet hier nach frischgemähtem Heu.

Märkus: Umbisikulise tehtaviku puhul tõlgitakse **es** + tegusõna nagu **man** + tegusõna: **Es** wird viel in diesem Jahr gebaut = **man** baut viel in diesem Jahr. (Sel aastal ehitatakse palju.)

3) umbisikulistes kivinenud väljendites:

Es gibt. (On olemas.) **Es** geht uns gut. (Meie käsi käib hästi.)

4) Sissejuhatava sõnana (korrelaadina) rea transitiivsete ja intransitiivsete verbidega, mille tegelik alus esineb järgnevas kõrvallauses või infinitiivses väljendis:

Es macht uns Freude, daß Sie Fortschritte machen.
Es freut uns Sie wiederzusehen.
Es ist wichtig, daß der Produktionsplan besprochen wird.

5) Tegusõna esiletõstmiseks, kui alus on nimisõnaline, näiteks:

a) vanasõnades, muinasjuttudes: **Es** war einmal ein Königskind,

b) kirjeldustes: **Es** sangen die Vögel, **es** blühten die Blumen.

Märkus: Tähele tuleb panna sõna **es** kahte funktsiooni:

1) isikulise asesõnana: Das Lachen ist gesund, **es** kennzeichnet den gesunden Menschen. (Naer on terviseks, ta iseloomustab tervet inimest);

2) umbisikulise asesõnana: **Es** wird aufgepaßt! (Tähelepanu!), mida eesti keelde ei saa tõlkida.

IV

OMADUSSÕNA

(Das Adjektiv)

Omadussõna väljendab olendite, esemete, olukordade, nähtuste jne. omadusi:

Der **berühmte** Professor, das **interessante** Buch, die **große** Hitze, der **harte** Kampf.

§ 52. Omadussõnade liigitamine

(Einteilung der Adjektive)

Tähenduslikult jagunevad omadussõnad kvalitatiivseteks ja relatiivseteks (qualitative und relative Adjektive).

1. Kvalitatiivsed omadussõnad väljendavad eseme omadust absoluutselt, olenemata teisest esemest. Omadus võib esineda antud esemes suuremal või väiksemal määral ja seetõttu on kvalitatiivsed omadussõnad võrreldavad:

groß, größer, der größte.

Sellesse rühma kuuluvad omadussõnad väljendavad:

1) mõõtu: *groß, klein, breit*
2) iga: *alt, jung*
3) värvi: *rot, braun, grün*
4) maitset: *bitter, süß, sauer*
5) temperatuuri: *heiß, kalt, lau*
6) aega: *früh, spät*
7) füüsilisi omadusi: *scharf, krank, gesund*
8) moraalseid omadusi: *gut, schlecht, klug.*

2. Relatiivsed omadussõnad väljendavad eseme tunnust selle suhte kaudu teise esemesse, tegevusse või tunnusesse.

Relatiivseid omadussõnu tuletatakse nimi-, tegu- ja määrsõnade tüvedest:

Gold — **golden**, sparen — **sparsam**, hier — **hiesig**.

Eesti keeles on relatiivsete omadussõnade vasteteks tavaliselt liitsõna esimene komponent, harvem **ne-** või **lik**-liitelised omadussõnad:

Eine **goldene** Uhr — kuldkell.
Ein **sparsamer** Mensch — kokkuhoidlik inimene.
Ein **regnerischer** Tag — vihmane päev.

§ 53. Omadussõna funktsioonid ja vormid
(Funktionen und Formen des Adjektivs)

Nagu eesti keeleski tarvitatakse omadussõna

1) täiendina (das Attribut):

Unsere **alte** Universität hat der Wissenschaft viele **große** Männer geschenkt.

Täiendi funktsioonis esineb omadussõna täisvormis ja ühildub nagu eesti keeleski nimisõnaga, mille täiendiks ta on, soos, arvus ja käändes:

Diese Studenten wohnen im **neuen** Studentenheim.

2) öeldistäitena (das Prädikativum):

Unsere Universität ist **alt** und **berühmt.**

Öeldistäite funktsioonis esineb omadussõna lühivormis ja erinevalt eesti keelest ei ühildu lause alusega:

Die Straßen Alt-Tallinns sind **schmal** und **malerisch.** (Vana Tallinna tänavad on kitsad ja maalilised.)

§ 54. Omadussõna koht lauses
(Stellung des Adjektivs im Satz)

Täiendi funktsioonis seisab omadussõna artikli, ase- või arvsõna ja nimisõna vahel:

Das **neue** Werk. Dieses **kraftvolle** Werk. Unser **kraftvolles** Werk. Zwei **kraftvolle** Werke.

Öeldistäite funktsioonis seisab omadussõna:

a) pea- ja iseseisva lause lõpus: Dieser Mann ist **arbeitsam.**

b) kõrvallauses eelviimasel kohal: Wir wissen, daß dieser Mann **arbeitsam** ist.

§ 55. Omadussõnade moodustamine
(Bildung der Adjektive)

Omadussõnu moodustatakse järgmiselt:

1) sufiksatsiooni teel: est**nisch**
2) prefiksatsiooni teel: **un**möglich
3) teiste sõnaliikide adjektiviseerimisel: **reizend**
4) sõnade liitmisel: **blaugrau.**

§ 56. Omadussõnade tuletamine sufiksite teel
(Ableitung der Adjektive durch Suffixe)

1. Omadussõnade sufiksid on päritolult saksa- ja võõrapärased.

a) Saksapärased omadussõnade sufiksid:

Jrk. nr.	Sufiks	Näide	Tuletamisviis	Eestikeelne vaste
1.	-bar	brauch**bar**	tegusõna tüvi,	kasutatav
		fruchtbar	harvem nimi- ja	viljakas
		sonder**bar**	määrsõna tüved	imelik
2.	-en, -ern	golden	nimisõna tüvi	kuld**ne**
		stähl**ern**		teras-, terasest
3.	-er	Tallinn**er**	linnade ja	Tallinna
		Schweiz**er**	maade nimed	Šveitsi (omastav kääne)
4.	-haft	vorteil**haft**	nimisõna tüvi	kasu**lik**
5.	-ig	freud**ig**	nimisõna tüvi	rõõm**us**
		geiz**ig**		kitsi (tüvisõna)
6.	-isch	estn**isch**	nimisõna tüvi	eesti (omastav kääne)
		kind**isch**		laps**ik**
		tier**isch**		loom**alik**
7.	-lich	freund**lich**	nimi-, tegu-, oma-	sõbra**lik**
		hoffent**lich**	dussõna tüvi	loodet**av**
		rötlich		punakas
8.	-los	freud**los**	nimisõna tüvi	rõõmu**tu**
9.	-sam	arbeit**sam**	tegu-, nimi-,	töö**kas**
		furcht**sam**	omadussõna	kart**lik**
		lang**sam**	tüvi	aeg**lane**

b) Võõrapärased omadussõnade sufiksid

Jrk. nr.	Sufiks	Näide	Eestikeelne vaste
1.	-al	sozi**al**	sotsi**aalne**
2.	-ell	kultur**ell**	kultuur- (tüvi)
3.	-iv	akt**iv**	aktii**vne**

2. Sufiksite semantika

a) Sufiksi **-isch** abil tuletatakse omadussõnu peamiselt maid ja rahvusi tähistavate sõnade ja laensõnade tüvedest:

chines**isch**, philosoph**isch**.

b) Sufiksid **-bar** ja **-sam** väljendavad isiku või eseme mingisugust võimet, kusjuures **-sam** väljendab aktiivset, **-bar** passiivset võimet:

arbeit**sam** — töökas, heil**bar** — parandatav,
eß**bar** — söödav

c) Sufiks **-los** väljendab mingi omaduse puudumist:

frucht**los** — viljatu

d) Sufiksiga **-er** geograafilistest nimedest tuletatud omadussõnad kirjutatakse suure algustähega ja nad ei käändu:

das **Tartuer** Museum, des **Tartuer** Museums, dem **Tartuer** Museum, das **Tartuer** Museum jne.

3. Poolsufiksid.

Eelpool nimetatud sufiksite kõrval esinevad saksa keeles veel nn. poolsufiksid. Need on omadussõnad, mida sagedase esinemise tõttu liitsõna komponendina samas tähenduses on hakatud pidama sufiksiteks. Siia kuuluvad sellised omadussõnad, nagu **arm, reich, leer, voll:**

wald**reich** — metsarikas, wasser**arm** — veevaene,
menschen**leer** — inimtühi, freud**voll** — rõõmurikas

§ 57. Omadussõnade tuletamine prefiksite teel

(Ableitung der Adjektive durch Präfixe)

Omadussõnade prefiksid ja nende tähendus on samad kui nimisõnadel, välja arvatud **ge-: ge**treu (truu)

erz-: **erz**faul (ääretult laisk, porilaisk)
miß-: **miß**gelaunt (pahatujuline)
un-: **un**möglich (võimatu)
ur-: **ur**alt (igivana).

§ 58. Teiste sõnaliikide adjektiviseerimine

(Adjektivisierung anderer Redeteile)

See omadussõnade tuletamisviis on iseloomustav I ja II partitsiibi osas:

entzücken — **entzückend** — ein **entzückender** Mensch (vaimustav inimene), auszeichnen — **ausgezeichnet** — eine **ausgezeichnete** Antwort (väga hea vastus).

§ 59. Liitomadussõnad

(Zusammengesetzte Adjektive)

Liitomadussõnu on saksa keeles vähem kui liitnimisõnu. Nad koosnevad tavaliselt kahest komponendist, kusjuures teine on omadussõna, esimene võib olla omadus-, määr-, nimi- või tegusõna tüvi:

hellblau, alltäglich, blutrot, merkwürdig.

§ 60. Omadussõnade käänamine

(Die Deklination der Adjektive)

Omadussõnadel on saksa keeles k o l m k ä ä n d k o n d a:

1) n õ r k ehk n i m i s õ n a l i n e (die schwache oder nominale Deklination):
diese **schöne** Erzählung

2) t u g e v ehk a s e s õ n a l i n e (die starke oder pronominale Deklination):
frisches Wasser

3) s e g a k ä ä n d k o n d (die gemischte Deklination):
meine **wichtige** Aufgabe

§ 61. Omadussõnade nõrk ehk nimisõnaline käändkond

(Die schwache oder nominale Deklination der Adjektive)

1. N õ r g a k ä ä n d k o n n a järgi käänatakse omadussõna, kui selle ees seisab:

a) m ä ä r a v a r t i k k e l: **der** treue Freund
b) n ä i t a v a s e s õ n a: **dieser** treue Freund
c) k ü s i v a s e s õ n a: **welcher** treue Freund?

2. Nõrga käändkonna tabel

Kääne	Singular		
	Maskulinum	Femininum	Neutrum
Nominativ	der gute Meister	die gute Meisterin	das gute Kind
Genitiv	des guten Meisters	der guten Meisterin	des guten Kindes
Dativ	dem guten Meister	der guten Meisterin	dem guten Kind(e)
Akkusativ	den guten Meister	die gute Meisterin	das gute Kind
	Plural		
Nominativ	die guten Meister,	Meisterinnen,	Kinder
Genitiv	der guten Meister,	Meisterinnen,	Kinder
Dativ	den guten Meistern,	Meisterinnen,	Kindern
Akkusativ	die guten Meister,	Meisterinnen,	Kinder

Tüüpiliseks lõpuks nõrgas käändkonnas on **-en**, mis esineb kõikides käänetes, välja arvatud

a) kolme sugu ainsuse nominatiiv, kus esineb **-e**,

b) naissugu ja kesksugu ainsuse akusatiiv, kus esineb **-e**.

§ 62. Omadussõnade tugev käändkond

(Die starke Deklination der Adjektive)

1. Tugeva käändkonna järgi käänatakse omadussõna järgmistel juhtudel:

a) kui ta on ainsaks sõnaks nimisõna ees. Tavaliselt esineb see üttes, abstraktsete sõnade ja ainenimetuste ees:

Lieber Genosse. Ich trinke **schwarzen** Kaffee. Er redete mit **tiefem** Ernst.

b) Kui omadussõna ees seisavad käändumatud sõnad nagu **etwas, genug, lauter, viel, mehr, wenig;**

etwas freie Zeit, **viel** gute Gedanken.

Sel juhul näitab omadussõna vorm nimisõna soo, arvu ja käände.

2. Tugeva käändkonna tabel

Kääne	Singular			Plural
	Maskulinum	Neutrum	Femininum	
Nominativ	lieber Bruder	liebes Kind	liebe Schwester	liebe Brüder, Kinder, Schwestern
Genitiv	lieben Bruders	lieben Kindes	lieber Schwester	lieber Brüder, Kinder, Schwestern
Dativ	liebem Bruder	liebem Kind(e)	lieber Schwester	lieben Brüdern, Kindern, Schwestern
Akkusativ	lieben Bruder	liebes Kind	liebe Schwester	liebe Brüder, Kinder, Schwestern

Tugeva käändkonna omadussõnadel on ainsuses ja mitmuses määrava artikli lõpud, välja arvatud mees- ja kesksugu mastav kääne, kus määrava artikli lõpu **-es** asemel esineb **-en**.

§ 63. Omadussõnade segakäändkond

(Die gemischte Deklination der Adjektive)

1. Omadussõna käändub segakäändkonna järgi, kui selle ees seisavad o m a s t a v a d a s e s õ n a d, umbmäärane asesõna **kein** või u m b m ä ä r a n e a r t i k k e l.

2. Segakäändkonna tabel

Kääne	Singular			Plural
	Maskulinum	Femininum	Neutrum	
Nom.	mein guter Freund	meine gute Freundin	mein gutes Kind	meine guten Freunde, Freundinnen, Kinder
Gen.	meines guten Freundes	meiner guten Freundin	meines guten Kindes	meiner guten Freunde, Freundinnen, Kinder
Dat.	meinem guten Freund(e)	meiner guten Freundin	meinem guten Kind(e)	meinen guten Freunden, Freundinnen, Kindern
Akk.	meinen guten Freund	meine gute Freundin	mein gutes Kind	meine guten Freunde, Freundinnen, Kinder
Nom.	ein guter Freund	eine gute Freundin	ein gutes Kind	gute Freunde, Freundinnen, Kinder
Gen.	eines guten Freundes	einer guten Freundin	eines guten Kindes	guter Freunde, Freundinnen, Kinder
Dat.	einem guten Freund(e)	einer guten Freundin	einem guten Kind(e)	guten Freunden, Freundinnen, Kindern
Akk.	einen guten Freund	eine gute Freundin	ein gutes Kind	gute Freunde, Freundinnen, Kinder

Omadussõnal, mis kuulub segakäändkonda, on kõikides käänetes lõpp **-en**, välja arvatud a i n s u s e n o m i n a t i i v, kus meessugu sõnadel on lõpp **-er**, naissugu sõnadel **-e** ja kesksugu sõnadel **-es**, ning a i n s u s e a k u s a t i i v, kus naissugu sõnadel on lõpp **-e** ja kesksugu sõnadel **-es**.

Umbmäärase artikliga käänataval omadussõnal langeb mitmuses artikkel ära ning tal on tugeva käändkonna, s. t. määrava artikli lõpud.

§ 64. Omadussõnade käänamine põhiarvude ja umbmääraste asesõnade järel

(Die Deklination der Adjektive nach Kardinalzahlen und unbestimmten Pronomen)

1. Põhiarvsõna järel käänatakse omadussõna määrava artikli lõppudega:

fünf gute Pläne
fünf guter Pläne
fünf guten Plänen
fünf gute Pläne

2. Mitmusliku tähendusega umbmääraste asesõnade nagu **viele, einige, wenige, mehrere** jne. järel on omadussõnal järgmised lõpud:

a) nominatiivis ja akkusatiivis **-e** või **-en**,

b) genitiivis ja daativis **-en**:

viele gute Pläne	viele guten Pläne
vieler guten Pläne	vieler guten Pläne
vielen guten Plänen	vielen guten Plänen
viele gute Pläne	viele guten Pläne

3. Täpsemalt esemete hulka väljendavate umbmääraste asesõnade järel, nagu **alle** ja arvsõna **beide**, on omadussõnal kõikides käänetes lõpp **-en**:

alle guten Pläne
aller guten Pläne
allen guten Plänen
alle guten Pläne

§ 65. Mitme kõrvutiseisva omadussõna käänamine

(Die Deklination mehrerer nebeneinanderstehender Adjektive)

Kui nimisõna ees seisab mitu omadussõna, käänduvad nad ühtviisi:

ein guter neuer Plan
eines guten neuen Planes
einem guten neuen Plan
einen guten neuen Plan jne.

§ 66. Omadussõnade võrdlusastmed

(Die Komparationsstufen der Adjektive)

1. Omadussõnal on kaks võrdlusastet:

1) keskvõrre (der Komparativ):

Du bist **stärker** als er.

2) ülivõrre (der Superlativ):

Du bist **der stärkste** von uns.

Algvõrre (der Positiv), millest moodustatakse võrdlusastmed, võib väljendada võrdlust ainult võrdsete omaduste kõrvutamisel:

Er ist ebenso **stark** wie du.

2. Võrdlusastmeid ei esine omadussõnadel, mis ei saa väljendada vähemat ega suuremat määra, näiteks:

a) *tot, ganz, einzig, stumm, blind, halb, viereckig, kugelförmig* jne.

b) enamikul relatiivseil omadussõnadel: *stählern, hiesig* jne.

c) värvi tähistavatel omadussõnadel: *weiß, schwarz, rot, gelb, lila, rosa* jne.

§ 67. Keskvõrre

(Der Komparativ)

1. Keskvõrre moodustatakse sufiksiga **-er** (eestikeelne vaste **-m**), kui väljendatakse omaduse intensiivsemat astet. Omadussõna järel seisab **als:**

Dieser Weg ist **breiter** *als* jener.

2. Kui võrreldakse kaht võrdsete omadustega eset, tarvitatakse sidesõna **wie**:

Dieser Weg ist **ebenso breit** *wie* jener.

3. **Als** ja **wie** ees ei tarvitata koma.

4. Omadussõnadel, mille lõpud on **-el, -er, -en**, langeb keskvõrdes **e** ära:

dunk**el** — dunk**ler**, bitt**er** — bitt**rer**, off**en** — off**ner**.

§ 68. Ülivõrre
(Der Superlativ)

1. Ülivõrre moodustatakse sufiksiga **-(e)st** ja ta ees seisab määrav artikkel **der, die, das:**

der, die das *schönste.*

Eestikeelne vaste on sufiks **-(i)m, -(e)m** või **kõige** + **keskvõrde vorm**: ilusaim, **kõige** ilusam.

2. Sufiks **-est** esineb **d-, t-, s-, sch-, x-, z**-tüvelistes omadussõnades:

der mil**deste**, der brei**teste**, der rasch**este**, der fix**este**, der kürz**este.**

3. Omadussõnal on kaks ülivõrde vormi:

1) määrav artikkel + omadussõna eespoolmainitud lõppudega; see esineb lause laiendina ja öeldistäitena ning käändub nagu nõrga käändkonna omadussõna:

Ich wählte *den* **kürzesten** Weg; dieser Weg ist *der* **kürzeste.**

2) kivinenud mittekäänduv daativvorm, mis esineb ainult öeldistäitena:

Dieser Weg ist *am* **kürzesten** (*der* **kürzeste**).

§ 69. Võrrete moodustamine metafooniaga (Umlaut) ja ilma
(Die Bildung der Komparation mit und ohne Umlaut)

1. Kui omadussõna tüvesisevokaaliks on **a, o, u,** esineb kesk- ja ülivõrdes sageli metafoonia:

stark, stärker, der stärkste; kurz, kürzer, der kürzeste.

2. Metafooniat ei esine järgmistel juhtudel:

a) mõnedes ühesilbilistes omadussõnades:
falsch, sanft, schlank, rasch, klar, voll, roh, froh, blond, zart.

b) omadussõnades sisediftongiga **au**:
laut, faul.

c) **e-, el-, er-, en-, bar-, sam-, ig-, lich-, haft**-lõpulistes omadussõnades:

gerade, dunkel, munter, offen, brauchbar, langsam, mutig, stattlich, boshaft.

d) omadussõnadena tarvitatud partitsiipides:
rasend, verdorben.

3. Järgmistes omadussõnades esineb kõikumisi tüvesisevokaali muutumisel:

glatt: glatter ja glätter
blaß: blasser ja blässer
schmal: schmaler ja schmäler
gesund: gesunder ja gesünder

§ 70. Ebakorrapärased võrded
(Unregelmäßige Komparation)

Järgmised omadussõnad moodustavad võrdeid ebakorrapäraselt:

	Algvõrre (Positiv)	Keskvõrre (Komparativ)	Ülivõrre (Superlativ)
1.	gut	**besser**	der, die, das **beste** am **besten**
2.	groß	**größer**	der, die, das **größte** am **größten**
3.	hoch	**höher**	der, die das **höchste** am **höchsten**
4.	nah	**näher**	der, die, das **nächste** am **nächsten**

V
ARVSÕNA
(Das Numerale, das Zahlwort)

Arvsõna on iseseisev sõnaliik, mis tähistab isikute ja esemete arvu või järjekorda.

§ 71. Arvsõnade liigitamine
(Einteilung der Numerale)

1. Tähenduslikult jagunevad arvsõnad:
   1) määravateks:
   vier, der vierte, ein viertel,
   2) umbmääratseks:
   viel, wenig.
2. Määravad arvsõnad jagunevad omakorda:

1) p õ h i a r v u d e k s (Kardinalzahlen oder Grundzahlwörter):

eins, zwei, drei,

2) j ä r g a r v u d e k s (Ordinalzahlen oder Ordnungszahlwörter):

der erste, der zweite, der dritte,

3) m u r d a r v u d e k s (Bruchzahlen):
dreieinhalb,

4) k o r d u s a r v u d e k s (Vervielfältigungszahlen, Wiederholungszahlen):

zweimal, dreimal, zweifach, dreifach.

3. T u l e t u s l i k u l t jagunevad arvsõnad:

1) l i h t a r v u d e k s:

zwei, drei,

2) t u l e t a t u d a r v u d e k s:

der zweite, der dritte,

3) l i i t a r v u d e k s:

achtzehn, tausendfach.

§ 72. Põhiarvud

(Kardinalzahlen oder Grundzahlwörter)

1. Arvud **1—12** on lihtarvud:

1 — **eins**	5 — **fünf**	9 — **neun**
2 — **zwei**	6 — **sechs**	10 — **zehn**
3 — **drei**	7 — **sieben**	11 — **elf**
4 — **vier**	8 — **acht**	12 — **zwölf**

2. Arvsõna **eins** kaotab lõpu **-s** nimisõnade ja arvsõnade **sada** ning **tuhat** ees:

ein Student, **ein** hundert, **ein** tausend

3. Arvud **13—19** on liitarvud ja moodustatakse üheliste arvsõnade ja **zehn** liitmise teel:

dreizehn, vierzehn, fünfzehn.

4. Arvsõnades **sechzehn, siebzehn** on kadunud põhiarvus esinev lõpp **-s** ja **-en:**

sechs — sechzehn, sieben — siebzehn.

5. Kümned **20—90** tuletatakse sufiksiga **-zig**, välja arvatud **30 — dreißig**, mille sufiksiks on **-ßig**.

6. **60 — sechzig** ja **70 — siebzig** kaotavad samuti kui **sechzehn** ja **siebzehn** põhiarvu lõpud **-s** ja **-en**.

7. Arvud **22—99** moodustatakse sidesõnaga **und**, kusjuures erinevalt eesti keelest ühed seisavad kümnete ees:

23 — **dreiundzwanzig**.

8. **Eine Million** ja **eine Milliarde** on nimisõnad ning vastavalt sellele kirjutatakse suure algustähega.

9. Kahe- ja kolmeliikmelised arvsõnad kirjutatakse kokku, välja arvatud **eine Million** ja **eine Milliarde:**

vierhundertfünfundzwanzig Bücher, **eine Million dreitausendzweihundertunddreizehn** Einwohner.

Märkus: Arvsõnad **hundert** ja **tausend** on nimisõnad ja kirjutatakse suure algustähega, kui nad tähistavad ebakindlat arvu:
Am Sängerfeste nahmen nicht **Hunderte**, sondern **Tausende** Studenten teil.

§ 73. Põhiarvude käänamine

(Deklination der Grundzahlwörter)

1. Arvsõnadest väljendab ainult **ein** soo kategooriat ja vormiliselt langeb ta ühte umbmäärase artikliga:

ein Tag, **eine** Woche, **ein** Fest.

2. Kui nimisõna ees seisab põhiarv, jääb artikkel ära:

ein Komsomolze, **eine** Komsomolzin, **ein** Buch.

3. Põhiarvud, välja arvatud **eins, zwei, drei,** ei käändu.

4. **Ein, eine, ein** käändub nagu umbmäärane artikkel (vt. § 3).

5. **Ein, eine, ein** võib esineda ilma nimisõnata:

Der **eine** hat den Artikel gelesen. (Üks on lugenud artiklit.)

Sel puhul seisab ta ees artikkel ja ta käändub nagu nõrga käändkonna omadussõna:

Kääne	Singular		
	Maskulinum	Neutrum	Femininum
Nominativ	der eine	das eine	die eine
Genitiv	des einen		der einen
Dativ	dem einen		der einen
Akkusativ	den einen	das eine	die eine

Kääne	Plural
Nominativ	die einen
Genitiv	der einen
Dativ	den einen
Akkusativ	die einen

6. Arvsõna **ein** võib ka esineda ilma artiklita:

In Tallinn sind viele Werke, ich habe nur **eines** besucht.

Sel puhul käändub ta nagu määrav artikkel ja seda tarvitatakse ainult ainsuses.

Kääne	Maskulinum	Neutrum	Femininum
Nominativ	einer	ein(e)s	eine
Genitiv	eines		einer
Dativ	einem		einer
Akkusativ	einen	ein(e)s	eine

7. **Zwei** ja **drei** käänduvad järgmistel juhtudel:

a) kui nad seisavad ilma nimisõnata:
Ich habe die Aufgaben **dreier** gelesen. (Ma lugesin kolme ülesandeid.) **Dreien** habe ich die Note «ausgezeichnet» gestellt. (Kolmele panin hinde «väga hea».)

Zwei ja drei käänamistabel

Nominativ	zwei	drei
Genitiv	zweier	dreier
Dativ	zweien	dreien
Akkusativ	zwei	drei

b) Kui arvsõnadele **zwei, drei** järgneb nimisõna, käänduvad nad ainult juhul, kui nende ees ei ole artiklit, ase- ega eessõna:

Ich habe die Referate **dreier** Studenten durchgelesen,

aga:

Ich habe die Referate *unserer (dieser)* **drei** Studenten durchgelesen.

N.	*die* **zwei, drei** Vorlesungen	zwei, drei Vorlesungen
G.	*der* **zwei, drei** Vorlesungen	zweier, dreier Vorlesungen
D.	*den* **zwei, drei** Vorlesungen	zwei, drei Vorlesungen
A.	*die* **zwei, drei** Vorlesungen	zwei, drei Vorlesungen

§ 74. Järgarvud

(Die Ordnungszahlen)

1. Järgarvud tuletatakse põhiarvudest järgmiselt:

2—19 sufiksiga **-te**: der zwei**te**, der vier**te**; alates **20**-nest sufiksiga **-ste:** der zwanzig**ste**, der dreißig**ste**.

Nende ees seisab määrav artikkel.

Erandvormid on järgmised: der er**ste**, der **dritte**, der **achte**. Der **siebente** võib ka esineda sünkopeeritud vormis **siebte** („Das **siebte** Kreuz" von A. Seghers).

2. Järgarvud käänduvad nagu omadussõnad määrava artikliga, s. t. nõrga käändkonna järgi:

der erste Kampf
des ersten Kampfes
dem ersten Kampf
den ersten Kampf jne.

§ 75. Kuupäevade ja aastaarvude väljendamine

(Wiedergabe der Daten und Jahreszahlen)

1. Kuupäevi väljendatakse saksa keeles järgarvudega:

Unser Studium beginnt am **1. (ersten)** September.

Kirjades väljendatakse järgmiselt kuupäeva:

Tartu, **den 6. Dezember 1960.**

2. Aastaarve väljendatakse põhiarvudes, kusjuures tuhandete asemel tarvitatakse sadu:

1960 — neunzehnhundertsechzig.

§ 76. Murdarvud

(Bruchzahlen)

1. Murdarvu lugejaks on põhiarvud:

   $^1/_6$ — **ein** Sechstel.

2. Murdarvu nimetaja moodustatakse põhiarvudest:

   a) **4—19** sufiksiga **-tel**: ein Viertel, ein Fünftel.

   b) alates **20-nest** sufiksiga **-stel:** ein Zwanzigstel.

3. Ebareeglipärased vormid on:

   $^1/_2$ — **ein halb, eine Hälfte,** $^1/_3$ — **ein Drittel,** $1^1/_2$ — **anderthalb,** $2^1/_2$ — **zweieinhalb** ehk **zweiundeinhalb,** $3^1/_2$ — **dreieinhalb** ehk **dreiundeinhalb** jne.

4. Kuna sufiksid **-tel** ja **-stel** on arenenud nimisõnast **Teil** (osa), on nende abil tuletatud murdarvudel nimisõna omadused. Neid kirjutatakse suure tähega, välja arvatud kui nad seisavad mõõtu tähistavate nimisõnade ees:

   Ein **Drittel** aller Studenten,

aga:

   Geben Sie mir, bitte, **ein drittel** Liter Sahne.

5. Mõõtu tähistavate nimisõnade ees tarvitame **halb,** mujal **die Hälfte:**

   Ein **halbes Liter** Milch,

aga:

   die Hälfte des Auditoriums.

6. Murdarvud ei ühildu nimisõnaga, mille juurde nad kuuluvad, välja arvatud **halb:**

   Ein drittel Kilo Brot,

aga:

   ein halbes Kilo Brot.

Märkus: Aja märkimisel (küsimusele «kui palju on kell?») ning geograafiliste nimede ees tarvitatakse vormi **halb**: Es ist **halb** zwölf, **halb** Asien.

§ 77. Umbmäärased arvsõnad

(Unbestimmte Zahlwörter)

Umbmäärased arvsõnad näitavad, et loendatud esemete arv on antud üldistavalt, täpsustamata ja nad langevad vormiliselt ühte umbmääraste asesõnadega nagu **viel, wenig** jne.

Umbmäärased arvsõnad, esinedes nimisõna täiendi funktsioonis, käänduvad nagu vastavad umbmäärased asesõnad tugeva käändkonna järgi, välja arvatud kui nad seisavad ainenimetuste ja abstraktsete nimisõnade ees:

viele Tage
vieler Tage
vielen Tagen
viele Tage;

aga:

viel Zucker, **wenig** Sorgen jne.

§ 78. Kordusarvud

(Vervielfältigungs-, Wiederholungzahlen)

K o r d u s a r v u d moodustatakse põhiarvudest ja umbmäärastest ase- ja arvsõnadest sufiksitega **-erlei, -fach, -mal:**

zwei**erlei** (kahte liiki), drei**fach** (kolmekordselt, -ne), drei**mal(ig)** (kolmekordne), manch**erlei** (mitmesugune). Wir kennen **zweierlei** Studenten. (Me tunneme kahte liiki üliõpilasi.) Dieser Arbeiter hat die **zweifache** Norm geleistet. (See tööline täitis kahekordse normi.) Die Siegerbrigade hat uns **viermal** erfreut. (Võidubrigaad rõõmustas meid neli korda.) Man stellte dem Gruppenführer **allerlei** Fragen. (Grupijuhile esitati mitmesuguseid küsimusi.)

M ä r k u s: Mõned kordusarvud on saanud eri tähenduse:
einmal — kord, **einfach** — lihtne, **einerlei** — ükskõik.

VI

TEGUSÕNA EHK VERB

(Das Verb oder das Zeitwort)

Tegusõna on iseseisva tähendusega sõnaliik, mis väljendab tegevust (*arbeiten, denken, schreiben*) või olukorras olemist (*sein, stehen, schlafen*).

§ 79. Tegusõnade moodustamine

(Bildung der Verben)

Tegusõnade moodustamisviisid on järgmised:

1. t u l e t a m i n e (Ableitung): **ab**machen, **auf**springen,
2. l i i t m i n e (Zusammensetzung): **klar**machen, **teil**nehmen.

§ 80. Tegusõnade tuletamine

(Ableitung der Verben)

Tegusõnad tuletatakse liht- ehk tüvelistest tegusõnadest:

1. Eesliidete (prefiksite) abil: **zu**machen, **er**tragen (vt. § 101, 102).

2. Sufiksite abil. Saksa keel on vaene verbaalsufiksite poolest. Põhisufiksiks on **-(e)n;** see esineb mõnikord liitsufiksina koos järgmiste sufiksitega:

-er: steig**ern** (steigen)
-el: streich**eln** (streichen)
-ig: end**igen** (enden)
-z: du**zen** (du)

Lisaks tuntakse laensufikseid rõhuga sufiksil **-eien** ja **-ieren:**

prophez**eien,** organis**ieren**

3. Metafoonia (Umlaut'i) abil või ilma selleta teistest sõnaliikidest:

krank (haige) — kränken (solvama)
Fisch (kala) — fischen (kalastama)
ach! (ah!) — ächzen (oigama)
nah (lähedane) — nähern (lähemale tooma)

4. Apofoonia (Ablaut — tüvesisevokaali muutumise) abil:

liegen (lamama) — legen (panema), trinken (jooma) — tränken (jootma), fallen (kukkuma) — fällen (raiuma).

Neid tegusõnu nimetatakse kausaalseteks tegusõnadeks (Kausale oder bewirkende Verben). Neid tuletatakse tavaliselt tugevate tegusõnade imperfekti tüvest; nad on sihilised tegusõnad ja kuuluvad nõrka pöördkonda.

Semantiline suhe mõlema tegusõna vahel on järgmine: tugev tegusõna väljendab tegevust või olukorda, nõrk (kausaalne) tegusõna tugevas tegusõnas väljendatud tegevuse või olukorra põhjust:

Die Mutter **setzte** das Kind auf den Stuhl, darum **sitzt** es ruhig. (Ema **pani** lapse toolile **istuma,** seepärast **istub** ta rahulikult.)

See tuletusviis ei ole produktiivne kaasaegses saksa keeles. Tuntumad sellesse rühma kuuluvad tegusõnad on:

Tegusõna	Präsens	Imperfekt	Partizip II
1. **dringen** — tungima **drängen** — kiirustama, peale käima	dringt drängt	drang drängte	gedrungen gedrängt
2. **fallen** — kukkuma **fällen** — raiuma	fällt fällt	fiel fällte	gefallen gefällt
3. **hängen** — rippuma **hängen** — riputama	hängt hängt	hing hängte	gehangen gehängt
4. **liegen** — lamama **legen** — panema, asetama	liegt legt	lag legte	gelegen gelegt
5. **schwimmen** — ujuma (über)**schwemmen** — üle ujutama	schwimmt (über) schwemmt	schwamm (über) schwemmte	geschwommen über-schwemmt
6. **springen** — hüppama, kargama **sprengen** — õhku laskma	springt sprengt	sprang sprengte	gesprungen gesprengt
7. **trinken** — jooma **tränken** — jootma	trinkt tränkt	trank tränkte	getrunken getränkt

§ 81. Liittegusõnad

(Zusammengesetzte Verben)

Liittegusõnad koosnevad tegusõnast ja selle ees seisvast teisest sõnaliigist; need on:

1. määrsõna: **hinauf**gehen, **herab**fallen
2. omadussõna: **frei**geben, **hoch**fahren
3. nimisõna: **teil**nehmen, **statt**finden
4. tegusõna: **kennen**lernen, **stehen**bleiben.

Tegusõnade liigitamine

(Einteilung der Verben)

§ 82. Tegusõnade semantiline (tähenduslik) liigitamine

(Einteilung der Verben nach der Bedeutung)

Tähenduse järgi jagunevad tegusõnad:

1. Iseseisvateks ehk täistähenduslikkudeks tegusõnadeks (Vollverben); siia kuuluvad tegevust ja olukorda väljendavad tegusõnad:

kommen, gehen, liegen, sitzen.

2. Mittetäistähenduslikkudeks tegusõnadeks (Hilfsverben); need jagunevad omakorda:

a) modaalseteks tegusõnadeks (Modale Verben):
können, mögen, dürfen, sollen, wollen, müssen.

b) abitegusõnadeks (Hilfszeitwörter):
sein, haben, werden.

Märkus 1: Abiverbide **sein, haben. werden** abil tuletatakse liitaegu:
Ich **habe gesehen,** ich **bin gelaufen,** ich **werde laufen.**
Sein, werden esinevad lisaks liitõeldise koopulana:
Er **ist Arzt.** (Ta on arst.) Sie **wird Ärztin.** (Temast saab arst.)

Koopula funktsioonis võivad veel esineda mõned iseseisva tähendusega tegusõnad, nagu: **bleiben** (jääma), **scheinen** (näima, paistma), **heißen** (nimetama, olema):

Bleibe treu! (Jää ustavaks!) Du **scheinst** müde. (Sa näid väsinuna.) Das **heißt** arbeiten. (See on alles töö.)

Märkus 2: **Sein, haben, werden** võivad esineda ka täistähenduslikkude tegusõnadena:

haben tähenduses omama:	Ich **habe** viele Freunde. (Mul on palju sõpru.)
sein tähenduses olema: (asuma)	Die Arbeiter **sind** in der Montagehalle. (Töölised on monteerimistsehhis.)
werden tähenduses saama, tekkima, muutuma:	Dieser Student **wird** was werden. (Sellest üliõpilasest saab asja.)

Nagu nähtub eelpoolöeldust, on raske piiri tõmmata täistähendusliku ja mittetäistähendusliku sõna vahel.

§ 83. Tegusõnade süntaktiline liigitamine

(Die syntaktische Einteilung der Verben)

1. Olenedes tegusõnas väljendatud suunitlusest jagunevad tegusõnad:

1) isikulisteks tegusõnadeks (Subjektive Verben): *ich fahre*

2) umbisikulisteks tegusõnadeks (Unpersönliche Verben): *es regnet*

3) sihilisteks tegusõnadeks (Objektive Verben): *ich rufe ihn.*

2. Isikulised tegusõnad (subjektive Verben) väljendavad tegevust, mis on seotud tegija enda sfääriga, ja nad ei nõua sihitist:

laufen, gehen, fahren.

3. Umbisikulised tegusõnad (unpersönliche Verben) väljendavad tegevust või olukorda, mis ei ole seotud tegijaga:

es regnet, es schneit, es hagelt, es taut.

4. Sihiliste tegusõnadega (objektive Verben) väljendatud tegevus on suunatud mingisugusele objektile (sihitisele):

rufen, schreiben, bemerken.

Sihitis võib seista akusatiivis, daativis, genitiivis või eessõnalises konstruktsioonis:

Ich sehe **ihn.** Ich glaube **dir.** Ich erinnere mich **dieser Tage.** Ich warte **auf die Nachricht.**

Vastavalt sellele, s. t. sihilise tegusõna süntaktilisele seosele sihitisega, jagunevad viimased:

1) sihilisteks ehk transitiivseteks (transitive Verben oder zielende Zeitwörter), mis nõuavad sihitist akusatiivis:

Die Exkursanten bewunderten **unsere Städte.** (Ekskursandid imetlesid meie linnu.)

2) sihituteks ehk intransitiivseteks tegusõnadeks (intransitive Verben oder nichtzielende Zeitwörter), mille järel sihitis võib seista genitiivis, daativis või eessõnalises konstruktsioonis:

Wir gedenken **unserer Helden.** (Mälestame oma kangelasi.) Wir gratulieren **unseren Preisträgern.** (Õnnitleme oma laureaate.) Ich warte **auf den Zug.** (Ootan rongi.)

Märkus 1: Isikulised tegusõnad on intransitiivsed:
Ich **gehe** langsam weiter. (Ma lähen aeglaselt edasi.)

Märkus 2: Mõned tegusõnad esinevad nii sihiliste kui ka sihitutena, nagu:

beginnen — alustama ja algama
erschrecken — hirmutama ja ehmuma
fahren — vedama ja sõitma
heilen — ravima ja tervenema
kochen — keetma ja keema
riechen — nuusutama ja lõhnama
schmelzen — sulatama ja sulama
stürzen — kukutama, sööstma, kokku varisema

Märkus 3: Enesekohased tegusõnad (reflexive Verben) kuuluvad sihiliste tegusõnade hulka: *sich verstecken, sich zeigen.*

§ 84. Tegusõnade vormistik

(Die Formen des Verbs)

1. Vormilt jagunevad tegusõnad:

1) pöördelisteks ehk finiitseteks vormideks (die Personalformen des Verbs) ja

2) käändelisteks ehk infiniitseteks vormideks (die Nominalformen des Verbs).

2. Tegusõna pöördelised vormid (die Personalformen des Verbs) moodustavad tegusõnade ulatuslikuma rühma ja nad esinevad järgmistes kategooriates:

1) 6-es ajavormis:

a) Präsens (olevik);

b) Imperfekt (lihtminevik);

c) Perfekt (täisminevik);

d) Plusquamperfekt (enneminevik);

e) Futurum I ja

f) Futurum II (viimasele kahele ei ole vasteid eesti keeles)

2) 2-es tegumoes:

a) das Aktiv oder die Tätigkeitsform (aktiiv ehk isikuline tegumood):

Man **baut** den Sozialismus auf.

ja

b) das Passiv oder die Leideform (passiiv ehk umbisikuline tegumood):

Der Sozialismus *wird aufgebaut.*

3) 4-s kõneviisis:

a) der Indikativ oder die Wirklichkeitsform (kindel kõneviis):

Der Student **lernt** eifrig.

b) der Imperativ oder die Befehlsform (käskiv kõneviis):

Lerne fleißig!

c) der Konjunktiv oder die Möglichkeitsform (sellele ei ole täpset vastet eesti keeles):

Wenn er doch fleißig **lernte!**

d) der Konditional oder die Bedingungsform (konditsionaal ehk tingiv kõneviis):

Wenn er fleißig lernte, **würden** wir uns **freuen.**

3. Tegusõna käändelised ehk infiniitsed vormid (die Nominalformen des Verbs) on:

1) infinitiivid (die Infinitive). Infinitiivil on 4 vormi: infinitiiv I ja II aktiivis ja passiivis: *machen, gemacht haben, gemacht werden, gemacht worden sein.*

2) 2 p a r t i t s i i p i ehk kesksõna (das Partizip oder das Mittelwort): I ja II partitsiip (das I und II Partizip): *machend, gemacht.*

§ 85. Tegusõnade põhivormid

(Die Grundformen des Verbs)

1. Kõik tegusõnade vormid moodustatakse kolmest järgmisest tüvest:

1) p r e e s e n s (tavaliselt nimetatakse sellena infinitiivi, mis tegelikult on aga tuletatud preesensi tüvest),
2) i m p e r f e k t ja
3) II p a r t i t s i i p.

2. Põhivormide tuletamisviisilt jagunevad tegusõnad kolme rühma ehk konjugatsiooni:

1) t u g e v a d tegusõnad (starke Verben): lesen, las, gelesen
2) n õ r g a d tegusõnad (schwache Verben): legen, legte, gelegt
3) e b a k o r r a p ä r a s e d tegusõnad: *nennen, sein, tun.*

Tegusõna pöördkonnad

(Die Konjugationen)

§ 86. Tugev pöördkond

(Die starke Konjugation)

Tugeva pöördkonna tunnuseks on

1) i m p e r f e k t i ja mõnikord II partitsiibi t ü v e s i s e v o k a a l i m u u t u m i n e (Ablaut): sprechen, sprach, gesprochen,
2) II partitsiibi sufiks **-en:** lesen — gelesen
3) t ü v e s i s e v o k a a l i m u u t u m i n e (Ablaut või Umlaut) oleviku ainsuse 2. ja 3. p ö ö r d e s:

e muutub **i**-ks (Ablaut):

geben: ich gebe, du gibst, er gibt;

a, au muutuvad **ä**-ks, **äu**-ks (Umlaut):

fahren: ich fahre, du fährst, er fährt
laufen: ich laufe, du läufst, er läuft

Tugeva pöördkonna tegusõnad moodustavad ebaproduktiivse rühma. Nende eeskujul ei looda enam uusi tegusõnu.

§ 87. Tugeva pöördkonna rühmad
(Ablautsreihen)

Tugevad tegusõnad liigitatakse tüvesisevokaali muutumise järgi seitsmesse rühma.

1. **I rühm** (Erste Ablautsreihe)
ei — ie — ie (bleiben, blieb, geblieben)
ei — i — i (greifen, griff, gegriffen)

Infinitiiv	Tõlge	Imperfekt	II partitsiip
ei		**ie**	**ie**
bleiben	jääma	blieb	geblieben
gedeihen	kasvama, edenema	gedieh	gediehen
leihen	laenama	lieh	geliehen
meiden	vältima	mied	gemieden
preisen	kiitma, ülistama	pries	gepriesen
reiben	hõõruma	rieb	gerieben
scheiden	lahkuma	schied	geschieden
scheinen	paistma, näima	schien	geschienen
schreiben	kirjutama	schrieb	geschrieben
schweigen	vaikima	schwieg	geschwiegen
steigen	tõusma	stieg	gestiegen
treiben	ajama	trieb	getrieben
weisen	osutama	wies	gewiesen
verzeihen	andestama	verzieh	verziehen
ei		**i**	**i**
beißen	hammustama	biß	gebissen
bleichen	pleegitama, pleekima, luituma	blich	geblichen
gleichen	sarnanema	glich	geglichen
gleiten	libisema	glitt	geglitten
greifen	haarama	griff	gegriffen
leiden	kannatama	litt	gelitten
pfeifen	vilistama	pfiff	gepfiffen
reißen	kiskuma, rebima, purunema	riß	gerissen
reiten	ratsutama	ritt	geritten
schneiden	lõikama	schnitt	geschnitten
schreiten	sammuma	schritt	geschritten
streichen	maha tõmbama, värvima	strich	gestrichen
streiten	võitlema, riidlema	stritt	gestritten
weichen	taganema	wich	gewichen

Märkus 1: Tüvesisevokaal **ie** esineb imperfektis ja II partitsiibis, kui tüvekonsonant on heliline: reiben, rieb, gerieben.

Märkus 2: Tüvesisevokaal **i** esineb imperfektis ja II partitsiibis, kui tüvekonsonant on helitu: pfeifen, pfiff, gepfiffen.

Erandid: leiden, litt, gelitten.
schneiden, schnitt, geschnitten.

Märkus 3: Tüvesisevokaali **ei** muutusega **i**-ks kaasnevat vokaali lühenemist väljendatakse kirjas sellele järgneva kahekordse konsonandiga: schreiten, schritt, geschritten.

Märkus 4: Tugevatel tegusõnadel tüvesisevokaaliga **ei** on imperfektis ja partitsiibis **ie** (i), välja arvatud tegusõna **heißen**, **hieß**, **geheißen** (vt. VII rühm).

2. II rühm (Zweite Ablautreihe)

ie — ō — ō (biegen, bog, gebogen)
ie — ŏ — ŏ (fließen, floß, geflossen)
e, ö, u, au — o — o (heben, hob, gehōben)

Infinitiiv	Tõlge	Imperfekt	II partitsiip
ie		**ō**	**ō**
biegen	käänama, painutama	bog	gebogen
bieten	pakkuma	bot	geboten
fliegen	lendama	flog	geflogen
fliehen	põgenema	floh	geflohen
frieren	külmetama, külmuma	fror	gefroren
verlieren	kaotama	verlor	verloren
wiegen	kaaluma	wog	gewogen
ziehen	tõmbama, minema	zog	gezogen
ie		**ŏ**	**ŏ**
fließen	voolama	floß	geflossen
genießen	nautima	genoß	genossen
gießen	valama	goß	gegossen
kriechen	ronima	kroch	gekrochen
riechen	nuusutama, lõhnama	roch	gerochen
schießen	tulistama	schoß	geschossen
sieden	keetma, keema	sott	gesotten

Infinitiiv	Tõlge	Imperfekt	II partitsiip
e, ö, ü, ä, au, a		**ō, ŏ**	**ō, ŏ**
betrügen	petma	betrog	betrogen
erlöschen	kustuma	erlosch	erloschen
erschallen	kõlama	erscholl	erschollen
erwägen	kaaluma	erwog	erwogen
flechten	punuma	flocht	geflochten
heben	tõstma	hob	gehoben
lügen	valetama	log	gelogen
melken	lüpsma	molk	gemolken
saugen	imema	sog	gesogen
schmelzen	sulama	schmolz	geschmolzen
schwören	tõotama	schwor	geschworen

Märkus 1: Tugevatel tegusõnadel tüvesisevokaaliga **ie** on imperfektis ja II partitsiibis tüvesisevokaaliks pikk või lühike **o:**

a) pikk **o** (**ō**) esineb, kui tüvekonsonant on heliline: **bie**gen, **bō**g, geb**ō**gen.

b) lühike **o** (**ŏ**) esineb, kui tüvekonsonant on helitu: r**ie**chen, r**ŏ**ch, ger**ŏ**chen.

Märkus 2: Tugevatel tegusõnadel tüvesisevokaaliga **ie** on tüüpiliseks sisevokaaliks imperfektis ja II partitsiibis **o**, välja arvatud l**ie**gen, l**ag**, gel**e**gen (lamama).

3. III rühm (Dritte Ablautsreihe)

i + n + konsonant — **a** — **u** (**b**i**n**den, **b**a**n**d, geb**u**nden)
i + nn, mm — a — o (beg**i**nnen, begann, beg**o**nnen)
e + l(r) + kons. — **a** — **o** (w**e**rfen, warf, gew**o**rfen)

i + n + kons.		a	u
binden	siduma	band	gebunden
dringen	tungima	drang	gedrungen
finden	leidma	fand	gefunden
gelingen	õnnestuma	gelang	gelungen
klingen	kõlama	klang	geklungen
mißlingen	ebaõnnestuma	mißlang	mißlungen
ringen	võitlema	rang	gerungen
schwinden	kaduma	schwand	geschwunden
singen	laulma	sang	gesungen
sinken	vajuma	sank	gesunken
springen	hüppama	sprang	gesprungen
trinken	jooma	trank	getrunken
winden	punuma	wand	gewunden
zwingen	sundima	zwang	gezwungen

Infinitiiv	Tõlge	Imperfekt	II partitsiip
i + mm (nn)		**a**	**o**
beginnen	algama, alustama	begann	begonnen
gewinnen	võitma	gewann	gewonnen
schwimmen	ujuma	schwamm	geschwommen
spinnen	ketrama	spann	gesponnen
e + l(r) + kons.		**a**	**o**
(ver) **bergen**	varjama, peitma	(ver)barg	(ver)borgen
gelten	kehtima	galt	gegolten
helfen	aitama	half	geholfen
schelten	tõrelema, noomima	schalt	gescholten
sterben	surema	starb	gestorben
verderben	rikkuma	verdarb	verdorben
werben	värbama	warb	geworben
werfen	viskama, heitma	warf	geworfen

Märkus: III rühma tegusõnadel tüvesisevokaaliga **e** on kindla kõneviisi oleviku ainsuse 2. ja 3. pöördes **i**: ich werfe, du wirfst, er wirft.

4. IV rühm (Vierte Ablautsreihe)

e(ä) + l, m, r — a — o (befehlen, befahl, befohlen)
e + kahekordne konsonant **ff, ch, ck — a — o** (sprechen, sprach, gesprochen)

e	a	o
befehlen	käskima	befahl	befohlen
brechen	murdma	brach	gebrochen
erschrecken	ehmuma	erschrak	erschrocken
gebären	sünnitama	gebar	geboren
nehmen	võtma	nahm	genommen
sprechen	rääkima	sprach	gesprochen
stechen	torkima, pistma	stach	gestochen
stehlen	varastama	stahl	gestohlen
treffen	kohtama	traf	getroffen

Märkus 1: Sellesse rühma kuulub ka tegusõna **kommen**, kam, gekommen.
Märkus 2: IV rühma kuuluvail tegusõnadel, välja arvatud **kommen**, on kindla kõneviisi oleviku ainsuse 2. ja 3. pöördes tüvesisevokaaliks **i** või **ie**:
du befiehlst, er befiehlt;
du brichst, er bricht

5. V rühm (Fünfte Ablautsreihe)

e + sulg- või ahtushäälik — **a — e** (essen — aß — gegessen)
i, ie + sulg- või ahtushäälik — **a — e** (sitzen — saß — gesessen)

Infinitiiv	Tõlge	Imperfekt	II partitsiip
e + sulg- või ahtushäälik		**a**	**e**
essen	sööma	aß	gegessen
fressen	õgima	fraß	gefressen
geben	andma	gab	gegeben
genesen	kosuma	genas	genesen
geschehen	juhtuma	geschah	geschehen
lesen	lugema	las	gelesen
messen	mõõtma	maß	gemessen
sehen	nägema	sah	gesehen
treten	astuma	trat	getreten
vergessen	unustama	vergaß	vergessen
i (ie) + sulg- või ahtushäälik		**a**	**e**
bitten	paluma	bat	gebeten
liegen	lamama	lag	gelegen
sitzen	istuma	saß	gesessen

Märkus 1: V rühma kuuluvail tegusõnadel tüvesisevokaaliga **e** (välja arvatud **genesen**) on kindla kõneviisi oleviku ainsuse 2. ja 3. pöördes **i** või **ie**:

ich lese — du liest — er liest
ich trete — du trittst — er tritt

Märkus 2: Selle rühma tegusõnadel tüvesisevokaaliga **e** langevad infinitiivi ja II partitsiibi tüvesisevokaalid ühte:

treten — getreten

6. VI rühm (Sechste Ablautsreihe)

a — u — a (tragen — trug — getragen)

Infinitiiv	Tõlge	Imperfekt	II partitsiip
a		**u**	**a**
backen	küpsetama	buk	gebacken
fahren	sõitma	fuhr	gefahren
graben	kaevama	grub	gegraben
laden	laadima	lud	geladen
schaffen	looma	schuf	geschaffen
schlagen	lööma	schlug	geschlagen
tragen	kandma	trug	getragen
wachsen	kasvama	wuchs	gewachsen
waschen	pesema	wusch	gewaschen

Märkus 1: VI rühma tegusõnadel langevad ühte infinitiivi ja II partitsiibi tüvesisevokaal:

tragen — getragen.

Märkus 2: Selle rühma oleviku ainsuse 2. ja 3. pöördes esineb Umlaut, välja arvatud **schaffen:** ich fahre — du fährst — er fährt; aga: ich schaffe — du schaffst — er schafft.

7. VII rühm (Siebente Ablautsreihe)

a, au, ei, o, u — ie — a, au, ei, o, u

(fallen — fiel — gefallen)

Infinitiiv	Tõlge	Imperfekt	II partitsiip
a, au, ei, o, u		**i (ie)**	**a, au, ei, o, u**
blasen	puhuma	blies	geblasen
braten	praadima	briet	gebraten
fallen	kukkuma, langema	fiel	gefallen
fangen	püüdma	fing	gefangen
halten	hoidma, pidama	hielt	gehalten
hängen	rippuma	hing	gehangen
lassen	jätma	ließ	gelassen
raten	soovitama	riet	geraten
schlafen	magama	schlief	geschlafen
hauen	raiuma	hieb	gehauen
heißen	nime kandma, käskima	hieß	geheißen
laufen	jooksma	lief	gelaufen
rufen	hüüdma, kutsuma	rief	gerufen
stoßen	lükkama, tõukama	stieß	gestoßen

Märkus 1: VII rühma **a, o, au** sisetüvelistel tegusõnadel on oleviku ainsuse 2. ja 3. pöördes Umlaut: ich **ra**te — du **rä**tst — er **rä**t.

Märkus 2: Selle rühma infinitiivi ja II partitsiibi tüvesisevokaalid langevad ühte: br**a**ten — gebr**a**ten; st**o**ßen — gest**o**ßen.

§ 88. Nõrk pöördkond

(Die schwache Konjugation)

Nõrgad tegusõnad moodustavad arvuka ja produktiivse rühma. Nõrga pöördkonna tunnused on:

1) t ü v e s i s e v o k a a l e i m u u t u: machen, machte, gemacht

2) sufiks **-te** imperfektis: machen, mach**te**

3) sufiks **-t** II partitsiibis: machen, gemach**t**.

Kui tegusõna tüvi lõpeb dentaalkonsonandiga **d, t** või konsonantühenditega, mille teiseks komponendiks on **n, m (dm, tm, gn,**

ffn, chn), esineb imperfektis ja partitsiibis **-te, -t** asemel **-ete, -et**: **widmen**, widm**ete**, gewidm**et**; **atmen**, atm**ete**, geatm**et**; **öffnen**, öffn**ete**, geöffn**et**.

§ 89. Tugevalt ja nõrgalt pöörduvad tegusõnad

(Mischung von starker und schwacher Flexion im gleichen Verb)

1. Kuna tugev pöördkond ei ole produktiivne kaasaegses saksa keeles ja nõrk pöördkond on selles tüüpiline, esineb kõikumisi mõnede tugevate tegusõnade vormides, näiteks:

backen, buk, gebacken kõrval backen, backte, gebackt;

saugen, sog, gesogen kõrval saugen, saugte, gesaugt.

2. Mõnede tegusõnade tähendus muutub seoses kuuluvusega eri pöördkonda:

schaffen	schuf	geschaffen	looma
schaffen	schaffte	geschafft	tegema, sooritama
bewegen	bewog	bewogen	sundima
bewegen	bewegte	bewegt	liigutama
wiegen	wog	gewogen	kaaluma
wiegen	wiegte	gewiegt	kiigutama
schmelzen	schmolz	geschmolzen	sulama
schmelzen	schmelzte	geschmelzt	sulatama
scheren	schor	geschoren	pügama
(be)scheren	bescherte	beschert	kinkima

§ 90. Ebakorrapärased tegusõnad

(Unregelmäßige Verben)

nennen (nimetama) ich nenne, ich nannte, ich habe genannt
dürfen (tohtima, võima) ich darf, ich durfte, ich habe gedurft
sein (olema) ich bin, ich war, ich bin gewesen
gehen (minema) ich gehe, ich ging, ich bin gegangen

Ebakorrapäraseid tegusõnu on neli rühma:

1. Tegusõnade rühm **brennen** (põlema), **kennen** (tundma), **nennen** (nimetama), **rennen** (tormama, jooksma), **senden** (saatma), **bringen** (tooma), **denken** (mõtlema).

Selle rühma tegusõnadel esineb imperfektis ja II partitsiibis nõrga pöördkonna tunnuste kõrval (**-te, -t**) tüvesisevokaali muutumine:

brennen, brannte, gebrannt;

tegusõnades **bringen** ja **denken** muutub veel lisaks tüvekonsonant: bringen — brachte; denken — dachte.

brennen	brannte	gebrannt
kennen	kannte	gekannt
nennen	nannte	genannt
rennen	rannte	gerannt
senden	sandte	gesandt
wenden	wandte	gewandt
bringen	brachte	gebracht
denken	dachte	gedacht

Tegusõnad **senden** ja **wenden** pöörduvad ka nõrgalt:

senden — sendete — gesendet;
wenden — wendete — gewendet.

2. Modaalsed verbid (Modale Hilfsverben): **können** (võima), **mögen** (sallima, tahtma), **dürfen** (tohtima), **sollen** (pidama, kohustatud olema), **müssen** (pidama, sunnitud olema), **wollen** (tahtma).

Imperfekt ja II partitsiip moodustatakse nõrkade tegusõnade tunnustega ja tüvesisevokaali muutusega, välja arvatud **sollen** ja **wollen.**

können	konnte	gekonnt
mögen	mochte	gemocht
dürfen	durfte	gedurft
sollen	sollte	gesollt
müssen	mußte	gemußt
wollen	wollte	gewollt

Märkus: Modaalverbide järgi pööratakse tegusõna **wissen:** *wissen, wußte, gewußt.*

3. Abiverbid **sein, haben, werden**

sein	ich **war**	ich bin	**gewesen**
haben	ich **hatte**	ich habe	**gehabt**
werden	ich **wurde**	ich bin	**geworden**

Tegusõnal **werden** on:

1) kaks imperfekti vormi: kaasaegne **wurde** ja vana **ward,** milline esineb tihti kirjanduses,

2) kaks partitsiibi vormi:

a) **geworden**, mida kasutatakse selle tegusõna aktiivi perfektis ja pluskvamperfektis:

er ist berühmt **geworden;**

b) **worden** samade aegade passiivis:

er ist gerufen **worden.**

4. Kolm tegusõna: **gehen, stehen, tun**

gehen	ich **ging**	ich bin **gegangen**
stehen	ich **stand**	ich habe **gestanden**
tun	ich **tat**	ich habe **getan**

Ajavormid ja nende tarvitamine

(Die Zeitformen und ihr Gebrauch)

§ 91. Absoluutsed ja relatiivsed ajavormid

(Absolute und relative Zeitformen)

1. Ajavorme võib tarvitada absoluutselt ja relatiivselt. Absoluutselt tarvitatakse ajavorme, kui tegevust, mis võib toimuda olevikus, minevikus või tulevikus, ei võrrelda teise tegevusega, mis võiks toimuda üheaegselt, varem või hiljem:

Der Student **schreibt** die Aufgabe. Der Student **schrieb** die Aufgabe. Der Student **wird** die Aufgabe **schreiben.**

2. Relatiivselt tarvitatakse ajavorme, kui nad väljendavad tegevust, mis toimub võrreldes teise tegevusega üheaegselt, varem või hiljem.

1) Während ich **lese, schreibt** er sein Referat.
Während ich **las, schrieb** er sein Referat.
Während ich **lesen werde, wird** er sein Referat **schreiben.**

2) Wenn ich das Buch **durchgelesen habe, gebe** ich es dir **zurück.**
Als er das Buch **durchgelesen hatte, gab** er es mir **zurück.**
Wenn ich frei **bin, werde** ich Sie **besuchen.**

Indikatiivi ajavormide moodustamine ja tarvitamine

(Bildung und Gebrauch der Zeitformen des Indikativs)

Lihtajavormid

(Einfache Zeitformen)

§ 92. Preesens ehk olevik

(Das Präsens)

Oleviku moodustamine

(Bildung des Präsens)

1. Olevik moodustatakse tegusõna tüvest, lisades pöördelõpud **-e, -(e)st, -(e)t, -en, -(e)t, -en.**

ich mach-**e**	wir mach-**en**
du mach-**st**	ihr mach-**t**
er mach-**t**	sie mach-**en**
ich wett-**e**	wir wett-**en**
du wett-**est**	ihr wett-**et**
er wett-**et**	sie wett-**en**

2. Kui nõrga tegusõna tüve lõppkonsonandiks on **d, t** või konsonantühendid **bn, chn, gn, fn, tm, dm,** esinevad ainsuse 2. ning 3. ja mitmuse 2. pöördes **-est, -et, -et.**

retten : du rett**est**, er rett**et**, ihr rett**et**
reden : du red**est**, er red**et**, ihr red**et**
ebnen : du ebn**est**, er ebn**et**, ihr ebn**et**
zeichnen : du zeichn**est**, er zeichn**et**, ihr zeichn**et**
leugnen : du leugn**est**, er leugn**et**, ihr leugn**et**
öffnen : du öffn**est**, er öffn**et**, ihr öffn**et**
atmen : du atm**est**, er atm**et**, ihr atm**et**
widmen : du widm**est**, er widm**et**, ihr widm**et**

3. Tugevatel tegusõnadel muutuvad tüvesisehäälikud **e, a, au, o** ainsuse 2. ja 3. pöördes **i**-ks, **ä**-ks, **äu**-ks ja **ö**-ks:

geben : du gibst, er gibt
schlagen : du schlägst, er schlägt
laufen : du läufst, er läuft
stoßen : du stößt, er stößt.

4. Tugevatel **t**-tüvelistel tegusõnadel on ainsuse 2. ja 3. pöörde lõppudeks **-st, -t**:

raten : du rätst, er rät

5. Tegusõnadel, mille tüvi lõpeb konsonantidega **z, ts, ß**, on ainsuse 2. pöördes lõpu **-st** asemel **-t**:

reizen — du reizt
sitzen — du sitzt
beißen — du beißt

Oleviku pööramistabelid

Nõrk pöördkond		Tugev pöördkond	
		a tüve-sisehäälik	**e** tüve-sisehäälik
ich lebe	ich rede	ich fahre	ich gebe
du lebst	du redest	du fährst	du gibst
er lebt	er redet	er fährt	er gibt
wir leben	wir reden	wir fahren	wir geben
ihr lebt	ihr redet	ihr fahrt	ihr gebt
sie leben	sie reden	sie fahren	sie geben

Abiverbid (Die Hilfsverben)		
sein	haben	werden
ich bin	ich habe	ich werde
du bist	du hast	du wirst
er ist	er hat	er wird
wir sind	wir haben	wir werden
ihr seid	ihr habt	ihr werdet
sie sind	sie haben	sie werden

Modaalsed verbid (Die Modalverben)					
können	mögen	dürfen	sollen	wollen	müssen
ich kann	ich mag	ich darf	ich soll	ich will	ich muß
du kannst	du magst	du darfst	du sollst	du willst	du mußt
er kann	er mag	er darf	er soll	er will	er muß
wir können	wir mögen	wir dürfen	wir sollen	wir wollen	wir müssen
ihr könnt	ihr mögt	ihr dürft	ihr sollt	ihr wollt	ihr müßt
sie können	sie mögen	sie dürfen	sie sollen	sie wollen	sie müssen

Märkus: Verb **wissen** pöördub nagu modaalverb.

ich weiß
du weißt
er weiß
wir wissen
ihr wißt
sie wissen

Modaalsete verbide olevikul on tugevate verbide imperfekti vorm, s. t. neil p o l e ainsuse 1. ja 3. pöördes p ö ö r d e l õ p p e ja neid pööratakse ainsuses tüvesisevokaali muutusega, välja arvatud modaalverb **sollen.**

Selle iseärasuse tõttu nimetatakse modaalseid verbe ka tegusõnadeks p r a e t e r i t o - p r a e s e n t i a.

Oleviku tarvitamine

(Gebrauch des Präsens)

Nagu eesti keeleski väljendab olevik

1) t e g e v u s t, mis toimub kõnelemise momendil, või kestvat tegevust, mille toime ulatub minevikku ja tulevikku:

Wir **studieren** die deutsche Grammatik.
Was **suchst** du da? Ich **suche** mein Wörterbuch.

2) a l a l i s e l t ja k o r d u v a l t toimuvat tegevust:

Die Erde **bewegt sich** um die Sonne.
Jedes Jahr **feiern** wir den Ersten Mai, das Internationale Fest der Werktätigen.

3) m i n e v i k u s toimunud tegevust. Olevikku tarvitatakse imperfekti asemel jutustamise elustamiseks:

Der Student **las** die Zeitung; plötzlich **liest** er darin seinen Namen.
Seine Kameraden **reden** von seiner Arbeit, seinen Fortschritten.

4) k õ n e k e e l e s t u l e v i k k u, s. t. olevikku tarvitatakse f u t u u r u m i a s e m e l, kui kontekst näitab, et tegemist on tulevikus toimuva tegevusega. (Eesti keeles on olevik tuleviku funktsioonis reeglipärane):

Morgen **sind** wir alle am Platz.

§ 93. Imperfekt ehk lihtminevik

(Das Imperfekt)

Imperfekti moodustamine

(Bildung des Imperfekts)

1. N õ r k a d e t e g u s õ n a d e imperfekt moodustatakse infinitiivi tüvest sufiksiga **-te** tüvesisevokaali muutuseta ja tal on ainsuse ja mitmuse pööretes oleviku pöördelõpud, välja arvatud ainsuse 1. ja 3. pööre, millel esineb ainult sufiks **-te.**

t-, d-, m-, n- tüvelise imperfekti kohta vt. § 92, 2.

	lachen	arbeiten	atmen
ich	lach-**te**	arbeit-**ete**	atm-**ete**
du	lach-**test**	arbeit-**etest**	atm-**etest**
er	lach-**te**	arbeit-**ete**	atm-**ete**
wir	lach-**ten**	arbeit-**eten**	atm-**eten**
ihr	lach-**tet**	arbeit-**etet**	atm-**etet**
sie	lach-**ten**	arbeit-**eten**	atm-**eten**

2. T u g e v a t e t e g u s õ n a d e imperfekt moodustatakse tüvesisevokaali muutmise teel (Ablaut) ja preesensi pöördelõppudega, välja arvatud esimene ja kolmas pööre, millel ei ole muutelõppu.

	I	II	III	IV	V	VI
	treiben	fliegen	geben	finden	fahren	rufen
ich	trieb	flog	gab	fand	fuhr	rief
du	triebst	flogst	gabst	fandst	fuhrst	riefst
er	trieb	flog	gab	fand	fuhr	rief
wir	trieben	flogen	gaben	fanden	fuhren	riefen
ihr	triebt	flogt	gabt	fandet	fuhrt	rieft
sie	trieben	flogen	gaben	fanden	fuhren	riefen

3. Ebakorrapäraste tegusõnade imperfekt

kennen	sein	haben	werden	gehen	tun	stehen
ich kannte	war	hatte	wurde	ging	tat	stand
du kanntest	warst	hattest	wurdest	gingst	tatst	standst
er kannte	war	hatte	wurde	ging	tat	stand
wir kannten	waren	hatten	wurden	gingen	taten	standen
ihr kanntet	wart	hattet	wurdet	gingt	tatet	standet
sie kannten	waren	hatten	wurden	gingen	taten	standen

Märkus: Imperfektis pööratakse modaalseid verbe nõrga pöörkonna järgi: **wollen**; ich wollte, du wolltest, er wollte jne.

Imperfekti tarvitamine

(Gebrauch des Imperfekts)

1. Imperfekti tarvitatakse peamiselt kirjeldustes ja seotud jutustustes, kusjuures tegevused võivad kulgeda üheaegselt või järgneda üksteisele:

> Tagelang schon **war** es still an diesem Frontabschnitt. Die Soldaten **lagen** am Grabenrand in der Sonne. Sie **genossen** diese ruhigen Sommertage, **rauchten, blickten** in den blauen Julihimmel und **fühlten sich** behaglich. (W. Bredel, Die Enkel.)
>
> Einige Rotarmisten, Mitarbeiter der Politabteilung, **kamen** die Anhöhe herauf. Sie **sahen** die Kommandeure nicht und **tollten** im Schnee, **rauften** und **lachten.** Die Kommandeure **blickten** auf ihre Uhren. Um Ausbruchsaussichten zurvorzukommen, **ging** die Rote Armee zum Angriff **über.** (W. Bredel, Die Enkel.)

2. Abi- ja modaalverbide imperfekti tarvitatakse sageli kõneluses perfekti asemel:

> Ich **war** gestern zu der Produktionsbesprechung. **Hattet** ihr viele Aufgaben in der vorigen Woche? Wir **konnten** alles fertigstellen, was wir **wollten.**

Liitajavormid

(Die zusammengesetzten Zeitformen)

Nagu eesti keeles nii on ka saksa keeles kaks liitmineviku aega: täisminevik (das Perfekt) ja enneminevik (das Plusquamperfekt).

Erinevalt eesti keelest moodustatakse neid abiverbide **haben** ning **sein** ja põhiverbi II partitsiibi abil.

§ 94. *Haben* ja *sein* tarvitamine liitajavormide tuletamisel

(Bildung der zusammengesetzten Zeitformen mit **sein** oder **haben**)

1. Abiverbiga **haben** pööratakse:

a) kõiki s i h i l i s i tegusõnu:
lesen — ich **habe (hatte)** gelesen.

b) s i h i t u i d tegusõnu, mis ei väljenda tegija edasiliikumist:
sitzen — ich **habe (hatte)** gesessen;
liegen — ich **habe (hatte)** gelegen.

c) kõiki e n e s e k o h a s e i d tegusõnu:
sich waschen — ich **habe (hatte)** mich gewaschen.

d) enamikku u m b i s i k u l i s i tegusõnu:
regnen — es **hat (hatte)** geregnet.

e) abiverbi **haben:**
ich **habe (hatte)** gehabt.

f) m o d a a l s e i d verbe:
wollen — ich **habe (hatte)** gewollt.

2. Abiverbiga **sein** pööratakse:

a) s i h i t u i d tegusõnu, mis väljendavad tegija edasiliikumist või asukoha muutmist:
ich **bin** gefahren, ich **bin** gekommen.

b) s i h i t u i d tegusõnu, mis väljendavad olukorra muutumist:
sterben — er **ist** gestorben.

c) tegusõnu, mis näitavad tegevuse a l g u s t või l õ p p u; neid tuletatakse prefiksite **(er-, ver-, ein-, auf-)** abil verbidest, mis pöörduvad abiverbiga **haben:**

schlafen: ich **habe** geschlafen
einschlafen: ich **bin** eingeschlafen
wachen (valvel või ärkvel olema): ich **habe** gewacht
erwachen (ärkama): ich **bin** erwacht
blühen (õitsema): die Blumen **haben** geblüht
erblühen (õitsema hakkama): die Blumen **sind** erblüht
verblühen (närtsima, ära õitsema): die Blumen **sind** verblüht

stehen: ich **habe** gestanden
aufstehen (üles tõusma): ich **bin** aufgestanden

3. Abiverbiga **sein** ja **haben** pöörduvad tegusõnad.
Siia kuuluvad:

1) sihilistena ja sihitutena esinevad tegusõnad, mis pöörduvad abiverbiga **haben**, kui nad on sihilised (näitavad tegevust), ja abiverbiga **sein**, kui nad on sihitud (näitavad tegevuse tulemust):

der Arzt **hat** den Kranken geheilt; der Kranke **ist** geheilt.

2) mõned tegija edasiliikumist väljendavad tegusõnad:

reiten (ratsutama), **reisen** (reisima), **schwimmen** (ujuma), **springen** (hüppama).

Nad pöörduvad abiverbiga **sein**, kui on andmeid lähtekoha või suuna kohta ja tegusõna kohta võib asetada küsimuse kuhu? kust?:

Der Knabe **ist** *ans andere Ufer* **geschwommen.**
Sie **sind** *vom Ufer ins Wasser* **gesprungen.**

Nad pöörduvad abiverbiga **haben**, kui ei ole andmeid liikumise lähtekoha või sihi kohta:

Der Knabe **hat** lange **geschwommen.**

§ 95. II partitsiibi moodustamine

(Bildung des II Partizips)

1. II partitsiip moodustatakse tegusõna tüvest prefiksiga **ge-** ja sufiksiga **-t** nõrkade tegusõnade puhul ja sufiksiga **-en** tugevate tegusõnade puhul:

suchen — **ge**sucht; *treiben* — **ge**trie**b**en

2. Nõrkadel tegusõnadel, mille tüvi lõpeb dentaalkonsonantidega **d, t** või konsonantide rühmadega **bn, gn, chn, fn, dm, tm,** on sufiksi **t** asemel sufiks **-et:**

en**d**en — geend**et**; re**t**ten — gere**t**tet, e**bn**en — geeb**net**, öf**fn**en — geöf**fn**et, wi**dm**en — gewi**dm**et, a**tm**en — gea**tm**et.

3. Mõnedel tugevatel tegusõnadel muutub II partitsiibis tüvesisevokaal ja üksikutel tüvekonsonant:

fl**ie**gen — gefl**o**gen; schn**ei**den — geschn**itt**en; z**ie**hen — gez**o**gen.

4. Lahutatavate eesliidetega tegusõnade ja liittegusõnade partitsiipidel seisab prefiks **ge-** tegusõna eesliite või liittegusõna esimese komponendi ja põhiverbi vahel:

aufstehen — auf**ge**standen; **statt**finden — statt**ge**funden.

5. Lahutamata prefiksitega ja sufiksiga **-ieren** tegusõnad moodustavad II partitsiibi ilma prefiksita **ge-**:

zerreißen — zerrissen, ras**ieren** — rasiert.

§ 96. Perfekt ehk täisminevik

(Das Perfekt)

1. Perfekti moodustamine

(Bildung des Perfekts)

P e r f e k t (täisminevik) moodustatakse abiverbi **sein** või **haben** ja II p a r t i t s i i b i abil:

ich **habe gesucht**, ich **bin gefahren.**

Perfekti pööramistabelid

Nõrgad tegusõnad (Schwache Verben)		Tugevad tegusõnad (Starke Verben)	
ich habe	gemacht	ich habe	gelesen
du hast		du hast	
er hat		er hat	
wir haben		wir haben	
ihr habt		ihr habt	
sie haben		sie haben	
ich bin	erwacht	ich bin	gefahren
du bist		du bist	
er ist		er ist	
wir sind		wir sind	
ihr seid		ihr seid	
sie sind		sie sind	

Ebakorrapärased tegusõnad (Unregelmäßige Verben)			
A b i v e r b i d **sein, haben, werden** (Hilfsverben)			M o d a a l s e d v e r b i d (Modalverben)
ich habe	gehabt	ich bin	gewesen, geworden	ich habe gewollt
du hast		du bist		du hast gekonnt
er hat		er ist		er hat gesollt
wir haben		wir sind		wir haben gemocht
ihr habt		ihr seid		ihr habt gedurft
sie haben		sie sind		sie haben gemußt

Ebakorrapärased tegusõnad

kennen-tüüpi tegusõnad		gehen		stehen, tun	
ich habe du hast er hat wir haben ihr habt sie haben	gekannt genannt gesandt gebrannt gewandt gebracht gedacht	ich bin du bist er ist wir sind ihr seid sie sind	gegangen	ich habe du hast er hat wir haben ihr habt sie haben	gestanden, getan

2. Perfekti tarvitamine

(Gebrauch des Perfekts)

Perfekti tarvitatakse absoluutse ja relatiivse ajavormina.

1) Absoluutse ajavormina tarvitatakse teda
a) küsimustes ja vastustes:

Was **haben** Sie **gelesen**? Ich **habe** „Das Siebte Kreuz" von A. Seghers **gelesen**.

Eesti keeles tarvitatakse sel puhul täis- või lihtminevikku:

Mida te olete lugenud (lugesite)? Ma olen lugenud (lugesin) A. Seghersi romaani «Seitsmes rist».

b) lühikestes teadaannetes:

Kreutzwald **hat** dem estnischen Volk das nationale Epos „Kalevipoeg" **geschenkt.**

Eestikeelne vaste on lihtminevik:

Kreutzwald kinkis eesti rahvale rahvuseepose «Kalevipoeg».

2) Relatiivse ajavormina tarvitatakse teda:
a) eelneva tegevuse väljendamiseks, kui pealause tegevus on antud olevikus:

Der Professor **empfängt** heute die Studenten, die sich gestern **gemeldet haben.**

Eestikeelne vaste on lihtminevik:

Professor võtab täna vastu üliõpilasi, kes end eile üles andsid.

b) II futuurumi asemel (vt. § 99):

Der Professor **wird** morgen die Studenten **examinieren,** die sich gestern **gemeldet haben.**

§ 97. Pluskvamperfekt ehk enneminevik
(Bildung des Plusquamperfekts)

1. Pluskvamperfekti moodustamine
(Bildung des Plusquamperfekts)

Pluskvamperfekt moodustatakse abiverbi **haben** ja **sein** imperfekti ja põhiverbi II partitsiibi abil:

ich **hatte gemacht**, ich **war erwacht.**

Pluskvamperfekti pööramistabelid

Nõrgad tegusõnad (Schwache Verben)		Tugevad tegusõnad (Starke Verben)	
ich hatte du hattest er hatte wir hatten ihr hattet sie hatten	gemacht	ich hatte du hattest er hatte wir hatten ihr hattet sie hatten	gelesen
ich war du warst er war wir waren ihr wart sie waren	erwacht	ich war du warst er war wir waren ihr wart sie waren	gefahren

Ebakorrapärased tegusõnad
(Unregelmäßige Verben)

Abiverbid (Hilfsverben)				Modaalsed verbid (Modalverben)	
haben		**sein, werden**			
ich hatte du hattest er hatte wir hatten ihr hattet sie hatten	gehabt	ich war du warst er war wir waren ihr wart sie waren	gewesen, geworden	ich hatte du hattest er hatte wir hatten ihr hattet sie hatten	gewollt gekonnt gesollt gemocht gedurft gemußt

kennen-tüüpi tegusõnad		gehen		stehen, tun	
ich hatte	gekannt	ich war	gegangen	ich habe	gestanden, getan
du hattest	genannt	du warst		du hast	
er hatte	gesandt	er war		er hat	
wir hatten	gebrannt	wir waren		wir haben	
ihr hattet	gewandt	ihr wart		ihr habt	
sie hatten	gebracht	sie waren		sie haben	
	gedacht				

2. Pluskvamperfekti tarvitamine
(Gebrauch des Plusquamperfekts)

Pluskvamperfekti (ennemineviku) tarvitamine langeb saksa keeles ühte sama ajavormi tarvitamisega eesti keeles. Ta esineb relatiivse ajavormina:

a) iseseisvas lauses, kui varem toimunud tegevust nimetatakse hiljem:

Der Pianist **war** von einer langen Auslandsreise **heimgekehrt.** Man **empfing** ihn herzlich. (Pianist **oli** pikalt välismaareisilt **tagasi tulnud.** Teda **võeti** südamlikult **vastu**).

b) kõrvallauses, kusjuures pealause öeldis seisab imperfektis:

Man **empfing** herzlich den Pianisten, der gestern aus dem Auslande **heimgekehrt war.**

Tuleviku ajavormid (I ja II futuurum)
(Futurum I und II)

Erinevalt eesti keelest tuntakse saksa keeles kaht tuleviku ajavormi futuurum I ja futuurum II:

ich werde reden, ich werde geredet haben.

§ 98. I futuurum
(Futurum I)

1. I futuurumi moodustamine
(Bildung des Futurum I)

I futuurum moodustatakse abiverbi **werden** oleviku ja põhiverbi infinitiivi abil:

ich **werde machen, kommen**

Futuurumi pööramistabel

ich werde	machen
du wirst	kommen
er wird	sein
wir werden	haben
ihr werdet	wenden
sie werden	wollen
	kennen
	tun
	gehen
	stehen

2. I futuurumi tarvitamine
(Gebrauch des Futurums I)

1) I futuurumit tarvitatakse tegevuse väljendamiseks, mis peab toimuma tulevikus (eesti keeles tarvitatakse selleks oleviku vormi):

Ich **werde** Ihnen morgen **antworten.** (Ma vastan teile homme).

I futuurumi asemel tarvitatakse olevikku, kui lauses esineb ajamäärus, mis näitab, et tegevus peab toimuma tulevikus:

Wir **ziehen** morgen ins Sommerlager. (Me asume homme suvelaagrisse).

2) I futuurumi abil väljendatakse võimalust, kõhklust. Sel puhul seisavad lauses sõnad **wohl** (küll, vist), **wahrscheinlich** (arvatavasti):

Er **wird wohl** bald **wiederkommen.** (Ta tuleb vist varsti tagasi).

§ 99. II futuurum

(Futurum II)

1. II futuurumi moodustamine

(Bildung des Futurums II)

II futuurum moodustatakse abiverbi **werden** oleviku ja põhiverbi II infinitiivi abil.

II infinitiiv (mineviku infinitiiv) moodustatakse abiverbide **haben** ja **sein** infinitiivist ja põhiverbi II partitsiibist.

II infinitiiv (Infinitiv II)	II futuurum (Futurum II)
gemacht haben	ich werde gemacht haben
gefahren sein	ich werde gefahren sein

II futuurumi pööramistabel

ich werde			ich werde		
du wirst			du wirst		
er wird	gemacht		er wird	gekommen	
wir werden	haben		wir werden	sein	
ihr werdet			ihr werdet		
sie werden			sie werden		

2. II futuurumi tarvitamine

(Gebrauch des Futurums II)

1) II futuurumit tarvitatakse relatiivse ajavormina ja ta väljendab tegevust, mis on toimunud enne teist tegevust, mis on väljendatud I futuurumis, s. t. tema suhe I futuurumiga on sama kui perfektil preesensiga ja pluskvamperfektil imperfektiga.

II futuurum esineb kaasaegses keeles harva ja ka siis ainult kirjakeeles. Kõnekeeles esineb selle asemel perfekt (eestikeelne vaste on täisminevik + olevik):

Kirjakeel:	Wenn ich das Buch **durchgelesen haben werde, werde** ich es Ihnen **zurückgeben.**	Kui ma olen raamatu läbilugenud, annan ma teile selle tagasi.
Kõnekeel:	Wenn ich das Buch **durchgelesen habe, werde** ich es Ihnen **zurückgeben** (oder **gebe** ich es Ihnen zurück).	

2) Kaasaegses saksa keeles tarvitatakse tavaliselt II futuurumit modaalses tähenduses. Sellega väljendatakse samuti kui I futuurumiga võimalikkust, kõhklust mingi tegevuse suhtes, mis on toimunud varem:

Er **wird** sich (wohl) **verspätet haben.** (Näib, et ta on hilinenud). Da **werden** Sie sich **geirrt haben.** (Selles olete küll vist eksinud).

§ 100. Prefiksitega tuletatud tegusõnade pööramine

(Konjugation der zusammengesetzten Verben)

Prefiksitega tuletatud tegusõnades eraldame kolm rühma:

1. Lahutamatute prefiksitega tegusõnad:
besprechen, **be**sprach, **be**sprochen.

2. Lahutatavate prefiksitega tegusõnad:
annehmen, nahm **an**, **an**genommen.

3. Kõikuvate (lahutamatute ja lahutatavate) prefiksitega tegusõnad:
unter**hálten** (toetama), unter**híelt**, unter**hálten**;
únterhalten (all hoidma), hielt **únter**, **únter**gehalten.

§ 101. Lahutamatud prefiksid

(Untrennbare Präfixe)

1. Lahutamatuid prefikseid on 8: **be-, ge-, er-, ver-, zer-, ent-, emp-, miß-, wider-.**

Lahutamatud prefiksid moodustavad põhiverbiga terviku. Rõhk langeb põhiverbi tüvele:

gelíngen, verstéhen.

1) **be-** Prefiksi **be-** abil moodustatakse sihilisi tegusõnu: *schreiben* — **be**schreiben (kirjeldama); *sprechen* — **be**sprechen (arutama)

Erand: *begegnen* (kohtama): *ich begegnete ihm.*

2) **ge-** Prefiks **ge-** esineb suhteliselt harva. Ta annab verbile uue tähenduse:

hören (kuulma) — **ge**hören (kuuluma);
fallen (kukkuma) — **ge**fallen (meeldima);
stehen (seisma) — **ge**stehen (üles tunnistama).

Ta esineb tihti tegusõnades, mille algvorm on kaasaegses saksa keeles tundmatu:

gewinnen (võitma).

3) **er-** Prefiksiga **er-** tuletatud verbid väljendavad tegevuse algust:

ergreifen — haarama; **er**neuern — uuendama; **er**blühen — õitsele lööma.

4) **ver-** Prefiks **ver-** on levinumaid prefikseid ja selle abil tuletatud tegusõnadel on mitmesugune tähendus. Nad väljendavad:

a) üleminekut ühest olukorrast teise või kadumist; eesti keelde tõlgitakse selliseid tegusõnu tavaliselt sõnaühendiga, mille esimeseks komponendiks on kõrvalsõna ära:

verblühen — ära õitsema.

b) protsessi, mille kaudu tekib uus omadus:

verjüngern — noorendama.

c) põhiverbist erineva tähendusega sõnu:
stehen (seisma) — **ver**stehen (mõistma).

d) prefiks **ver-** esineb tegusõnades, mille põhisõna ei tunta kaasaegses saksa keeles:

vergessen, **ver**lieren.

5) **zer-** Prefiks **zer-** tähistab hävitamist, purustamist:
zerbrechen (purustama); **zer**stören (laastama); **zer**schlagen (purustama, hävitama).

6) **emp-** Prefiks **emp-** esineb ainult kolmes verbis:
empfangen (vastu võtma), **emp**fehlen (soovitama), **emp**finden (tundma).

7) **ent-** Prefiksi **ent-** abil tuletatakse sihilisi ja sihituid tegusõnu ja sel on mitmesugune tähendus. Tavalisem on äravõtmine, eemaldamine, vabastamine, vabanemine, tegevuse algus:

entfliehen (põgenema), **ent**kommen (pääsema), **ent**brennen (lõkkele lööma).

8) **miß-** Prefiksil **miß-** on negatiivne tähendus. Ta väljendab võrreldes põhiverbiga negatiivset, vastandlikku nähtust või tegevust:

verstehen (mõistma) — **miß**verstehen (vääralt mõistma)
gelingen (õnnestuma) — **miß**lingen (ebaõnnestuma).

2. Lahutamatute prefiksitega tegusõnade II partitsiip moodustatakse prefiksita **ge-**:

Infinitiiv	II partitsiip
besprechen	besprochen
geloben	gelobt
erzählen	erzählt
vertreiben	vertrieben

zerbrechen	zerbrochen
empfehlen	empfohlen
entfernen	entfernt
mißlingen	mißlungen

§ 102. Lahutatavad prefiksid
(Trennbare Präfixe)

1. Lahutatavad prefiksid on **an-, auf-, aus-, bei-, ein-, fort-, her-, hin-, mit-, nach-, vor-, zurück-.**

Lahutatavad prefiksid on päritolult prepositsioonid või adverbid.

Nad muudavad harva põhiverbi tähendust:

fangen (püüdma) — **an**fangen (alustama);

Tavaliselt varjundavad nad põhiverbi tähendust:

kommen (tulema) — **her**kommen (siia tulema);
nehmen (võtma) — **mit**nehmen (kaasa võtma).

2. 1) Lahutatavad prefiksid lahutatakse põhiverbist kolmes ajavormis — preesensis, imperfektis ja imperatiivis:

ankommen — komme **an**, kam **an**, komm **an**.

2) II partitsiibi tunnus **ge-** seisab prefiksi ja põhiverbi vahel: **an**ge**kommen**.

Infinitiiv	Preesens	Imperfekt	Imperatiiv	II partitsiip
ankommen	kommt **an**	kam **an**	komm **an**	**an**gekommen
vortragen	trägt **vor**	trug **vor**	trag **vor**	**vor**getragen
zurückkommen	kommt **zurück**	kam **zurück**	komm **zurück**	**zurück**gekommen

3) Kui infinitiiv nõuab partiklit **zu**, seisab see prefiksi ja põhiverbi vahel:

Ich bitte Sie zurück**zu**kommen.

4) Kui nimetatud prefiksitega tuletatud tegusõnad esinevad pealauses preesensis, imperfektis või imperatiivis, seisab prefiks lause lõpus:

Wir **hörten** dem Professor aufmerksam **zu**.

5) Seisavad nad aga samades aegades kõrvallauses, ei lahutata prefiksit:

Wir sahen, wie er **zurückkam**.

Märkus: Liittegusõnad ja verbaalsed sõnaühendid pöörduvad nagu lahutatavate prefiksitega tegusõnad:

Die Vorlesung **findet** um 10 Uhr **statt.**
Er **gibt** über seine Tätigkeit **Rechenschaft.**

§ 103. Kõikuvad prefiksid
(Schwankende Präfixe)

Kõikuvad prefiksid on: **durch-, über-, unter-, um-, voll-, wieder-.** Nad võivad esineda lahutamatute ja lahutatavate prefiksitena. Olenevalt ühtede või teiste tarvitamisest muutub tegusõna tähendus:

übersétzen (teisele kaldale viima, mujale paigutama) — **übersetzen** (tõlkima).

Esinedes lahutatavate prefiksitena asub neil rõhk ja tegusõnadel on üldiselt otsene tähendus:

wíederholen (tagasi tooma) — holte **wíeder** — hat **wíedergeholt.**

Lahutamatute prefiksitena ei kanna nad rõhku, rõhk on põhiverbi tüvel ja tegusõnal on ülekantud tähendus:

wiederhólen (kordama) — wiederhólte, hat wiederhólt.

§ 104. Enesekohased tegusõnad
(Reflexive Verben)

1. Enesekohased tegusõnad väljendavad tegevust, mis on suunatud tegijale. Enesekohaste tegusõnade tunnuseks on asesõna **sich:**

sich kleiden, **sich** waschen.

Eesti keeles on neil kaks vastet:

sich kleiden — end riietama ehk riietuma.

2. Enesekohased tegusõnad tuletatakse sihilistest tegusõnadest:

kleiden — **sich** kleiden; *kämmen* — **sich** kämmen.

3. Mitte kõik tegusõnad, mille ees seisab asesõna **sich,** pole enesekohased tegusõnad. Asesõna **sich** võib tegusõnale omistada peale enesekohasuse veel teisi tähendusi, nagu:

1) kahe või mitme isiku vahel toimuvat tegevust:

sich zanken (riidlema), **sich versöhnen** (ära leppima), **sich hassen** (vihkama).

Selliseid tegusõnu nimetatakse vastastikusteks tegusõnadeks (reziproke Verben).

2) saksa keeles tuntakse sihituid tegusõnu asesõnaga **sich**, ilma et nad väljendaksid tegijale suunatud tegevust:

sich irren (eksima), **sich erholen** (puhkama, kosuma), **sich ereignen** (juhtuma), **sich befinden** (olema, asuma).

Nagu näitavad antud näited, on nende vasteteks eesti keeles sihitud tegusõnad.

4. Kõiki asesõnaga **sich** moodustatud tegusõnu pööratakse ühteviisi. Asesõna **sich** esineb ainult infinitiivis, ainsuse ja mitmuse 3. pöördes. Teistes pööretes esinevad selle asemel vastavad isikulised asesõnad akusatiivis:

mich, dich, uns, euch.

5. Enesekohase tegusõna pööramistabel

sich freuen					
Präsens		Perfekt		Futurum I	
Ich freue **mich**		ich habe **mich**		ich werde **mich**	
du freust **dich**		du hast **dich**		du wirst **dich**	
er freut **sich**		er hat **sich**		er wird **sich**	
wir freuen **uns**		wir haben **uns**	gefreut	wir werden **uns**	freuen
ihr freut **euch**		ihr habt **euch**		ihr werdet **euch**	
sie freuen **sich**		sie haben **sich**		sie werden **sich**	

Mõnesid enesekohaseid tegusõnu tarvitatakse enesekohase asesõnaga daativis:

Ich wasche **mir** die Hände. (Ma pesen oma käsi).

Sellistel tegusõnadel esineb **sich** infinitiivis, ainsuse ja mitmuse 3. pöördes, teistes pööretes seisab **sich** asemel isikuline asesõna daativis:

mir, dir, uns, euch.

Ich wasche **mir** die Hände	wir waschen **uns** die Hände
du wäschst **dir** „	ihr wascht **euch** „
er wäscht **sich** „	sie waschen **sich** „

§ 105. Modaalsed tegusõnad

(Modale Hilfsverben)

1. Modaalsed tegusõnad **können, mögen, dürfen, sollen, wollen, müssen** väljendavad tegija suhtumist tegevusse ja näitavad, kas tegija peab tegevust võimalikuks, soovitavaks või hädavajalikuks:

Ich **kann** diesen Text durchlesen. (Ma suudan seda teksti lugeda.) Ich **soll** diesen Text durchlesen. (Mul tuleb see tekst läbi lugeda.) Ich **muß** diesen Text durchlesen. (Ma pean selle teksti läbi lugema.)

2. Modaalsed tegusõnad esinevad harva lauses iseseisvalt:

Ich **kann** Deutsch. (Ma oskan saksa keelt.)

Tavaliselt tarvitatakse neid mingi teise tegusõna infinitiiviga:

Ich **kann** *reden.* (Ma võin rääkida.) Ich **will** ein Lied *singen.* (Ma tahan laulda laulu.) Ich **darf** sie *besuchen.* (Ma tohin teda külastada.)

Selles mõttes sarnanevad nad abitegusõnadega, seistes nagu needki jutustavas lauses teisel kohal, küsivas lauses, kui see ei alga küsiva sõnaga, esimesel kohal:

Wir **wollen** noch heute das Experiment zu Ende führen. (Me tahame veel täna katse lõpule viia.) **Wollen** Sie noch heute das Experiment zu Ende führen? (Kas tahate veel täna katse lõpule viia?)

Modaalsete tegusõnade pööramistabel indikatiivis

können	mögen	dürfen	sollen	wollen	müssen
Präsens					
ich kann	ich mag	ich darf	ich soll	ich will	ich muß
du kannst	du magst	du darfst	du sollst	du willst	du mußt
er kann	er mag	er darf	er soll	er will	er muß
wir können	wir mögen	wir dürfen	wir sollen	wir wollen	wir müssen
ihr könnt	ihr mögt	ihr dürft	ihr sollt	ihr wollt	ihr müßt
sie können	sie mögen	sie dürfen	sie sollen	sie wollen	sie müssen

Imperfekt					
ich konnte	ich mochte	ich durfte	ich sollte	ich wollte	ich mußte
du konntest	du mochtest	du durftest	du solltest	du wolltest	du mußtest
er konnte	er mochte	er durfte	er sollte	er wollte	er mußte
wir konnten	wir mochten	wir durften	wir sollten	wir wollten	wir mußten
ihr konntet	ihr mochtet	ihr durftet	ihr solltet	ihr wolltet	ihr mußtet
sie konnten	sie mochten	sie durften	sie sollten	sie wollten	sie mußten
Partizip II					
gekonnt	gemocht	gedurft	gesollt	gewollt	gemußt

Märkus 1: Modaalsete tegusõnade eeskujul pööratakse tegusõna **wissen:**

preesens — **ich weiß — wir wissen;**
imperfekt — **ich wußte;**
II partitsiip — **gewußt.**

Märkus 2. Modaalse tegusõna II partitsiibil on perfektis ja pluskvamperfektis kaks vormi:

gekonnt — können, gemocht — mögen jne.

Esimest vormi tarvitatakse, kui modaalne tegusõna esineb täistähendusliku tegusõnana:

Ich habe es **gewollt.** (Ma olen seda tahtnud.)

Teist vormi, mis langeb ühte infinitiiviga, tarvitatakse siis, kui modaalne tegusõna esineb liitöeldise koostisosana ja seisab täistähendusliku tegusõna infinitiivi järel:

Ich habe es tun **wollen.** (Ich habe es tun **gewollt** asemel.)

Märkus 3. Modaalsetel verbidel ei ole imperatiivi vormi.

Märkus 4. Modaalsete tegusõnadega kui võimalikkuse, hädavajalikkuse väljendajatega sarnanevad abitegusõnad **sein** ja **haben** + põhiverbi I infinitiiv partikliga **zu:**

Dieses Experiment **ist** noch heute **zu machen.** (See katse tuleb veel täna teha.) Wir **haben** noch viel **zu lesen.** (Me peame veel palju lugema.)

§ 106. Modaalsete tegusõnade vasted eesti keeles

(Entsprechungen der Modalverben im Estnischen)

Enamik modaalseid tegusõnu on mitmetähenduslikud:

1. können: 1) põhitähendus — võima, suutma: Ich **kann** morgen wiederkommen. (Ma võin homme tagasi tulla.) Ich **könnte** es Ihnen sagen. (Ma võiksin teile seda öelda.) Er macht es so gut er es **kann.** (Ta teeb seda nii hästi kui suudab.)

2) kõrvaltähenduses väljendab ta oletust: Werner hat noch

nicht geantwortet; er **kann** unsere Adresse verloren haben. (Werner ei ole veel vastanud, võib-olla on ta meie aadressi kaotanud.)

Eestikeelne tõlge nõuab koos põhiverbiga määrusi **võib-olla, arvatavasti.**

2. mögen: 1) p õ h i t ä h e n d u s — armastama, sallima: Ich **mag** diesen Heuchler nicht. (Ma ei salli seda teesklejat.)

2) k õ r v a l t ä h e n d u s e s väljendab ta

a) v õ i m a l u s t: Er **mag** kommen. (Ta võib tulla.)

b) eitavas vormis e i t a v a t s u h t u m i s t millessegi: Ich **mag** nicht lügen. (Ma ei taha valetada.)

c) s o o v i (konjunktiivi preesens ja imperfekt): **Möge** dieser Tag eine Lehre sein! (Olgu see päev õpetuseks!) **Möchte** doch bald der Frühling kommen! (Saabuks juba pea kevad!)

d) o l e t u s t: Die Post ist noch nicht da; der Briefträger **mag** sich verspätet haben. (Post ei ole veel saabunud, kirjakandja on võib-olla hilinenud.) Das **mag** richtig sein. (See võib õige olla.)

e) m ö ö n d u s t: **Mögen** sie sagen, was Sie wollen, die Arbeit muß getan werden. (Olgu nad mis tahes, töö tuleb ära teha.)

3. dürfen: 1) p õ h i t ä h e n d u s — tohtima: Ich **darf** nun wegfahren. (Ma tohin nüüd ära sõita.)

2) k õ r v a l t ä h e n d u s e s (konjunktiivi imperfektis) väljendab ta o l e t u s t: Es **dürften** wohl seitdem Jahre vergangen sein. (Näib, et tollest ajast on möödunud aastaid.)

4. wollen: 1) p õ h i t ä h e n d u s — tahtma: Ich **will** ein Gelehrter werden. (Ma tahan saada teadlaseks.)

2) k õ r v a l t ä h e n d u s e s väljendab ta:

a) ü l e s k u t s e t, p a l v e t, k ä s k u: **Wollen** wir lesen! (Hakakem lugema! Lugegem!) **Wollen** Sie mir antworten. (Palun vastake mulle.) **Willst** du endlich schweigen! (Vaiki juba kord!)

b) **wollen** koos t e i s e i n f i n i t i i v i g a väljendab k a h t l u s t teise isiku poolt esitatud väite kohta: Er **will** alles gelesen haben. (Ta väidab, et ta on kõike lugenud.)

5. sollen: 1) p õ h i t ä h e n d u s e s väljendab ta k ä s k u ja tõlgitakse eesti keelde sõnadega k o h u s t a t u d o l e m a, tuleb: Das Dekanat hat uns bekanntgemacht, daß wir die Hauslektüre am 30. März ablegen **sollen.** (Dekanaat tegi meile teatavaks, et me oleme kohustatud (et meil tuleb) kodulektüür 30. märtsil ära andma (anda).)

M ä r k u s: Eitavas vormis langeb **sollen** ja **dürfen** tõlge ühte:

Er **soll** es nicht tun.
Er **darf** es nicht tun. } Ta ei tohi seda teha.

2) kõrvaltähenduses väljendab ta:
a) soovi: **Soll** er es nie vergessen! (Ärgu ta seda iial unustagu!)
b) viisakat küsimust: **Sollen** wir morgen wiederkommen? (Kas meil tuleb homme tagasi tulla?)
c) oletust (koos teise infinitiiviga): Er **soll** es gesagt haben. (Ta olevat seda öelnud.)

6. müssen: 1) väljendab põhitähenduses vältimatut kohustust. Eestikeelne tõlge on pidama: Wir **müssen** alle Schwierigkeiten überwinden. (Me peame kõik raskused ületama.)
2) kõrvaltähenduses (koos II infinitiiviga) väljendab ta põhjendatud oletust: Die Antwort dieses Studenten ist glänzend; er **muß** viel gearbeitet haben. (Selle üliõpilase vastus on hiilgav; ta on kindlasti (arvatavasti) palju töötanud.)

§ 107. Modaalse tähendusega tegusõnad

(Verben mit modaler Bedeutung)

Tegusõnad **scheinen** ja **lassen** sarnanevad tähenduslikult modaalsete tegusõnadega:

1. Tegusõna **scheinen** (näima, paistma) väljendab oletust:
Sie **scheinen** die Frage zu verstehen. (Näib, et te küsimusest aru saate.)

2. Tegusõna **lassen** väljendab käsku, luba:
Der Lehrer **ließ** den Schüler die Arbeit umschreiben. (Õpetaja laskis õpilasel töö ümber kirjutada.) **Lassen** sie ihn wiederkommen. (Lubage tal tagasi tulla.)

§ 108. Passiiv ehk umbisikuline tegumood

(Das Passiv oder die Leideform)

1. Passiiv väljendab tegevust, mis on suunatud alusele, kuid selle tegijaks on eessõnalise sihitisega väljendatud olend (**von, durch** + nimisõna daativ):

Der Vorschlag wird **von den Werktätigen** besprochen.

Tegija võib ka mainimata jääda. Sel juhul vastab lause sisuliselt aktiivsele lausele, mille aluseks on umbmäärane asesõna **man:**

Der Vorschlag **wurde** gestern **besprochen.**
Man besprach gestern den Vorschlag.

Kaasaegses heas saksa keeles tarvitatakse passiivi kahel juhul:
1) kui tegija on tundmatu; sel juhul algab lause umbisikulise asesõnaga **es:**

Es wurde vereinbart, daß ... (Lepiti kokku, et ...)

2) stilistilise võttena subjekti esiletõstmiseks: Goethe **wird** von allen als einer der größten Dichter der Welt **verehrt.** (Kõik austavad Goethet kui maailma üht suurimat luuletajat.)

2. Passiiv moodustatakse üldiselt sihiliste tegusõnade II partitsiibi ja abiverbi **werden** vastavate ajavormide abil. Liitaegades tarvitatakse abiverbi **werden** partitsiibi vormi **geworden** asemel **worden.**

3. Passiivi pööramistabel

gesucht werden, gerufen werden	
Perfekt	**Präsens**
ich werde du wirst er wird wir werden ihr werdet sie werden } gesucht **gerufen**	ich bin du bist er ist wir sind ihr seid sie sind } gesucht **worden** **gerufen worden**
Imperfekt	**Plusquamperfekt**
ich wurde du wurdest er wurde wir wurden ihr wurdet sie wurden } gesucht **gerufen**	ich war du warst er war wir waren ihr wart sie waren } gesucht **worden** gerufen **worden**
Futurum I	**Futurum II**
ich werde du wirst er wird wir werden ihr werdet sie werden } gesucht **werden** gerufen **werden**	ich werde du wirst er wird wir werden ihr werdet sie werden } gesucht **worden sein** gerufen **worden sein**

Passiivi võib moodustada ka sihitutest tegusõnadest. Sel puhul algab passiivne vorm umbisikulise asesõnaga **es** ilma ees-

sõnalise sihitiseta (**von** + nimisõna) ja esineb ainult ainsuse kolmandas pöördes:

Es wurde an diesem Abend viel **diskutiert.** (Sel õhtul vaieldi palju.)

Märkus 1: Kui sellelaadiline passiivne lause algab määrusega, langeb umbisikuline asesõna **es** ära: An diesem Abend **wurde** viel **diskutiert.**

Märkus 2: Tähenduselt on passiiviga sarnane liitöeldis, mis koosneb abiverbist **sein** + sihiliste tegusõnade II partitsiip:

Die Arbeit **ist gemacht** — töö on tehtud
Die Arbeit **war gemacht** — töö oli tehtud
Die Arbeit **wird gemacht werden** — töö saab tehtud.

4. Aktiivne lause muudetakse passiivseks järgmisel viisil: aktiivse lause sihitis saab passiivse lause aluseks, tegusõna asetatakse vastavasse passiivi vormi, aktiivse lause alus muutub passiivse lause eessõnaliseks sihitiseks (**von** + daativsihitis):

Die Arbeiter **besprechen** den Plan	Der Plan **wird von** den Arbeitern **besprochen**
Die Arbeiter **besprachen** den Plan	Der Plan **wurde** von den Arbeitern **besprochen**
Die Arbeiter **haben** den Plan **besprochen**	Der Plan **ist** von den Arbeitern **besprochen worden**
Die Arbeiter **hatten** den Plan **besprochen**	Der Plan **war** von den Arbeitern **besprochen worden**
Die Arbeiter **werden** den Plan **besprechen**	Der Plan **wird** von den Arbeitern **besprochen werden**
Die Arbeiter **werden** den Plan **besprochen haben**	Der Plan **wird** von den Arbeitern **besprochen worden sein**

§ 109. Passiivi tõlkimine eesti keelde

(Übersetzung des Passivs ins Estnische)

1. Kui passiivi vormile järgneb eessõnaline sihitis (**von** + daativsihitis), tõlgitakse see eesti keelde isikulise tegumoega:

Der Plan **wird** von den **besprochen**	Arbeitern	— Töölised arutavad plaani
Der Plan **wurde** von den **besprochen**	Arbeitern	— Töölised arutasid plaani
Der Plan **ist** von den **besprochen worden**	Arbeitern	— Töölised on arutanud plaani

2. Kui passiivi vorm esineb ilma eessõnalise sihitiseta, oleneb selle eestikeelne tõlge sellest, kas lause alus tähistab elusolendit või eset:

1) Kui lause aluseks on elusolend, tõlgitakse see eesti keelde osasihitisena:

Das Kind wird gesucht. (Last otsitakse).

2) Kui lause aluseks on ese, tõlgitakse see eesti keelde osa- või täissihitisega. Viimane on tavalisem:

Das Buch wird gesucht. (Otsitakse raamatut.) Gestern Abend wurde **ein interessanter Vortrag** gehalten. (Eile õhtul peeti huvitav ettekanne.)

3) Passiivi vormi ees seisval umbisikulisel asesõnal **es** ei ole eesti keeles vastet ja ta jääb tõlkimata:

Es wurde viel an diesem Abend gelacht. (Sel õhtul naerdi palju.)

§ 110. Imperatiiv ehk käskiv kõneviis

(Der Imperativ oder die Befehlsform)

1. Imperatiiv väljendab käsku, soovi, üleskutset:

Komm! Er soll kommen! Wollen wir gehen!

2. Imperatiivil on saksa keeles üks ajavorm (olevik) ja ta esineb ainsuse ning mitmuse 2. pöördes:

komm! kommt!

3. Ainsuse 2. pööre moodustatakse oleviku 2. pöörde tüvest. Lõppu lisatakse **-e**, kui tüvekonsonandiks on dentaalkonsonandid **d, t** ja konsonantühendid, mille teiseks komponendiks on nasaalkonsonandid **m, n (gn, chn, fn** jne.):

schneiden — schneide; *reiten* — reite; *segnen* — segne; *zeichnen* — zeichne; *öffnen* — öffne.

4. Tugevatel tegusõnadel, mille tüvesisevokaal on **e**, mis muutub ainsuse 2. ja 3. pöördes **i(e)**-ks, ei ole imperatiivi ainsuse 2. pöördes lõppu **-e**:

sprich! gib! lies!

5. Tugevate tegusõnade tüvesisevokaal **a** ei muutu imperatiivi ainsuse 2. pöördes:

Infinitiiv	Olevik	Imperatiiv
fahren	du fährst	fahr(e)!

6. Mitmuse teine pööre langeb ühte oleviku vormiga; isikuline asesõna jäetakse ära:

ihr sprecht — sprecht!

7. Lahutatavate prefiksitega tegusõnades lahutub prefiks ka imperatiivis:

aufstehen: steh **auf!** steht **auf!**

8. Enesekohastes tegusõnades seisab enesekohane asesõna tegusõna taga:

sich waschen — wasch **dich!** wascht **euch!**

Imperatiivi moodustamise tabel

Infinitiv	Präsens	Imperativ
schneiden	du schneidest	schneide!
	ihr schneidet	schneidet!
öffnen	du öffnest	öffne!
	ihr öffnet	öffnet!
sprechen	du sprichst	sprich!
	ihr sprecht	sprecht!
tragen	du trägst	trag(e)!
	ihr tragt	tragt!
aufstehen	du stehst **auf**	steh(e) **auf!**
	ihr steht **auf**	steht **auf!**
sich waschen	du wäschst **dich**	wasch(e) **dich!**
	ihr wascht **euch**	wascht **euch!**
sich ankleiden	du kleidest **dich** an	kleid(e) **dich** an!
	ihr kleidet **euch** an	kleidet **euch** an!

9. Käskiva kõneviisi viisakusvormina tarvitatakse mitmuse 3. pööret, kusjuures asesõna seisab tegusõna taga ja see kirjutatakse suure algustähega:

Sie schreiben — schreiben Sie!

10. Käsku, soovi, üleskutset võib väljendada modaalsete verbide abil.

1) Soovi väljendamiseks tarvitatakse modaalseid verbe **sollen, mögen:**

Er **soll** kommen! Er **mag** kommen!

2) Käsu või üleskutse väljendamiseks tarvitatakse modaalse verbi **wollen** ja verbi **lassen** mitmuse 1. pööret + täistähendusliku tegusõna infinitiivi:

Wollen wir weiterlesen! (Lugegem edasi!)
Laßt uns weitergehen! (Lähme edasi!)

3) Soovi võib väljendada konjunktiivi presensi abil (vt. § 112).

4) Kategoorilist käsku väljendatakse:
a) infinitiiviga: *Aufstehen! Antworten!*
b) II partitsiibiga (tavaliselt sõjaväelistes käsklustes):
Aufgestanden! Aufgesessen! (Sadulasse!)

Konjunktiivi funktsioonid, ajavormide moodustamine, pööramine ja tarvitamine

(Funktionen, Bildung, Konjugation und Gebrauch des Konjunktivs)

§ 111. Konjunktiivi funktsioonid

(Die Funktionen des Konjunktivs)

1. Konjunktiivile ei ole otsest vastet eesti keeles. Konjunktiivi semantika on mitmekesine. Selle abil väljendatakse

1) teostatavat ja teostamatut soovi:
Es **lebe** der 1. Mai! **Käme** er doch wieder!

2) käsku:
Er **komme** sofort!

3) oletust:
Er **könnte** es gesagt haben.

4) tingimust:
Wenn er **käme**, würde ich mich freuen.

5) kaudset kõnet ja küsimust:
Er sagte, er **sei** bereit; er fragte mich, ob ich bereit **sei.**

2. Konjunktiivil on samad ajavormid kui indikatiivil: preesens, imperfekt, perfekt, pluskvamperfekt ja 2 futuurumit.
Peale selle on konjunktiivil veel eriline ajavorm konditsionaal (tingiv kõneviis), mis väljendab võimalust (vt. § 116).

§ 112. Konjunktiivi preesens (olevik)
(Das Präsens des Konjunktivs)

Konjunktiivi preesensi moodustamine
(Bildung des Präsens des Konjunktivs)

1. Konjunktiivi preesens moodustatakse infinitiivi tüvest sufiksiga **-e** ja indikatiivi preesensi pöördelõppudega, välja arvatud ainsuse 1. ja 3. pööre, millel ei ole pöördelõppe.

Tugevate tegusõnade tüvesisevokaal ei muutu.

Samuti kui indikatiivi preesensis lahutuvad konjunktiivi preesensis lahutatavate prefiksitega tegusõnade prefiksid.

2. Indikatiivi ja konjunktiivi preesensi pööramise võrdlev tabel

Nõrk tegusõna		Tugev tegusõna sisevokaaliga **e**		Tugev tegusõna sisevokaaliga **a**	
Indikatiiv	Konjunktiiv	Indikatiiv	Konjunktiiv	Indikatiiv	Konjunktiiv
ich mache	ich mache	ich lese	ich lese	ich fahre	ich fahre
du machst	du machest	du liest	du lesest	du fährst	du fahrest
er macht	er mache	er liest	er lese	er fährt	er fahre
wir machen	wir machen	wir lesen	wir lesen	wir fahren	wir fahren
ihr macht	ihr machet	ihr lest	ihr leset	ihr fahrt	ihr fahret
sie machen	sie machen	sie lesen	sie lesen	sie fahren	sie fahren

Abiverbid **sein, haben, werden**

sein		haben		werden	
Indikatiiv	Konjunktiiv	Indikatiiv	Konjunktiiv	Indikatiiv	Konjunktiiv
ich bin	ich sei	ich habe	ich habe	ich werde	ich werde
du bist	du seist	du hast	du habest	du wirst	du werdest
er ist	er sei	er hat	er habe	er wird	er werde
wir sind	wir seien	wir haben	wir haben	wir werden	wir werden
ihr seid	ihr seiet	ihr habt	ihr habet	ihr werdet	ihr werdet
sie sind	sie seien	sie haben	sie haben	sie werden	sie werden

können		mögen		dürfen	
Indikatiiv	Konjunktiiv	Indikatiiv	Konjunktiiv	Indikatiiv	Konjunktiiv
ich kann	ich könne	ich mag	ich möge	ich darf	ich dürfe
du kannst	du könnest	du magst	du mögest	du darfst	du dürfest
er kann	er könne	er mag	er möge	er darf	er dürfe
wir können	wir können	wir mögen	wir mögen	wir dürfen	wir dürfen
ihr könnt	ihr könnet	ihr mögt	ihr möget	ihr dürft	ihr dürfet
sie können	sie können	sie mögen	sie mögen	sie dürfen	sie dürfen

sollen		wollen		müssen	
Indikatiiv	Konjunktiiv	Indikatiiv	Konjunktiiv	Indikatiiv	Konjunktiiv
ich soll	ich solle	ich will	ich wolle	ich muß	ich müsse
du sollst	du sollest	du willst	du wollest	du mußt	du müssest
er soll	er solle	er will	er wolle	er muß	er müsse
wir sollen	wir sollen	wir wollen	wir wollen	wir müssen	wir müssen
ihr sollt	ihr sollet	ihr wollt	ihr wollet	ihr müßt	ihr müsset
sie sollen	sie sollen	sie wollen	sie wollen	sie müssen	sie müssen

Konjunktiivi preesensi tarvitamine

Konjunktiivi preesensit tarvitatakse iseseisvas lihtlauses ja kõrvallauses. Selle abil väljendatakse:

1) teostatavat soovi (loosungites, tervitustes):

Es **lebe** die Völkerfreundschaft! **Möge** unsere Freundschaft allen als Beispiel dienen!

2) kaudset kõnet ja käsku (kolmandale isikule):

Er sagte, er **sei** zufrieden. Er **komme** morgen!

3) ta esineb instruktsioonides, eeskirjades, retseptides jne. Lause alguses seisab sel puhul umbmäärane asesõna **man:**

Man **nehme** einen Löffel Pulver und löse es in Wasser auf.

4) oletustes (näit. matemaatilistes ülesannetes):

Die Strecke zwischen den Städten A und B **sei** 50 km.

§ 113. Konjunktiivi imperfekt

(Das Imperfekt des Konjunktivs)

Konjunktiivi imperfekti moodustamine

(Bildung des Imperfekts des Konjunktivs)

1. Nõrkade tegusõnade indikatiivi ja konjunktiivi imperfekti vormid langevad ühte.

2. Tugevate verbide konjunktiivi imperfekt moodustatakse indikatiivi imperfekti tüvest sufiksiga **-e**, lisades indikatiivi imperfekti lõpud ja metafoonia, kui imperfekti tüve sisevokaalid on **a, o, u**:

ich **gab** — ich **gäbe**; ich **goß** — ich **gösse**;
ich **schuf** — ich **schüfe**.

3. Lahutatav tegusõna prefiks lahutatakse põhiverbist.

4. Indikatiivi ja konjunktiivi imperfekti pööramise võrdlev tabel

Nõrk tegusõna		Tugev tegusõna	
Indikatiiv	Konjunktiiv	Indikatiiv	Konjunktiiv
ich legte	ich legte	ich nahm, flog, fuhr	ich **nähme, flöge, führe**
du legtest	du legtest	du nahmst, flogst, fuhrst	du **nähmest, flögest, führest**
er legte	er legte	er nahm, flog, fuhr	er **nähme, flöge, führe**
wir legten	wir legten	wir nahmen, flogen, fuhren	wir **nähmen, flögen, führen**
ihr legtet	ihr legtet	ihr nahmt, flogt, fuhrt	ihr **nähmet, flöget, führet**
sie legten	sie legten	sie nahmen, flogen, fuhren	sie **nähmen, flögen, führen**

Prefiksiga tegusõna	
Indikatiiv	Konjunktiiv
ich rief an	ich **riefe** an
du riefst an	du **riefest** an
er rief an	er **riefe** an
wir riefen an	wir riefen an
ihr rieft an	ihr **riefet** an
sie riefen an	sie riefen an

Märkus: Mõnedel tugevatel tegusõnadel ja ebakorrapärastel tegusõnadel nagu **stehen** esinevad reeglipäraste konj. imperfekti vormide kõrval arhailised vormid:

ich gewänne — ich gewönne, ich hälfe — ich hülfe, ich wärfe — ich würfe, ich stände — ich stünde.

Abiverbid **sein, haben, werden**

sein		haben		werden	
Indikatiiv	Konjunktiiv	Indikatiiv	Konjunktiiv	Indikatiiv	Konjunktiiv
ich war	ich wäre	ich hatte	ich hätte	ich wurde	ich würde
du warst	du wärest	du hattest	du hättest	du wurdest	du würdest
er war	er wäre	er hatte	er hätte	er wurde	er würde
wir waren	wir wären	wir hatten	wir hätten	wir wurden	wir würden
ihr wart	ihr wäret	ihr hattet	ihr hättet	ihr wurdet	ihr würdet
sie waren	sie wären	sie hatten	sie hätten	sie wurden	sie würden

Modaalsed verbid

können		mögen		dürfen	
Indikatiiv	Konjunktiiv	Indikatiiv	Konjunktiiv	Indikatiiv	Konjunktiiv
ich konnte	ich könnte	ich mochte	ich möchte	ich durfte	ich dürfte
du konntest	du könntest	du mochtest	du möchtest	du durftest	du dürftest
er konnte	er könnte	er mochte	er möchte	er durfte	er dürfte
wir konnten	wir könnten	wir mochten	wir möchten	wir durften	wir dürften
ihr konntet	ihr könntet	ihr mochtet	ihr möchtet	ihr durftet	ihr dürftet
sie konnten	sie könnten	sie mochten	sie möchten	sie durften	sie dürften

sollen		wollen		müssen	
Indikatiiv	Konjunktiiv	Indikatiiv	Konjunktiiv	Indikatiiv	Konjunktiiv
ich sollte	ich sollte	ich wollte	ich wollte	ich mußte	ich müßte
du solltest	du solltest	du wolltest	du wolltest	du mußtest	du müßtest
er sollte	er sollte	er wollte	er wollte	er mußte	er müßte
wir sollten	wir sollten	wir wollten	wir wollten	wir mußten	wir müßten
ihr solltet	ihr solltet	ihr wolltet	ihr wolltet	ihr mußtet	ihr müßtet
sie sollten	sie sollten	sie wollten	sie wollten	sie mußten	sie müßten

Märkus: Modaalsed verbid **können, mögen, dürfen, müssen** moodustavad konjunktiivi imperfekti metafooniaga, **sollen, wollen** ilma metafooniata:

ich konnte — ich könnte; ich sollte — ich sollte.

Konjunktiivi imperfekti tarvitamine
(Gebrauch des Imperfekts des Konjunktivs)

K o n j u n k t i i v i i m p e r f e k t i tarvitatakse iseseisvas lihtlauses ja kõrvallauses. Iseseisvas lihtlauses tarvitatuna väljendab ta

1) t e o s t a m a t u t s o o v i (tegusõna seisab lause alguses):

Wäre er doch nicht weggefahren!
Könnten wir sie doch wiedersehen!

Eesti keeles tarvitatakse sel puhul üldiselt t i n g i v a t k õ n e v i i s i:

Wäre er doch nicht weggefahren! (Poleks ta ometi ära sõitnud.)

2) e b a r e a a l s e t t i n g i m u s t:

In diesen Bedingungen **käme** ich schnell weiter.

3) t a g a s i h o i d l i k k e, v i i s a k a i d ü t l u s i j a o l e t u s i, kusjuures konjunktiivi imperfektis seisab m o d a a l n e v e r b:

Sie **könnten** aufmerksam sein!
Er **könnte** es vergessen haben.

Viimast juhust — Er **könnte** es vergessen haben — tõlgitakse indikatiiviga + võib-olla (ta on selle võib-olla unustanud, ta unustas selle võib-olla).

M ä r k u s: Kuna nõrkade ja modaalsete tegusõnade **(sollen, wollen)** konjunktiivi imperfekti vormid langevad vormiliselt ühte vastavate indikatiivi vormidega, tarvitatakse konjunktiivi imperfekti asemel üha rohkem I konditsionaali vormi Ich **wünschte** es anders asemel Ich **würde** es anders **wünschen** (vt. § 113, 116).

Konjunktiivi imperfekti tarvitamise kohta kõrvallauses vt. §§ 203—207.

§ 114. Konjunktiivi perfekt ja pluskvamperfekt
(Das Perfekt und Plusquamperfekt des Konjunktivs)

Konjunktiivi perfekti ja pluskvamperfekti moodustamine
(Bildung des Perfekts und Plusquamperfekts des Konjunktivs)

1. Konjunktiivi perfekt ja pluskvamperfekt moodustatakse abiverbide **haben** ja **sein** preesensist ja imperfektist ning pööratava tegusõna II partitsiibist:

ich **habe,** ich **hätte** gemacht;
ich **sei,** ich **wäre** gekommen.

2. Indikatiivi ja konjunktiivi perfekti ja pluskvamperfekti pööramise võrdlev tabel

Perfekt	
Indikativ	Konjunktiv
ich habe du hast er hat wir haben ihr habt sie haben — gemacht / gelesen / gehabt / gewollt	ich habe du habest er habe wir haben ihr habet sie haben — gemacht / gelesen / gehabt / gewollt
ich bin du bist er ist wir sind ihr seid sie sind — gegangen / gewesen / geworden	ich sei du seist er sei wir seien ihr seiet sie seien — gegangen / gewesen / geworden

Plusquamperfekt	
Indikativ	Konjunktiv
ich hatte du hattest er hatte wir hatten ihr hattet sie hatten — gemacht / gelesen / gehabt / gewollt	ich hätte du hättest er hätte wir hätten ihr hättet sie hätten — gemacht / gelesen / gehabt / gewollt
ich war du warst er war wir waren ihr wart sie waren — gegangen / gewesen / geworden	ich wäre du wärest er wäre wir wären ihr wäret sie wären — gegangen / gewesen / geworden

Konjunktiivi perfekti ja pluskvamperfekti tarvitamine

(Gebrauch des Perfekts und Plusquamperfekts des Konjunktivs)

1. Konjunktiivi perfekt ei esine iseseisvas lauses. Selle tarvitamist kõrvallauses vt. § 194.

2. Konjunktiivi pluskvamperfekt esineb iseseisvates lihtlausetes ja kõrvallausetes. Iseseisvates lihtlausetes väljendab ta

1) teostamatut soovi:

Hätte ich doch früher daran **gedacht!** (Oleksin ma ometi varem sellele mõelnud!)

2) võimalikku, kuid mittetoimunud tegevust või olukorda; lause algab sõnadega **fast, beinahe** (peaaegu):

Fast (beinahe) **hätte** ich mich **verspätet.** (Peaaegu oleksin hilinenud.)

3) oletust, võimalust minevikus:

Vor Jahren **hätte** ich mich darüber **gefreut.** (Aastate eest oleksin sellest rõõmu tundnud.)

Eesti keelde tõlgitakse konjunktiivi pluskvamperfekt tingiva kõneviisi mineviku vormiga.

Pluskvamperfekti tarvitamist kõrvallauses vt. § 204, 205, 207.

§ 115. Konjunktiivi I ja II futuurum

(Das Futurum I und II des Konjunktivs)

1. Konjunktiivi I ja II futuurum moodustatakse abiverbi **werden** konjunktiivi preesensist ning põhiverbi I ja II infinitiivi vormist:

er **werde suchen,** er **werde gesucht haben,** er **werde kommen,** er **werde gekommen sein.**

2. Konjunktiivi I ja II futuurumi pööramise võrdlev tabel

Futurum I			
Indikativ		Konjunktiv	
ich werde	machen	ich werde	machen
du wirst	sprechen	du werdest	sprechen
er wird	haben	er werde	haben
wir werden	sein	wir werden	sein
ihr werdet	werden	ihr werdet	werden
sie werden	wollen	sie werden	wollen

Futurum II	
Indikativ	Konjunktiv
ich werde gemacht du wirst gesprochen er wird gehabt } haben wir werden gewollt ihr werdet gewesen } sein sie werden geworden	ich werde gemacht du werdest gesprochen er werde gehabt } haben wir werden gewollt ihr werdet gewesen } sein sie werden geworden

Kaasaegses saksa keeles kasutatakse konjunktiivi I futuurumi asemel I konditsionaali, sest konjunktiivi ja indikatiivi vormid langevad ühte mõnedes pööretes.

Konjunktiivi I ja II futuurumit ei tarvitata pealauses. Nende tarvitamist kõrvallauses vt. § 194.

§ 116. Konditsionaal ehk tingiv kõneviis

(Der Konditional oder die Bedingungsform)

1. Konditsionaalil on kaks ajavormi: I ja II konditsionaal.

2. I konditsionaali (Konditional I) moodustatakse abiverbi **werden** konjunktiivi imperfektist ja põhiverbi infinitiivist.

ich würde du würdest er würde wir würden ihr würdet sie würden	machen, sprechen haben, sein, werden

3. I konditsionaal väljendab pealauses:

1) oletust:

In einem wärmeren Sommer **würden** die Tomaten besser **gedeihen.** (Soojemal suvel **areneksid** tomatid paremini.)

2) tagasihoidlikku, viisakat soovi:

Ich **würde** Sie **bitten** morgen wiederzukommen. (Ma paluksin teid homme tagasi tulla.)

2) I konditsionaal esineb potentsiaalsetes tingivates lausetes, kusjuures kõrvallauses esineb konjunktiivi imperfekt (vt. § 206):

Wenn der Sommer wärmer **wäre, würden** die Tomaten besser **gedeihen.** (Kui suvi oleks soojem, areneksid tomatid paremini.)

Eesti keeles vastab I konditsionaalile tingiva kõneviisi olevik.

4. II konditsionaal moodustatakse abiverbi **werden** konjunktiivi imperfektist ja põhiverbi II infinitiivist:

Ich **würde** ihn **gesucht haben.** (**Oleksin** teda otsinud.)
Ich **würde** zur Ausstellung **gegangen sein.** (**Oleksin** läinud näitusele.)

Eesti keeles vastab II konditsionaalile tingiva kõneviisi täisminevik.

Kaasaegses saksa keeles ei tarvitata II konditsionaali, selle asemel tarvitatakse sama tähendusega konjunktiivi pluskvamperfekti:

Ich **würde** ihn **gesucht haben** = ich **hätte** ihn **gesucht.** (**Oleksin** teda otsinud.)

§ 117. Konjunktiivi ja konditsionaali tarvitamine kõrvallauses

(Gebrauch des Konjunktivs und Konditionals im Nebensatz)

Konjunktiivi ja konditsionaali tarvitatakse kõrvallausetes järgmistel juhtudel:

1) kaudses kõnes ja küsimuses (vt. § 194, 195).
2) potentsiaalsetes ja irreaalsetes tingimuslausetes (vt. § 206).
3) võrdluslausetes (vt. § 204).

Tegusõna käändelised ehk nominaalsed ehk infiniitsed vormid

(Die Nominalformen des Verbs oder das Verbum infinitum)

Tegusõna käändelised vormid on:

1) tegevusnimi ehk infinitiiv:
leben (das Leben), **treiben** (das Treiben);
2) kesksõnad ehk partitsiibid:
der **lobende** Lehrer; der **gelobte** Schüler.

Neid nimetatakse käändelisteks ehk nominaalseteks vormideks, sest et neil on paralleelselt tegusõna omadustega nimisõna omadused.

Tegusõna käändelised vormid esinevad:

a) tegusõna pööramisel selle täistähendusliku elemendina: ich werde **reden,** ich habe **geredet;**

b) nimisõna ja omadussõna funktsioonis: das **Arbeiten** (töötamine — teonimi), der **arbeitende** Mensch (töötav inimene).

§ 118. Infinitiivi aktiivi ja passiivi vormid ning nende tarvitamine

(Die Formen des Infinitivs im Aktiv und Passiv und ihr Gebrauch)

1. Erinevalt eesti keelest on infinitiivil saksa keeles 2 vormi: I ja II infinitiiv:

machen, gemacht haben;
kommen, gekommen sein.

I infinitiivi aktiivsele vormile vastab eesti keeles **ma-** ja **da**-infinitiiv sisseütlevas käändes:

leben — elama, elada.

2. I infinitiivi passiivi vorm moodustatakse sihiliste tegusõnade II partitsiibist ja abiverbi **werden** infinitiivist: **gelesen werden.** Selle eestikeelne vaste on **da**-infinitiiv:

Dieses Buch muß **gelesen werden.** (See raamat tuleb läbi lugeda.)

3. II infinitiivi aktiivi vorm moodustatakse põhiverbi II partitsiibist ja vastava abiverbi infinitiivist:

gelesen haben, gelaufen sein.

Eesti keelde tõlgitakse II infinitiivi aktiivi vorm kõrvallausega, milles tegusõna on täisminevikus, või kaudse kõneviisiga:

Er scheint viel **gelesen** zu **haben.** (Näib, et ta on palju lugenud ehk ta näib olevat palju lugenud.)

4. II infinitiivi passiivi vorm moodustatakse põhiverbi II partitsiibist ja abiverbi **werden** II infinitiivist (geworden sein), kusjuures partitsiibist **geworden** langeb ära eesliide **ge-:**

gelesen worden sein.

Eesti keelde tõlgitakse II infinitiivi passiivi vorm umbisikulise tegumoe täisminevikuga:

Die Bücher scheinen **gelesen worden** zu **sein.** (Näib, et raamatud on läbi loetud.)

5. Infinitiivi vormide tabel

Aktiv	Passiv
Infinitiv I: lesen gehen	gelesen werden puudub
Infinitiv II: gelesen haben gegangen sein	gelesen worden sein puudub

§ 119. Infinitiivi funktsioonid

(Funktionen des Infinitivs)

1. Infinitiivi morfoloogilised funktsioonid. Infinitiiv esineb futuurumi ja konditsionaali (aktiivi ja passiivi vormi) täistähendusliku koostisosana ja seega on tal morfoloogilised funktsioonid.

Ajavorm (Zeitform)	Infinitiivi vorm (Form des Infinitivs)	Näide (Beispiel)
Futurum I Aktiv	Infinitiv I Aktiv **suchen**	Indikativ: Er **wird** das Buch **suchen** Konjunktiv: Er sagt, er **werde** das Buch **suchen**
Futurum I Passiv	Infinitiv I Passiv **gesucht werden**	Indikativ: Das Buch wird **gesucht werden** Konjunktiv: Er sagt, das Buch **werde gesucht werden**
Futurum II Aktiv	Infinitiv II Aktiv **gesucht haben**	Indikativ: Er **wird** das Buch **gesucht haben** Konjunktiv: Er sagt, er **werde** das Buch **gesucht haben**
Futurum II Passiv	ei tarvitata	
Konditional I Aktiv	Infinitiv I Aktiv **suchen**	Ich **würde** das Buch **suchen**
Konditional II Aktiv	Infinitiv II Aktiv **gesucht haben**	Ich **würde** das Buch **gesucht haben**
Konditional Passiv	ei tarvitata	

2. Infinitiivi süntaktilised funktsioonid

(Syntaktische Funktionen des Infinitivs)

Infinitiivil on lauses mitmesugused süntaktilised funktsioonid.

1) Infinitiiv esineb lauses lihtvormis:

a) alusena:

Das **Leben** ist schön.

b) sihitisena:

Wir lernen **denken**.

c) täiendina:

Der Drang **zu kämpfen** beseelte alle.

d) öeldise koostisosana:

Dieser Auftrag ist schnell **zu erfüllen.**

2) Infinitiiv esineb liitvormis nn. infinitiivses konstruktsioonis:

a) viisimäärusena:

Er half seinen Kameraden, **ohne** viel Aufhebens **zu machen.**

b) sihimäärusena:

Wir lernen, **um** würdige Sowjetbürger **zu werden.**

§ 120. Infinitiivi tarvitamine partikliga *zu* ja ilma selleta

(Gebrauch des Infinitivs mit und ohne **zu**)

1. Enamik tegusõnu nõuab infinitiivi partikliga **zu:**

Ich bitte Sie wiederzukommen. Ich rate Ihnen dieses Buch **zu** lesen.

2. Ilma partiklita **zu** tarvitatakse infinitiivi:

1) lause alusena, kui see seisab lause alguses:

Turnen ist nützlich.

2) rea tegusõnade järel, nagu:

a) modaalsed verbid:

Wir *wollen* für die Freiheit und Gerechtigkeit **kämpfen.**

b) tajumist väljendavad tegusõnad **sehen, hören, fühlen:**

Wir *hören* sie **singen.** (Kuuleme neid laulvat.)

c) liikumist väljendavad tegusõnad **gehen, kommen, laufen, führen, schicken:**

Wir *gehen* unser Patenkolchos **besuchen.**

d) tegusõnad **bleiben, lernen, helfen, lehren:**

Er *blieb* **stehen** und sah uns nach. Wir *lernen* **schreiben.** Man *lehrte* ihn Fragen **stellen.**

Märkus: Mõned **c** ja **d** rühma tegusõnad + infinitiiv on muutunud liittegusõnadeks: **kennenlernen, steckenbleiben, spazierengehen.**

e) tegusõnad **heißen, nennen, haben** mõnedes väljendites, nagu:

Das **nenne** ich **arbeiten,** das **heißt arbeiten.** (Seda nimetan (pean) ma töötamiseks.) Sie **haben** gut **reden.** (Teil on hea rääkida.)

§ 121. Infinitiivsed konstruktsioonid

(Infinitivgruppen)

Saksa keeles on 3 infinitiivset konstruktsiooni:

1. **um ... zu** + infinitiiv:

   Wir sind hier, **um zu lernen.** (Oleme siin selleks, et õppida.)

2. **statt, anstatt zu** + infinitiiv:

   Anstatt in Tallinn **zu bleiben,** fuhren sie weiter. (Selle asemel, et jääda Tallinnasse, sõitsid nad edasi.)

3. **ohne zu** + infinitiiv:

   Wir lesen **ohne** ein Wörterbuch **zu gebrauchen.** (Loeme sõnaraamatut kasutamata.)

Infinitiivist sõltuvad sõnad seisavad infinitiivi ees, seega sõnade **um, statt** (anstatt), **ohne** ja infinitiivi vahel.

§ 122. Partitsiibid ja partitsipiaalsed konstruktsioonid

(Das Partizip und die Partizipialgruppen)

1. Nagu eesti keeles on ka saksa keeles kaks partitsiipi, mida nimetatakse Partizip I ja Partizip II:

   arbeiten: **arbeitend, gearbeitet** (töötav, töötades, töötanud).

2. Partitsiibid on tegu- ja omadussõna vahepealsed vormid, sest neil on tegusõna ja omadussõna funktsioonid:

Jubelnd empfingen wir unsere Preisträger. (Hõisates võtsime vastu oma laureaate.) Das **jubelnde** Volk empfing seine Preisträger. (Hõiskav rahvas võttis vastu oma laureaate.)

3. Partitsiipidel on aktiivne või passiivne tähendus:

das **gesuchte** Buch (otsitud raamat), der **heimgekehrte** Soldat (kojusaabunud sõdur), der **lachende** Student (naerev üliõpilane).

4. Partitsiibid täidavad nimi- ja omadussõnade funktsioone, esinedes lauses alusena, täiendina, sihitisena, öeldistäitena:

Der **Gelehrte** nahm an der Studentenkonferenz teil. Dieser **gelehrte** Mann ist weltberühmt. Wir besuchten den **Gelehrten.** Sie sind sehr **gelehrt.**

§ 123. I partitsiip

(Das Partizip I)

1. I partitsiip moodustatakse tegusõna tüvest sufiksiga **-end:**

arbeiten — arbeit**end.**

2. I partitsiip väljendab aktiivset ja kestvat tegevust, mis toimub paralleelselt öeldises esitatud tegevusega:

Als ich mit dem Autobus fuhr, sah ich überall auf den Feldern fleißig **arbeitende** Kollektivbauern. (Kui ma autobussiga sõitsin, nägin kõikjal põldudel virgalt töötavaid kolhoosnikuid.)

3. I partitsiip esineb lauses täiendina ja viisimäärusena:

Der **schweigende** Mensch. (Vaikiv inimene.)
Der Mann saß **schweigend** am Tisch. (Mees istus vaikides laua ääres.)

Täiendina tarvitatud I partitsiip tõlgitakse eesti keelde oleviku kesksõnaga (vaikiv), viisimäärusena tarvitatud I partitsiip tõlgitakse eesti keelde tegevusnime seesütleva käändega (vaikides).

4. I partitsiip esineb nimisõnana, kusjuures tal on kõik nimisõna süntaktilised funktsioonid (alus, sihitis, täiend):

Der Lachende zog auf sich allgemeine Aufmerksamkeit. (Naerja tõmbas endale kõikide tähelepanu.) Wir riefen **den Lachenden.** (Me kutsusime naerjat.) Das ist der **Lachende.** (See on naerja.)

Eesti keelde tõlgitakse seda tegijanimega (naerja).

5. I partitsiip täiendina võib esineda koos partikliga **zu:**

Die **zu erfüllende** Arbeit verlangt äußerste Pünktlichkeit. (Sooritatav töö nõuab äärmist täpsust.)

See I partitsiibi vorm on modaalse iseloomuga ja vastab täiendkõrvallausele, mille öeldiseks võib olla:

1) modaalne verb **müssen** või **sollen** + infinitiiv passiivses vormis, või

2) abiverb **sein** + täistähendusliku tegusõna infinitiiv aktiivses vormis:

Die **zu erfüllende** Arbeit = die Arbeit, **die erfüllt werden muß** ehk die Arbeit, die **zu erfüllen ist.**

Eesti keelde tõlgitakse see perifraasiga tuleb + täistähendusliku tegusõna infinitiiv (töö, mis tuleb täita).

§ 124. II partitsiip

(Das zweite Partizip)

II partitsiip tuletatakse tegusõna tüvest prefiksiga **ge-** ja sufiksiga **-t** nõrkade tegusõnade puhul ning prefiksiga **ge-** ja sufiksiga **-en** tugevate tegusõnade puhul: *leben* — **gelebt;** *lesen* — **gelesen** (üksikasju vt. § 95).

Eesti keelde tõlgitakse II partitsiip, olenedes selle funktsioonist, **-nud** või **-tud** kesksõna vormidega. Kui II partitsiip esineb liitaja koostisosana, tõlgitakse see eesti keelde **-nud** kesksõna vormiga:

Ich habe **gelesen.** (Ma olen lugenud.)

Kui II partitsiip esineb täiendina või öeldistäitena, tõlgitakse see **tud**-kesksõnaga:

Das **gelesene** Buch. (Loetud raamat.) Das Buch ist **durchgelesen.** (Raamat on läbi loetud.)

§ 125. II partitsiibi morfoloogilised ja süntaktilised funktsioonid

(Morphologische und syntaktische Funktionen des Partizips II)

1. II partitsiibil on järgmised morfoloogilised funktsioonid:

II partitsiibi abil moodustatakse järgmised tegusõna liitajad:

1) Indikatiivi ja konjunktiivi perfekt ja pluskvamperfekt:

Er hat **gelebt**, er hatte **gelebt**; er habe **gelebt**; er hätte **gelebt**.

2) Kõik passiivi ajavormid vt. § 108.

2. II partitsiibil on järgmised süntaktilised funktsioonid:

II partitsiip võib esineda lauses täiendina ning öeldistäitena:

Das **bebaute** Feld, das Feld ist **bebaut**.

II partitsiibi omadussõnaline funktsioon oleneb sellest, kas ta on tuletatud sihilisest või sihitust tegusõnast:

1) sihilise tegusõna II partitsiibil on passiivne tähendus ja ta väljendab tegevust, mis on toimunud enne öeldises antud tegevust:

Wir bewunderten die **geschmückte** Aula unserer Universität. (Me imetlesime oma ülikooli kaunistatud aulat.)

Eesti keelde tõlgitakse see **tud**-kesksõnaga.

Märkus: Mõnede sihiliste tegusõnade, nagu **achten, ehren, lieben** II partitsiip väljendab öeldisega paralleelselt toimuvat tegevust:

Man empfing die **geachteten** Vertreter der DDR. (Võeti vastu SDV lugupeetud esindajaid.) Man las die **geliebten** Schriftsteller. (Loeti armastatud kirjanikke.)

Sel puhul tõlgitakse II partitsiip eesti keelde oleviku või mineviku kesksõnaga (lugupeetav, armastatud).

2) Sihitute tegusõnade II partitsiibil on samas funktsioonis aktiivne tähendus ja ta väljendab lõpetatud tegevust, mis on toimunud enne öeldises väljendatud tegevust:

Die Tatkraft unserer **herangewachsenen** Jugend erfreut uns. (Meie suurekskasvanud noorsoo teovõime rõõmustab meid.)

Eesti keelde tõlgitakse see **nud**-kesksõnaga.

Märkus 1: Abiverbiga **haben** pööratavate sihitute tegusõnade **helfen, warten, geben, sitzen, schlafen** II partitsiipi ei saa tarvitada omadussõnalises funktsioonis.

Märkus 2: Saksa keeles on teatav arv I ja II partitsiipe, mis tähenduslikult on sedavõrd eemaldunud tegusõnast, millest nad on tuletatud, et neid tuleb pidada omadussõnadeks:

eine **ausgezeichnete** Arbeit — oivaline töö (*auszeichnen* — noteerima, esile tõstma)
ein **berühmter** Meister — kuulus meister (*rühmen* — kiitma)
ein **bedeutendes** Werk — silmapaistev teos (*bedeuten* — tähendama)
ein **geschickter** Arbeiter — osav tööline (*schicken* — saatma)
ein **reizender** Mensch — võluv inimene (*reizen* — ärritama)

Sellised I partitsiibist arenenud omadussõnad võivad esineda lauses täiendina ja öeldistäitena:

Das ist eine **ausgezeichnete** Arbeit.
Diese Arbeit ist **ausgezeichnet**.

Tavaline I partitsiip esineb ainult täiendi funktsioonis:

Die **lachende** Jugend.

VII

MÄÄRSÕNA

(Das Adverb oder das Umstandswort)

§ 126. Määrsõna definitsioon ja liigitamine

(Definition und Einteilung des Adverbs)

Määrsõna on iseseisva tähendusega sõnaliik, mis märgib lähemalt tegevuse või olukorra iseloomu, näidates selle kohta, aega, viisi, põhjust, tegevuse või omaduse määra, hulka:

Hier wird gearbeitet. (Siin töötatakse.) **Heute** schreiben wir einen Aufsatz. (Täna kirjutame kirjandi.) Wir gehen **schnell** vorwärts. (Me läheme kiiresti edasi.) Du liest **viel.** (Sa loed palju.)

Vastavalt oma tähendusele jagunevad määrsõnad järgmiselt:

1) Kohamäärsõnad (Adverbien des Ortes), mis vastavad küsimustele **wo?** (kus?), **wohin?** (kuhu?), **woher, von wo?** (kust?):

dort (seal), **da** (seal), **hier** (siin), **überall** (igal pool), **nirgends** (ei kuskil), **oben** (üleval), **unten** (all), **innen** (seespool), **außen** (väljaspool) jne.

2) Ajamäärsõnad (Adverbien der Zeit), mis vastavad küsimustele **wann?** (millal?), **wie lange?** (kui kaua?), **seit wann?** (mis ajast saadik?):

jetzt (nüüd), **einst** (kord), **schon** (juba), **bald** (varsti), **erst** (alles), **längst** (ammu), **unlängst** (hiljuti), **anfangs** (algul), **heute** (täna), **morgen** (homme), **gestern** (eile) jne.

3) Viisimäärsõnad (Adverbien der Art und Weise), mis vastavad küsimusele **wie?** (kuidas?) ja väljendavad

a) tegevuse iseloomu ja omadust:

gut (hästi), **schlecht** (halvasti), **schön** (ilusti), **häßlich** (inetult), **fleißig** (virgalt), **geläufig** (vabalt), **richtig** (õigesti), **falsch** (valesti), **schnell** (kiiresti), **langsam** (aeglaselt) jne.

b) tegevuse või omaduse määra, intensiivsust (Adverbien der Intensität):

sehr (väga), **äußerst** (äärmiselt), **ganz** (täitsa), **genug** (küllalt), **etwas** (natuke), **ziemlich** (õige, võrdlemisi, kaunis), **fast, beinahe** (peaaegu), **kaum** (vaevalt), **viel** (palju), **wenig** (vähe).

4) **Põhjus- ja otstarbemäärsõnad** (Adverbien des Grundes und des Ziels), mis vastavad küsimustele **warum?** (miks?), **wozu?** (milleks?):

absichtlich (meelega), **zufällig** (juhuslikult), **seinetwillen** (tema pärast), **daher, darum, deswegen** (seepärast), **krankheitshalber** (haiguse tõttu) jne.

5) Arvu väljendavad määrsõnad (Zahladverbien), mis vastavad küsimusele **wieviel mal?** (mitu korda?):

einmal, zweimal, dreimal jne. (üks, kaks, kolm korda jne.)

6) Küsivad määrsõnad (Interrogative Adverbien):

wo? (kus?), **warum?** (mispärast?), **wann?** (millal?), **wie?** (kuidas?), **wozu?** (milleks?) jne.

§ 127. Määrsõnade tuletamine

(Ableitung der Adverbien)

Määrsõnad tuletatakse:

1. Konversiooni ehk ühest sõnaliigist teise ülemineku teel.

1) Kõige tavalisem on omadussõnade lühivormi tarvitamine määrsõnana:

Diese Arbeit ist **gut.** (See töö on hea.)
Du arbeitest **gut.** (Sa töötad hästi.)

2) Mõned nimisõnad võivad esineda määrsõnadena:

das Heim (kodu) — Ich möchte **heim.** (Ma tahaksin koju.) der Weg (tee) — **Weg!** sagte er. (Eest! ütles ta.)

3) Mõned määrsõnad on nimisõna kivistunud käändelised vormid:

abends (õhtuti), **morgens** (hommikuti).

2. Sufiksite abil.

1) Määrsõnadel on omadussõnadega rida ühiseid sufikseid, nagu **-bar, -haft, -fach, -mal, -ig, -isch, -lich, -sam,** kusjuures mõned mainitud sufiksite abil tuletatud määrsõnad esinevad ainult määrsõnadena, näit.:

schwer**lich** (vaevalt), wahr**lich** (tõepoolest), neu**lich** (hiljuti).

Need määrsõnad tuletatakse tavaliselt omadussõnadest:

schwer — schwer**lich**; *wahr* — wahr**lich**; *neu* — neu**lich**.

2) Ainult määrsõnalised sufiksid on järgmised:
-ens: erstens (esiteks), zweitens (teiseks);
-lings: rücklings (seliti), rittlings (ratsa);
-maßen: einiger**maßen** (mõningal määral), der**maßen** (sedavõrd);
-wärts: vor**wärts** (edasi), ab**wärts** (alla), rück**wärts** (tagasi).

§ 128. Liitmäärsõnad

(Zusammengesetzte Adverbien)

Nagu teised liitsõnad, nii koosnevad ka liitmäärsõnad vähemalt kahest sõnast.

1. Eriti produktiivselt esinevad liitmäärsõna komponentidena määrsõnad **hin** ja **her.**
Määrsõna **her** abil moodustatud liitmäärsõnad märgivad kõneleja poole suunatud liikumist, **hin** abil moodustatud määrsõnad kõnelejast eemalduvat liikumist:

Er kommt **herauf**, **heraus**. (Ta tuleb üles, välja.)
Er geht **hinauf**, **hinaus**. (Ta läheb üles, välja.)

Eesti keele seisukohalt väljendab nende määrsõnade sisu tegusõna, mida nad täiendavad, sest nii **herauf** kui **hinauf** tõlgitakse eesti keelde sõnaga **üles.**

2. Liitmäärsõnad koosnevad:

a) prepositsioonidest ja näitavatest asesõnadest, nagu **außerdem** (peale selle), **unterdessen** (vahepeal);

b) kahest prepositsioonist: **überaus** (eriti), **vorbei** (möödas).

3. Liitmäärsõnadeks võib pidada ka mitmesuguseid

a) kivistunud sõnaühendeid, nagu **zumute** < **zu Mute**: Mir ist **zumute**. (Mul on tunne); **zugrunde** < **zu Grunde**: Was liegt dieser Untersuchung **zugrunde**? (Mis on selle uurimuse aluseks?);

b) süntaktilisi rühmi, nagu **sozusagen** (nõndaöelda), **infolgedessen** (seetõttu), **keineswegs** (ei mingil juhul).

§ 129. Määrsõna võrdlusastmed

(Komparation des Adverbs)

Määrsõnadest on ainult viisimäärsõnadel võrdlusastmed.

Keskvõrre moodustatakse sufiksi **-er** abil samuti kui vastavatest omadussõnadest:

Er spricht schnell (schneller).

Ülivõrre moodustatakse sufiksi **-(e)ste** ning prepositsiooni **am, aufs** abil:

Er spricht **am schnellsten (aufs** schnellste).

Mõnede määrsõnade ülivõrret tarvitatakse ilma prepositsioonita:

meist, höchst, äußerst, längst, meistens, mindestens.

Järgmistel määrsõnadel on ebareeglipärased supletiivsed vormid:

bald — **eher** — **am ehesten**
gern — **lieber** — **am liebsten**
viel — **mehr** — **am meisten**
wenig — **minder** — **am mindesten**
(weniger) — (am wenigsten)

§ 130. Asesõnalised määrsõnad

(Pronominaladverbien)

1. Asesõnalised määrsõnad moodustavad ase- ja määrsõnade vahel seisva rühma, sest nad koosnevad asesõnadest, mis keele vastavatel perioodidel esinesid määrsõnadena.

Asesõnaliste määrsõnade koostisosadeks on näitav asesõna **das** või küsiv asesõna **was,** mis keele arenedes on võtnud vormi **wor,** ning daativi ja akusatiivi nõudvad prepositsioonid.

Asesõna **das** esineb vormis **da** ehk **dar, was** vormis **wo** ehk **wor,** vastavalt sellele, kas järgnev sõna algab vokaali või konsonandiga: **damit, womit, daran, woran.**

Olenedes asesõna tähendusest jagunevad asesõnalised määrsõnad näitavateks ja küsivateks.

2. Asesõnaliste määrsõnade tabel

	Näitavad	Küsivad
	—an (sellele, sellel)	**—an** (millele? millest?)
	—auf (sellele, sellel)	**—auf** (millele?)
	—aus (sellest)	**—aus** (millest?)
	—in (selles)	**—in** (milles?)
	—über (selle üle, selle kohta)	**—über** (mille üle?)
	—unter (selle all)	**—unter** (mille all?)
	—vor (selle ees)	**—vor** (mille ees?)
	—mit (sellega)	**—mit** (millega?)
da(r) —	**—bei** (seejuures)	wo(r) — **—bei** (mille juures?)
	—nach (selle järel, vastavalt sellele)	**—nach** (mille järel?)
	—von (sellest)	**—von** (millest?)
	—zu (selleks)	**—zu** (milleks?)
	—durch (selle läbi, selle tõttu)	**—durch** (millega?)
	—für (selle eest, selleks)	**—für** (milleks?)
	—um (seepärast)	**—um** (milleks?)

Tabelis on antud asesõnaliste määrsõnade põhitähendused, kuid need tähendused võivad muutuda olenevalt tegusõnast, millega nad koos esinevad.

Asesõnalisi määrsõnu tarvitatakse ainult rääkides asjadest:

Woran denken Sie? Ich denke **daran**,

aga:

An wen denken Sie? Ich denke **an** Karin.

§ 131. Asesõnaliste määrsõnade tarvitamine

(Gebrauch der Pronominaladverbien)

1. Asesõnalised määrsõnad, mille koostisosaks on **wo(r)**, tõlgitakse eesti keelde küsiva asesõna **mis** vastavate käändeliste vormidega või sellest moodustatud omastava käände + kaassõna abil:

Wozu brauchen Sie dieses Buch? (**Milleks** vajate seda raamatut?)

Wofür kämpfen Sie? (**Mille eest** te võitlete?)

Neid asesõnalisi määrsõnu tarvitatakse

a) määrustena küsivates lausetes, kus nad asuvad lause algul:

Worauf hoffen Sie? (**Millele** te loodate?)

b) sidesõnana kaudses küsimuses:

Sie erklärte mir, **worauf** sie hofft. (Ta seletas mulle, **millele** ta loodab.)

2. Asesõnalised määrsõnad, mille koostisosaks on **da(r)**, esinevad:

a) pealauses korrelaadina, mida täiendab järgnev sidesõnaga **daß** algav kõrvallause või infinitiivne konstruktsioon:

Wir hoffen **darauf**, daß alle Maßnahmen rechtzeitig getroffen werden. (Me loodame, et kõik abinõud rakendatakse õigeaegselt.)
Wir sind **dabei**, das Experiment zu beginnen. (Me oleme parajasti katset alustamas.)

Asesõnalise määrsõna korrelaadi tõlkimisvõimalused on mitmekesised. Mõnel juhul võib ta jääda tõlkimata.

Märkus: Asesõnaline määrsõna ehk korrelaat võib mõnel juhul ka ära jääda:

Wir sind stolz **darauf**, daß wir Sowjetbürger sind = Wir sind stolz, daß wir Sowjetbürger sind.

b) lause asendajana:

Werden die Delegierten heute ankommen? Ja, wir hoffen **darauf** (= daß die Delegierten ankommen).

Asesõnaline määrsõna lause asendajana tõlgitakse eesti keelde näitava asesõna vastavate käändeliste vormidega.

§ 132. Modaalsed määrsõnad

(Die Adverbien des Modus)

Eri liigi määrsõnu moodustavad nn. modaalsed määrsõnad. Need väljendavad rääkija suhtumist öeldusse ja sisuliselt ei laienda nad mitte tegusõna, vaid kogu lauset:

Hoffentlich wird die Ernte gelingen. (**Loodetavasti** õnnestub lõikus.)

Modaalsed määrsõnad ei esine lauseliikmetena ja seega ei ole nad teiste lauseliikmetega süntaktiliselt seotud.
Tähenduslikult väljendavad nad:

1) jaatamist, kinnitamist: **ja** (jah), **jawohl** (seda küll); **doch** (siiski), **gewiß** (muidugi); **sicher** (kindlasti); **allerdings** (igatahes).

2) oletust: **vielleicht** (võib-olla), **wahrscheinlich** (arvatavasti), **wohl** (küll), **hoffentlich** (loodetavasti).

3) eitamist: **nein** (ei), **keinesfalls** (ei mingil juhul), **keineswegs** (ei sugugi, mitte põrmugi).

VIII

EESSÕNA

(Die Präposition oder das Verhältniswort)

§ 133. Eessõna definitsioon ja tuletamine

(Definition und Bildung der Präpositionen)

Eessõna on abisõna, mille abil seostatakse peamiselt käändsõnu (nimi-, omadus- ja asesõnu) teiste sõnaliikidega, väljendades ruumi-, aja-, viisi-, kuuluvuse- jne. suhteid:

Er steht **am** Tisch. (Ta seisab laua juures.)
Sie kommt **um** 5 Uhr. (Ta tuleb kell viis.)
Er läuft **am** schnellsten. (Ta jookseb kõige kiiremini.)
Ich suche ein Werk **von** E. Vilde. (Ma otsin üht E. Vilde teost.)

Kirjeldatud suhtes sarnanevad eessõnad määrsõnadega ja vanimad nendest, nimelt **an, auf, aus, bei, in, um, vor, zu,** põlvnevadki määrsõnadest.

Mõned esinevad veel tänapäeval mõlema sõnaliigina:

Die Studenten lernten den ganzen Tag **über.**
Der Student saß lange **über** den Büchern.

Teised eessõnad on tuletatud:

a) nimisõnadest:
kraft, laut, wegen, mittels;

b) tegusõnadest:
während, ungeachtet;

c) eessõnalistest konstruktsioonidest:
inmitten, infolge, diesseits, oberhalb.

§ 134. Eessõnade tõlkimisest eesti keelde

(Übersetzung der deutschen Präpositionen ins Estnische)

Osa eessõnu saab tõlkida eesti keelde: **bei** (juures); **durch** (läbi); **jenseits** (sealpool); **vor** (ees); **hinter** (taga).

Mõnede eessõnade eestikeelseteks vasteteks on käändelõpud:

im Walde = metsas.

Nagu eesti keeles omandavad eessõnad ka saksa keeles tähenduse alles koos käändsõnaga ja vastavad koos viimasega küsimustele **wo?** (kus?), **wohin?** (kuhu?), **woher?** (kust?), **wie lange?** (kui kaua?), **wann?** (millal?) jne.

Heute haben wir zwei Vorlesungen **im Hörsaal** Nr. 3 (wo?).
Im Juni fahren wir **in die Krim (wohin?).**
Er kommt **aus Tallinn (woher?).**
Wir sind hier **seit gestern (wie lange?).**
Wir fahren **übermorgen** in die DDR **(wann?).**

Erinevalt eesti keelest, kus eessõnad esinevad enamasti ühenduses omastavaga või osastavaga, tarvitatakse saksa keeles eessõnu kõikide käänetega, välja arvatud nominatiiv. Mõned neist eessõnadest on mitmetähenduslikud.

§ 135. Eessõnad akusatiiviga

(Präpositionen mit dem Akkusativ)

Eessõnad akusatiiviga on:

durch, für, ohne, um
gegen, wider, bis, entlang.

1. **durch** — 1) *läbi:* **Durch** den Wald gehen. (Läbi metsa minema.)
   2) *tõttu:* Das Unglück ist **durch** den Krieg entstanden. (Õnnetus on tekkinud sõja tõttu.)
   3) *-ga* (põhisõna on kaasaütlevas käändes): **Durch** ein Wort übersetzen. (Ühe sõnaga tõlkima.)
2. **für** — 1) *eest:* Wir kämpfen **für** die Wahrheit. (Võitleme tõe eest.)
   2) *jaoks:* Das ist **für** dich. (See on sinu jaoks.)
   3) *poolt:* Wir stimmen **für** diesen Vorschlag. (Me hääletame selle ettepaneku poolt.)
   4) harvemini väljendavad eessõna sisu mitmesugused põhisõnale liituvad käändelõpud: Sich **für** etwas interessieren. (Millestki huvituma.) Tag **für** Tag. (Päevast päeva.) **Für** einen Tag verreisen. (Üheks päevaks ära sõitma.) (Vt. rektsioon § 224.)
3. **ohne** — *ilma:* **Ohne** ihn werde ich nicht mit der Aufgabe fertig. (Ilma temata ei saa ma selle ülesandega hakkama.)

   Eessõnaga **ohne** tarvitatav akusatiiv tuleb nähtavale, kui sellele järgneb:
   1) asesõna:
   Ohne ihn können wir das Wettspiel nicht beginnen;

2) nimisõnaline sõnaühend, mille moodustavad artikkel või asesõna (**mein, dieser, mancher** jt.) + omadussõna + nimisõna:

Ohne meinen guten Freund,

samuti asesõna + nimisõna:

Ohne meinen Freund.

Kui nimisõna tarvitatakse eessõnaga **ohne** ilma täiendita, tarvitatakse seda ilma artiklita ja siis sellest ei nähtu akusatiivi esinemist:

Ohne Wörterbuch, **ohne** Mantel.

4. **um** — 1) *ümber:* Sie saßen **um** den runden Tisch. (Nad istusid ümmarguse laua ümber.)
   2) *võrra:* Hans ist **um** 5 cm größer als Paul. (Hans on 5 cm võrra suurem kui Paul.)
   3) *pärast:* Der Kampf **um** Leningrad. (Võitlus Leningradi pärast.)
   4) aja väljendamisel ei tõlgita eesti keelde: Sie kommen **um** 7 Uhr. (Nad tulevad kell seitse.)

5. **gegen** — 1) *vastu:* Wir sind **gegen** die Kriegshetzer. (Me oleme sõjaõhutajate vastu.)
   2) *paiku:* Ich traf sie **gegen** 5 Uhr. (Ma kohtasin teda kella 5 paiku.)
   3) *umbes:* Das kostet **gegen** 20 Rubel. (See maksab umbes 20 rubla.)

6. **wider** — *vastu:* Er machte es **wider** seinen Willen. (Ta tegi seda vastu oma tahtmist.)

7. **bis** — *kuni:* Wir bleiben hier **bis** Freitag, den 12. März. (Me jääme siia kuni reedeni, 12. märtsini.)

Märkus: Prepositsioonile **bis** järgnev nimisõnaline põhisõna jääb ilma artiklita, rektsioon ilmneb ainult nimisõnale järgnevas apositsioonis (lisandis).

Eessõna **bis** tarvitatakse üldiselt koos eessõnadega **an, auf, in, über, zu,** kusjuures nimisõna võib esineda erinevates käänetes:

Wir gehen zusammen **bis zum** Fluß. (Me läheme koos kuni jõeni.) Er stak **bis über** die Ohren in Schulden. (Ta oli üleni võlgades.)

8. **entlang** — *piki, mööda:* Sie spazierten den Fluß **entlang.** (Nad jalutasid piki jõge.)

Märkus: **Entlang** nõuab akusatiivi ja daativit: nimisõna ees seistes nõuab ta daativit, nimisõna järel akusatiivi: **Entlang** dem Fluß standen schöne Villen. (Piki jõge seisid ilusad suvilad.) Sie fuhren den Fluß **entlang.** (Nad sõitsid piki jõge.)

§ 136. Eessõnad daativiga

(Präpositionen mit dem Dativ)

Daativit nõuavad järgmised eessõnad:

mit, nach, bei, seit,
von, aus, außer,
zu, entgegen, gegenüber.

1. **mit** — *-ga* (põhisõna on kaasaütlevas käändes): Er tat es **mit** Freude. (Ta tegi seda rõõmuga.)

2. **nach** — 1) *pärast:* **Nach** den Ferien. (Pärast vaheaega.)
   2) *vastavalt, järgi:* **Nach** der Regel; Der Regel **nach.** (Reegli järgi; vastavalt reeglile.)
   3) põhisõna on sisseütlevas käändes: **nach** Hause (koju).

3. **bei** — *juures:* Ich verbrachte den Sommer **bei** meinen Freunden. (Veetsin suve oma sõprade juures.)

4. **seit** — 1) *saadik:* Sie sind hier **seit** vorigem Donnerstag. (Nad on siin möödunud neljapäevast saadik.)
   2) *juba:* Ich bin hier **seit** fünf Tagen. (Ma olen siin juba 5 päeva.)

5. **von** — 1) *-st* (põhisõna on seestütlevas käändes pärast kõnelemist väljendavaid tegusõnu): Ich rede **von** ihm. (Ma räägin temast.)
   2) *-lt* (põhisõna on alaltütlevas käändes): Ich habe es **von** ihm. (Mul on see temalt.)
   3) põhisõna on omastavas käändes: Die Werke **von** Barbarus. (Barbaruse teosed.)
   4) *-ga* (põhisõna on kaasaütlevas käändes): Diese Frage ist **von** großer Bedeutung. (See on suure tähtsusega küsimus.)

6. **aus** — 1) *-st* (põhisõna on seestütlevas käändes): Er kommt **aus** Tallinn. (Ta tuleb Tallinnast.) Dieses Werk besteht **aus** 5 Kapiteln. (See teos koosneb 5 peatükist.)
   2) *-l* (põhisõna on alalütlevas käändes): **Aus** diesem Grunde. (Sel põhjusel.)

7. **außer** — 1) *välja arvatud, peale:* **Außer** diesem Studenten hat niemand die Aufgabe gelöst. (Välja arvatud see üliõpilane, ei lahendanud keegi seda ülesannet.)
   2) *väljaspool:* **Außer** dem Gebäude. (Väljaspool hoonet.)

8. **zu** — 1) *juurde:* Kommen sie morgen **zu** mir. (Tulge homme minu juurde.)
   2) *-ks* (põhisõna on saavas käändes): **zur** Kenntnisnahme (teadmiseks).

9. **entgegen** — *vastu:* Der Professor kam mir **entgegen.** (Professor tuli mulle vastu.)

10. **gegenüber** — *vastas:* Meine Freunde wohnen dem Rathaus **gegenüber.** (Minu sõbrad elavad raekoja vastas.)

Märkus 1: **Nach** võib seista nimisõna ees või taga ja seetõttu on ta ees- ja tagasõna.

Märkus 2: **Entgegen, gegenüber** seisavad tavaliselt nimisõna taga.

Märkus 3. Daativiga tarvitatakse veel harvemini esinevaid kaassõnu:

1) **binnen** — *jooksul:* **Binnen** einem Monat. (Ühe kuu jooksul.)

Kaasaegses saksa keeles esineb **binnen** ka genitiiviga: **Binnen** eines Monats.

2) **gemäß, laut, entsprechend** — *vastavalt, järgi:* Dem Gesetz **gemäß. Laut** dem Gesetz. **Entsprechend** dem Gesetz või Dem Gesetz **entsprechend.** (Vastavalt seadusele, seaduse järgi.)

Gemäß ja **entsprechend** võivad esineda nimisõna ees ja taga.

3) **dank** — *tänu:* **Dank** der Fürsorge der Regierung und der Partei blüht unser Land auf. (Tänu valitsuse ja partei hoolitsusele puhkeb meie maa õitsele.)

4) **nächst, nebst, samt** — *koos, ühes:* Die Jungbrigade des Werks «Vorwärts» **nebst** derjenigen der «Pariser Kommune» besuchten unseren Zirkelabend. (Tehase «Edasi» noortebrigaad koos «Pariisi Kommuuni» noortega külastasid meie ringiõhtut.)

5) **zuwider** — *vastu:* Er tat es meinem Befehl **zuwider.** (Ta tegi seda minu käsu vastu.)

§ 137. Eessõnad daativi ja akusatiiviga

(Präpositionen mit dem Dativ und Akkusativ)

Eessõnad daativi ja akusatiiviga on:

An, auf, hinter, neben, in,
über, unter, vor, zwischen.

Nende 9 eessõna abil väljendatakse koha- ja ajasuhteid:

Er saß **am** Tisch. (Ta istus laua juures.) Das geschah **am** 6. November. (See juhtus 6. novembril.)

Kohasuhete väljendamisel tarvitatakse neid eessõnu daativiga, kui nad vastavad küsimusele **wo?** (kus?), aga akusatiiviga, kui nad vastavad küsimusele **wohin?** (kuhu?):

Er sitzt **am** Fenster (**wo?**); Er geht **ans** Fenster (**wohin?**).

Ajasuhete väljendamisel küsimuse **wann?** (millal?) puhul tarvitatakse mainitud kaassõnadega daativit, välja arvatud **über:**

Am ersten Mai (**wann?**) feiern wir den Tag der internationalen Solidarität der Arbeiter. (Esimesel mail pühitseme tööliste rahvusvahelise solidaarsuse päeva.)

Vor einem Monat (**wann?**) war die Erde noch mit Schnee bedeckt. (Üks kuu tagasi oli maa veel lumega kaetud.)

aga:

Die Delegierten der DDR blieben bei uns **über** einen Monat (**wie lange?**). (Demokraatliku Saksamaa delegaadid jäid meie juurde enam kui üheks kuuks).

1. **an** — 1) *-l, -le* (põhisõna on a l a l- või a l a l e ü t l e v a s käändes): Das Bild hängt **an** der Wand. (Pilt ripub seinal.) Ich hänge das Bild **an** die Wand. (Ma riputan pildi seinale.)
   2) *juures, küljes, ääres; juurde, külge, äärde:* Der Student steht **an** der Tafel. (Üliõpilane seisab tahvli juures.) Der Student geht **an** die Tafel. (Üliõpilane läheb tahvli juurde.)

2. **auf** — *-l, -le* (põhisõna on a l a l- või a l a l e ü t l e v a s käändes): Der Kolchosbauer ist **auf** dem Feld. (Kolhoosnik on põllul.) Der Kolchosbauer geht **aufs** Feld. (Kolhoosnik läheb põllule.)

3. **hinter** — *taga, taha:* Das Feld liegt **hinter** dem Wald. (Põld on metsa taga.) Ich gehe **hinter** den Wald. (Ma lähen metsa taha.)

4. **neben** — *kõrval; kõrvale:* Paul sitzt **neben** der kleinen Anna. (Paul istub väikese Anna kõrval.) Paul setzt sich **neben** die kleine Anna. (Paul istub väikese Anna kõrvale.)

5. **in** — *-s, -sse* (põhisõna on s e e s- või s i s s e ü t l e v a s käändes): Unsere neuen Traktoren sind **in** den Schuppen. (Meie uued traktorid on kuurides.) Wir stellen unsere neuen Traktoren **in** die Schuppen. (Me asetame oma uued traktorid kuuridesse.)

6. **über** — 1) *kohal, kohale:* Die Lampe hängt **über** dem Tisch. (Lamp ripub laua kohal.) Ich hänge die Lampe **über** den Tisch. (Ma riputan lambi laua kohale.)
   2) *üle:* Ich gehe **über** den Fluß. (Ma lähen üle jõe.)

7. **unter** — *all, alla:* Die Katze sitzt **unter** dem Tisch. (Kass istub laua all.) Die Katze lief **unter** den Schrank. (Kass jooksis kapi alla.)

8. **vor** — 1) *ees, ette:* Er steht **vor** mir. (Ta seisab minu ees.) Er stellt sich **vor** mich. (Ta astub minu ette.)
   2) *eest, tagasi, enne:* Er kam hierher **vor** einem Monat. (Ta tuli siia ühe kuu eest.) Er kam **vor** zehn Uhr. (Ta tuli enne kella kümmet.)

9. **zwischen** — *vahel, vahele:* Paul sitzt **zwischen** Karl und Peter. (Paul istub Karli ja Peetri vahel.) Paul setzt sich **zwischen** Karl und Peter. (Paul istub Karli ja Peetri vahele.)

§ 138. Eessõnad genitiiviga

(Präpositionen mit dem Genitiv)

Unweit, mittels, kraft und **während,**
laut, vermöge, ungeachtet,
oberhalb und **unterhalb,**
innerhalb und **außerhalb,**
diesseits, jenseits, halber, wegen,
statt, auch **längs, zufolge, trotz**
stehen mit dem G e n i t i v
oder auf die Frage **wessen?**
Doch ist hier nicht zu vergessen,
daß bei diesen letzten drei,
auch der D a t i v richtig sei.

1. **unweit** — *mitte kaugel, lähedal:* **Unweit** der Universität befindet sich die Bibliothek. (Mitte kaugel ülikoolist on raamatukogu.)
2. **mittels** — *abil, -ga* (põhisõna on k a a s a ü t l e v a s käändes): **Mittels** des Dampfes setzt man Maschinen in Bewegung. (Auruga pannakse masinad käiku.)
3. **kraft, laut, vermöge** — *tõttu, alusel, vastavalt, järgi:* **Kraft (laut)** der Verordnung ist der Plan geändert worden: (Vastavalt korraldusele muudeti plaani.)
4. **während** — *jooksul, ajal, vältel:* **Während** meines Studiums habe ich unser großes Vaterland kennengelernt. (Oma õpingute ajal õppisin tundma meie suurt kodumaad.)
5. **ungeachtet** — *hoolimata, vaatamata:* **Ungeachtet** des schlechten Wetters wurde die Ernte eingeführt. (Vaatamata halvale ilmale veeti viljasaak sisse.)
6. **oberhalb** — *ülalpool, pealpool, ülemjooksul:* **Oberhalb** des Flusses befindet sich ein mächtiges Kraftwerk. (Jõe ülemjooksul on tugev jõujaam.)
7. **unterhalb** — *allpool, alamjooksul:* **Unterhalb** des Flusses befindet sich eine neue Stadt. (Jõe alamjooksul on uus linn.)
8. **innerhalb** — 1) *sees(pool):* **Innerhalb** des Parks sind viele schattige Plätze. (Pargi sees (pargis) on palju varjulisi kohti.)

2) *jooksul:* **Innerhalb** eines Tages muß ich die Antwort haben. (Ühe päeva jooksul pean ma vastuse saama.)

9. **außerhalb** — *väljapoole, väljaspool:* Seit einigen Tagen wagt sich der kleine Peter **außerhalb** seines Gartens. (Juba mõni päev julgeb väike Peeter väljapoole oma aeda minna.)

10. **diesseits** — *siinpool:* **Diesseits** des Flusses befindet sich die Universität. (Siinpool jõge on ülikool.)

11. **jenseits** — *sealpool:* **Jenseits** des Flusses befinden sich 3 Mittelschulen. (Sealpool jõge on 3 keskkooli.)

12. **halben, halber, wegen** — 1) *tõttu:* Gewisser Umstände **halber** ist er nicht zur Versammlung erschienen. (Teatavate asjaolude tõttu ei ole ta ilmunud koosolekule.)

2) *pärast, poolest, mis puutub:* **Meinetwegen** kann er morgen kommen. (Minu poolest võib ta homme tulla.)

Märkus: Koos omastava asesõnaga moodustavad **halber** (halben), **wegen** ühe sõna, kusjuures omastav asesõna esineb vormis **meinet, deinet, seinet, unseret, euret, ihret.**

13. **statt** — *asemel:* **Statt** des Bruders erschien die Schwester. (Venna asemel ilmus õde.)

14. **längs** — *piki, mööda:* Die Demonstration bewegte sich **längs** der Harjustraße (dem Roten Platz). (Rongkäik liikus piki Harju tänavat (Punast väljakut).)

15. **zufolge** — *vastavalt:* **Zufolge** des Gesetzes (dem Gesetz zufolge) konnte er in den Ruhestand treten. (Vastavalt seadusele võis ta pensionile minna.)

16. **trotz** — *hoolimata, vaatamata:* **Trotz** des Verbots (oder dem Verbote) verließ der Kranke das Zimmer. (Keelule vaatamata lahkus haige toast.)

Märkus 1: Genitiiviga tarvitatakse veel järgmisi harvemini esinevaid kaassõnu:

1) **abseits** — *kõrval:* **Abseits** des Waldes liegt ein großer See. (Metsa kõrval on suur järv.)

2) **anläßlich, bezüglich** — *seoses:* **Anläßlich** des Ersten Mai wurde ein schönes Jugendfest veranstaltet. (Seoses 1. maiga korraldati ilus noortepidu.)

3) **betreffs** — *mis puutub ..., ... suhtes:* **Betreffs** dieser Frage kann ich mich noch nicht äußern. (Selle küsimuse suhtes ei saa ma veel avaldada oma arvamust.)

4) **binnen** — *jooksul, kestel:* **Binnen** des Sommers hat der junge Biologe ein schönes Herbarium zusammengestellt. (Suve jooksul on noor bioloog ilusa herbaariumi kokku seadnud.)

5) **um ... willen** — *pärast:* **Um** unserer Freundschaft **willen** tu es nicht. (Meie sõpruse pärast ära tee seda.)

Märkus 2: Koos omastavate asesõnadega on eessõnalisel väljendil **um — willen** samad vormid kui eessõnadel **halber** ja **wegen** (meinethalber, meinetwegen): **um meinetwillen, um deinetwillen, um seinetwillen** jne.

§ 139. Eessõnade liitumine artikliga

(Verschmelzung der Präpositionen mit dem Artikel)

1. Eessõnad **an, bei, in, von, zu** liituvad mees- ja kesksugu artikli daativi vormiga:

an		**am:** Er steht **am** Tisch, **am** Fenster
bei		**beim:** Er ist **beim** Arzt, **beim** Kind
in	+ **dem**	**im:** Er ist **im** Walde, **im** Auditorium
von		**vom:** Wir sprechen **vom** Plan, **vom** Konzert
zu		**zum:** Ich gehe **zum** Arzt, **zum** Kind.

2. Eessõna **zu** liitub naissugu artikli daativiga: **zu der = zur:** Bitte nehmen Sie das **zur** Kenntnis. (Palun võtke see teadmiseks.)

3. Eessõnad **an, auf, in, für** liituvad kesksugu artikli akusatiiviga:

an		**ans:** Er geht **ans** Fenster
auf	+ **das**	**aufs:** Er geht **aufs** Feld
in		**ins:** Er tritt **ins** Auditorium

Kõnekeeles liitub kesksugu artikkel **das** veel eessõnadega **durch, hinter, über, um, unter = durchs, hinters, übers, ums, unters.**

Märkus: Eessõna ei liitu artikliga 1) kui artikkel esineb rõhulises asendis (näitava asesõnana): **In dem** Jahr war die Ernte gut. (Tol aastal oli lõikus hea); 2) kui vastavat nimisõna laiendab kõrvallause: Er trat **in das** Haus, in dem seine Freunde wohnten. (Ta astus majja, milles elasid ta sõbrad.)

IX

SIDESÕNA

(Die Konjunktion oder das Bindewort)

Sidesõnad ühendavad sõnu, lauseosi ja lauseid: Salz **und** Brot macht Wangen rot. Unser Vaterland gewährt den Gelehrten einen weiten Spielraum, **und** man muß anerkennen, **daß** man in unserem Lande der Wissenschaft in großzügiger Weise im praktischen Leben Eingang verschafft.

§ 140. Sidesõnade vormistik ja tuletamine

(Formen und Bildung der Konjunktionen)

1. Vormilt on sidesõnad liht-, kaksik- ehk paaris- ja liitsidesõnad:

Ich studiere **und** treibe Sport. (Ma õpin ja tegelen spordiga.) **Weder** sie **noch** ich können heute abend kommen. (Ei tema ega mina ei saa tulla täna õhtul.) **Sobald** ich mit meinem Aufsatz fertig bin, bringe ich ihn dem Professor. (Kohe kui ma oma kirjandi lõpetan, viin selle professorile.)

2. Lihtsidesõnad on tuletatud:

1) määrsõnadest: **da** (kuna), **dann** (siis), **darauf** (pärast seda), **also** (niisiis);

2) nimisõnadest: **falls** (juhul), **teils** (osalt), **weil** (sest);

3) tegusõnadest: **während** (jooksul), **ungeachtet** (vaatamata, hoolimata);

4) asesõnadest: **daß** (= das): Ich sehe **das:** es regnet = Ich sehe, **daß** es regnet.

§ 141. Sidesõnade liigitamine ja süntaktilised funktsioonid

(Die syntaktischen Funktionen und die Einteilung der Konjunktionen)

Vastavalt sidesõnade süntaktilistele funktsioonidele jagunevad nad kahte rühma:

1. Rinnastavad ehk koordineerivad sidesõnad (beiordnende oder koordinierende Konjunktionen), mis ühendavad grammatiliselt sama liiki lauseliikmeid või lauseid:

Theorie **und** Praxis gehören zusammen. (Teooria ja praktika kuuluvad kokku.) Die Fabrik hat neue Maschinen bekommen **und** die Belegschaft überbietet nun den Plan. (Vabrik on saanud uusi masinaid ja kollektiiv ületab nüüd plaani.)

2. **Alistavad** ehk subordineerivad sidesõnad (unterordnende oder subordinierende Konjunktionen), mis ühendavad pea- ja kõrvallause põimlauseks:

Denkt daran, **daß** die Wissenschaft vom Menschen den Einsatz seines ganzen Lebens verlangt. (Mõelge sellele, et teadus nõuab inimeselt kogu ta elu rakendamist.)

3. Alistavate sidesõnade funktsioonis esinevad lisaks:

a) siduvad sidesõnad: **der, die, das, welcher, welche, welches, wer, was** (vt. § 49).

b) küsivad määrsõnad: **wann, warum, woher, wohin** (vt. § 126).

c) asesõnalised määrsõnad: **womit, damit, dadurch** (vt. § 130).

§ 142. Sidesõnade tähendus

(Bedeutung der Konjunktionen)

Sidesõnad ja nende funktsioonis tarvitatavad ase- ja määrsõnad, seostades lauseosi ja lauseid, väljendavad ruumilisi, põhjuslikke ning modaalseid suhteid (räumliche, kausale und modale Verhältnisse).

Rinnastavate ja alistavate sidesõnade tähenduslik tabel

Tähendus	Rinnastavad (Beiordnende)	Alistavad (Unterordnende)
1. Ühendamine (Anreihung)	**und** (ja), **auch** (samuti), **desgleichen** (samuti), **wie** (nagu), **sowohl ... als** (wie) (niihästi ... kui)	**ob** (kas) **daß** (et)
2. Välistamine ehk liigendamine (Ausschließung oder Gliederung)	**oder** (ehk, või), **entweder — oder** (kas — või), **bald — bald** (kord — kord), **teils — teils** (osalt — osalt), **weder — noch** (ei — ega), **einerseits — anderseits** (ühelt poolt — teiselt poolt)	
3. Vastandamine (Gegensatz)	**aber** (aga), **doch** (siiski), **jedoch** (ometi, ikkagi), **trotzdem** (sellest hoolimata, ikkagi), **allein** (siiski), **hingegen** (vastuoksa), **nicht — sondern** (mitte — vaid)	**während** (sel ajal kui)
4. Ajasuhe (Zeitliches Verhältnis)	**dann** (siis), **darauf** (pärast seda), **danach** (pärast seda), **seitdem** (sestsaadik), **endlich** (lõpuks)	**als** (kui), **bevor** (enne kui), **bis** (kuni), **ehe** (enne), **seit** (sestsaadik), **seitdem** (sestsaadik), **nachdem** (pärast seda kui), **wenn** (kui)
5. Põhjus (Grund)	**denn** (sest), **nämlich** (nimelt)	**weil** (sest et), **da** (kuna), **dadurch** (seetõttu)
6. Mööndus (Unzureichender Grund)	**zwar — aber** (ent — aga), **wohl — aber** (küll — aga), **nicht nur — sondern auch** (mitte ainult — vaid ka)	**obgleich** (ehkki, kuigi, ehk küll, olgugi et), **obwohl** (ehkki, kuigi; ehk küll, olgugi et), **wenn auch** (kuigi, olgugi)

Tähendus	Rinnastavad (Beiordnende)	Alistavad (Unterordnende)
7. Tingimus (Bedingung)	**sonst** (muidu), **anderenfalls** (vastasel korral, muidu)	**wenn** (kui), **falls** (juhul), **im Falle... daß** (juhul kui), **außer... wenn** (välja arvatud kui), **sofern** (niivõrd kui)
8. Järeldus (Folge)	**daher, darum, deswegen; deshalb** (sellepärast, seetõttu); **also** (niisiis); **folglich** (järelikult); **demnach** (niisiis, järelikult; se(ll)ega).	**daß, so daß** (nii et)
9. Eesmärk, otstarve (Absicht, Zweck)		**daß, auf daß, damit, um zu** (selleks et)
10. Võrdlus (Vergleich)	**um so, desto** (seda...), **je... desto** (mida... seda)	**wie** (nagu), **gleichwie** (just nagu, just kui); **so — wie** (nii — nagu); **als** (nagu); **als ob; als wenn** (nagu, just kui) **daß, so daß** (nii et)
11. Viisisuhted (Modale Verhältnisse)		**indem** (kuna, sel ajal kui); **dadurch — daß** (seetõttu — et)

§ 143. Mõnede rinnastavate sidesõnade mõju sõnade järjekorrale lauses

(Einfluß etlicher koordinierender Konjunktionen auf die Wortfolge)

Sidesõnad kuuluvad abisõnade hulka. Nad ei esine lauseliikmeina ega mõjusta üldiselt sõnade järjekorda lauses. Seesuguste sidesõnade hulka kuuluvad eranditult kõik alistavad sidesõnad:

> Der Arzt operierte so erfolgreich, **daß** der Patient rasch genas.

Rinnastavatest sidesõnadest ei mõjusta **und, aber, oder, sondern, denn, allein** sõnade järjekorda. Kõik teised rinnastavad sidesõnad, olles päritolult määrsõnad, nõuavad inversiooni nagu määrsõnadki:

> Es waren viele Studenten aus den Schwester-Republiken zu unserer Konferenz gekommen, **deshalb** gelang sie über alle Erwartungen. (Meie konverentsile oli tulnud palju üliõpilasi vennasvabariikidest; seetõttu õnnestus ta üle ootuste.)

§ 144. Mõnede sidesõnade tarvitamise iseärasustest

(Besonderheiten des Gebrauchs einiger Konjunktionen)

1. als — wenn (kui) ajasuhete väljendamisel.

Als tarvitatakse ühekordse tegevuse väljendamisel imperfekti ja pluskvamperfektiga:

Als wir in Tallinn ankamen, erfreute uns der Anblick der neuaufgebauten Häuser. (Kui me saabusime Tallinna, tundsime rõõmu uutest ehitustest.)

Als ich die Nachricht erhalten hatte, machte ich mich sofort auf den Weg. (Kui ma olin saanud teate, asusin otsekohe teele.)

Wenn tarvitatakse preesensi, perfekti ja futuurumiga ning imperfekti ja pluskvamperfektiga mitmekordse tegevuse väljendamisel:

Wenn das Schuljahr beginnt, erfüllen fröhliche Kinderstimmen das Schulhaus. (Kui algab kooliaasta, täidavad rõõmsad lapsehääled koolimaja.)

Wenn er angekommen ist, wird er uns benachrichtigen. (Kui ta on saabunud, teatab ta meile sellest.)

Wenn ich sie besuchen werde, kann ich ihr die Nachricht übermitteln. (Kui ma teda külastan, võin ma talle teate edasi anda.)

Ich freute mich immer, **wenn** ich den See Pühajärv besuchen konnte. (Ikka kui ma sain külastada Pühajärve, tundsin ma rõõmu.)

Immer **wenn** er die Romane von B. Polewoi gelesen hatte, fühlte er sich zu großen Taten aufgelegt. (Ikka kui ta oli lugenud B. Polevoi romaane, tundis ta ennast innustatuna suurteks tegudeks.)

2. als — wie (kui) võrdlussuhete väljendamisel.

Als väljendab kahe võrreldava nähtuse erinevaid jooni ja asetseb seega keskvõrdejärel:

Hans arbeitet *besser* **als** Paul. (Hans töötab paremini kui Paul.)

Eitavate sõnade järel võib **als** esineda ilma omadussõnata:

Meine Fortschritte kann **niemand** anders **als** mein Lehrer beurteilen. (Minu edusamme ei saa hinnata keegi muu kui mu õpetaja.)

Wie väljendab võrreldavate nähtuste võrdsust ja seisab algvõrde järel:

Hans ist *ebenso stark* **wie** Paul. (Hans on niisama tugev kui Paul.)

Tihti eksitakse sidesõnade ja nendega homonüümsete teiste sõnaliikide tarvitamisel.

3. Daß — das.

Daß on sidesõna (et, nii et).
Das esineb:

a) artiklina (**das** Feld);

b) siduva ja näitava asesõnana (mis, mida; see, seda):

Was du nicht willst, **das** (siduv asesõna) man dir tu, **das** (näitav asesõna) füg auch keinem anderen zu. (Mida sa ei taha, et sulle tehakse, seda ära tee ka teistele.) Keiner hätte gedacht, **daß** (sidesõna) **das** (artikkel) Werk **das** (artikkel) hohe Ziel erreicht, **das** (siduv asesõna) sich die Belegschaft gestellt hatte. (Keegi ei oleks uskunud, et tööstus saavutab kõrge eesmärgi, mida kollektiiv endale püstitas.)

4. Denn —dann.

Denn on: a) sidesõna (sest, kui);
b) kildsõna (ometi)

Dann on määrsõna (siis, pärast, hiljem).

Wir müssen nach Hause gehen, **denn** es ist spät. (Me peame koju minema, sest on hilja.)
Mehr **denn** je müssen wir nun arbeiten. (Enam kui kunagi varem peame nüüd töötama.)
Wo ist er denn? (Kus ta ometi on?)
Zuerst besah man sich die Mittelschulen, **dann** kamen die Hochschulen an die Reihe. (Algul vaadati keskkoole, siis asuti kõrgemate õppeasutuste juurde.)

5. Da esineb määrsõnana ja sidesõnana

a) **Da** — määrsõna (seal): **Da** ist er ja. (Seal ta ju on.)

b) **Da** — sidesõna (kuna, et): **Da** der Student gewissenhaft gearbeitet hatte, bekam er die Note «ausgezeichnet». (Kuna üliõpilane oli kohusetundlikult õppinud, sai ta hinde «väga hea».)

c) **Da** — sidesõna (kui): Zu der Zeit, **da** ich in Leningrad war... (Sel ajal kui ma Leningradis olin...)

d) **Da** tähenduses siis, tollal jääb tihti eesti keelde tõlkimata: Als wir die Reise um Europa machten, **da** sahen wir viel Schönes. (Kui me reisisime ümber Euroopa, nägime palju ilusat.)

6. Wenn — wann.

a) **Wenn** on sidesõna (kui) ja ta väljendab ajalisi ning tingimuslikke suhteid:

Wenn es Frühling wird, bedecken sich die Felder und Wiesen mit Grün. (Kui saabub kevad, muutuvad põllud ja aasad roheliseks.)
Wenn es kalt ist, gehst du nicht Ski laufen. (Kui on külm, ei lähe sa suusatama.)

b) **Wann** (millal) esineb määr- ja sidesõnana: **Wann** werde ich Sie sehen? (Millal näen ma teid?) Ich weiß nicht, **wann** ich kommen kann. (Ma ei tea, millal saan tulla).

7. Bis, seit, während esinevad side- ja eessõnadena.

Sidesõna	Eessõna
1. Wir bleiben auf dem Bauplatz, **bis** alles fertig ist. (Me jääme ehitusplatsile, (seni kui) kuni kõik on valmis.)	1. Wir bleiben hier **bis** zum Abend. (Me jääme siia kuni õhtuni.)
2. Es sind drei Monate vergangen, **seit** ich Tallinn verlassen habe. (On möödunud kolm kuud sestsaadik, kui ma lahkusin Tallinnast.)	2. Ich habe ihn **seit** seiner Abreise nicht gesehen. (Ma ei ole teda ta ärasõidust saadik näinud.) **Seit** morgen kommen Sie um sieben. (Homsest peale tulete te kell 7.) Wir sind hier **seit** drei Tagen. (Me oleme siin juba kolm päeva.)
3. **Während** wir die Ausstellung bewunderten, besuchten unsere Kollegen die Tretjakow-Galerie. (Samal ajal kui (kuna) me imetlesime näitust, külastasid meie kolleegid Tretjakovi galeriid.)	3. **Während** der Ferien fahre ich ins Neuland. (Õppevaheajal sõidan ma uudismaale.)

X

KILDSÕNA

(Die Partikel)

1. Kildsõnad on mittetäistähenduslikud sõnad. Nad ei esine lauseliikmetena. Kildsõnade abil varjundatakse sõnu või lauseosi, väljendades:

1) rõhutamist või piiramist: **so** (nii), **nun** (nüüd), **zu** (liiga), **selbst** (isegi), **nur** (ainult).

Märkus: **zu** esineb lisaks infinitiivi ja I partitsiibiga ja seda ei tõlgita eesti keelde: Diese Aufgabe ist **zu** machen. (See ülesanne tuleb teha.) Eine **zu** machende Arbeit. (Töö, mis on vaja teha.)

2) tunnete varjundeid:

a) imestust: **denn** (siis, ometi), **doch** (ometi), **aber** (aga):

Ist er **denn** schon angekommen? (Kas ta on siis juba saabunud?) Sie ist **doch** nicht krank? (Ta ei ole ometi haige?) Bist du **aber** böse! (Oled sina aga tige!)

b) uudishimu: **nur** (ometi): Was suchst du **nur**? (Mida sa ometi otsid?)

c) oletust: **etwa** (umbes, ehk):
Sie ist **etwa** zwanzig Jahre alt. (Ta on umbes kakskümmend aastat vana.) Zweifelt jemand **etwa** daran? (Kas keegi ehk kahtleb selles?)

d) veendumust: **ja** (ometi, ju): Sie müssen es **ja** wissen. (Te peate ju seda teadma.)

2. Enamik kildsõnu on päritolult ees-, ase-, modaalsed või sidesõnad, kusjuures enamikul neist on erinev tähendus, näit.:

1) **denn** } sidesõna (sest)
kildsõna (ometi, siis)

2) **selbst** } asesõna (ise)
kildsõna (isegi)

3) **zu** } eessõna (juurde)
kildsõna a) (liiga)
b) (inf. ja I part. ees tõlkimata)

4) **ja** } modaalne määrsõna (jah)
kildsõna (ometi, ju)

XI

HÜÜDSÕNA

(Die Interjektion)

Hüüdsõnad on omaette sõnaliik, mis ei kuulu ei täistähendusliikkude ega abisõnade hulka. Nad väljendavad mitmesuguseid tundeid ilma neid nimetamata.

Mõnedel hüüdsõnadel nagu **pfui!** (häbi!), **hurra! bravo!** on püsiv tähendus.

Teiste tähendus nagu **ah! au!** oleneb kontekstist ja võib olla isegi vasturääkiv:

Ah! tut das aber weh. (Ah! küll on see aga valus).
Ah! welch eine Freude dich wiederzusehen. (Ah! milline rõõm sind jälle näha!)
Au! du tust mir weh! (Ai! sa teed mulle valu!)
Au! ist das aber schön! (Oh! küll on see aga ilus!).

Päritolult on hüüdsõnad:

1) h ü ü a t u s e d: **au! ah! oh! pfui! husch!**
2) l o o d u s h ä ä l t e j ä l j e n d u s e d: **tick-tack! piff-paff!**
3) k o n v e r t e e r i t u d s õ n a l i i g i d: **halt!** (pea!) **gelt!** (eks! eks ole!) **Donnerwetter!** (tuhat ja tuline!).

B

SÜNTAKS

(Syntax)

Süntaksi aineks on õpetus lausetest ja sõnaühenditest.

Lause väljendab sisuliselt terviklikku mõtet:

Die Fremdsprachen sind eine Waffe im Kampfe des Lebens.

Sõnaühend on lause osa, mis koosneb vähemalt kahest grammatiliselt seostatud ning sisult ja intonatsioonilt ühtekuuluvast sõnast, välja arvatud nimi- + tegusõna aluse ja öeldise funktsioonis. Viimased kaks moodustavad lause.

Sich auf den Weg machen, viel leisten, der sechste Fünfjahrplan (sõnaühendid), aga: *Der Mensch denkt* (lause).

§ 145. Sõnaühendid

(Wortgruppen)

1. Sõnaühendid jagunevad püsivateks ja vabadeks sõnaühenditeks.

2. Püsivate sõnaühendite koostisosad on lahutamatud, nad kokku on sisuliselt võrdsed sõnaga, esinedes lauses ühe ja sama lauseliikmena:

Im Bilde sein (asjaga kursis olema). *Mit Mann und Maus* (kõige täiega). *Der Apfel der Zwietracht* (tüliõun).

Püsivad sõnaühendid võivad olla idiomaatilised ja mitteidiomaatilised:

Gang und gäbe sein (tavaks olema). *In Gang setzen* (käima panema).

3. Vabade sõnaühendite koostisosad ei ole omavahel sisuliselt seotud. Igaüht neist võib asendada uue sõnaga samas grammatilises funktsioonis, või neid võib laiendada teiste sõnadega.

Asendades sõnaühendis *der gute Vortrag* omadussõna **gute** omadussõnaga **neue**, saame uue sõnaühendi *der neue Vortrag*. Sõnaühendit *der gute Vortrag* võib laiendada teise omadussõnaga, öeldes *der neue interessante Vortrag*.

4. Grammatiliselt juhtiva sõna järgi jagunevad vabad sõnaühendid

1) nimisõnalisteks (Substantivgruppen), mis koosnevad nimisõnast ja selle laiendist:

Der tüchtige **Arbeiter,** derselbe **Kollektivbauer,** der **Glaube** an den Menschen;

2) Omadussõnalisteks (Adjektivgruppen), mis koosnevad omadussõnast ja selle laiendist: Ein **sehr ernstes** Examen;

3) tegusõnalisteks (Verbale Gruppen), mis koosnevad tegusõnast ja selle juurde kuuluvast sihitisest:
Eine Antwort **erwarten,** für die Jugend **sorgen;**

4) määrsõnalisteks (Adverbialgruppen):
Sehr weit.

I

LAUSED JA NENDE KOOSSEIS

(Sätze und ihr Bau)

Lausete liigitamine

§ 146. Lausete liigitamine sisu järgi

(Einteilung der Sätze nach dem Inhalt)

Sisuliselt, s. t. sõltuvalt lause eesmärgist jagunevad lausedi:

1) jutustavaiks (Aussagesätze):
Das Schuljahr hat begonnen.

2) küsilauseteks (Fragesätze):
Hat die wissenschaftliche Session schon begonnen?

3) käsk- või soovlauseteks (Befehls- oder Wunschsätze):
Antworten Sie bitte kurz und bündig! Wäre es doch morgen warm!

4) hüüdlauseteks (Ausrufesätze):
Wie herrlich leuchtet mir die Natur!
Wie glänzt die Sonne!
Wie lacht die Flur! (J. W. Goethe)

§ 147. Lausete liigitamine koosseisu järgi

(Einteilung der Sätze nach dem Bau)

Lausete liigitamisel koosseisu järgi võetakse arvesse

1) missugustest lauseliikmetest koosneb lause: kas lause koosneb ainult mõlemast pealiikmest (alus ja öeldis), või on peale nende veel teisi lauseliikmeid, mis laiendavad lause pealiikmeid, või puudub selles öeldis või mõni kõrvalliikmetest;

2) kas lause koosneb ühest või mitmest lausest. Vastavalt sellele jagunevad laused:

a) laiendamata lihtlauseteks (der reine einfache Satz), mis koosnevad alusest ja öeldisest:

Wir lesen.

b) laiendatud lihtlauseteks (der erweiterte einfache Satz), milles peale aluse ja öeldise on veel teisi lauseliikmeid:

Heute lesen wir ein Gedicht von E. Weinert.

c) elliptilisteks lauseteks (die Ellipse), milles puudub öeldis või alus või mõlemad korraga:

Alles fertig? Bitte! Wie schade!

d) koondlauseteks (Sätze mit gleichartigen Satzgliedern), milles on mitu samaliigilist lauseliiget:

Mutter und Vater arbeiten im Werk.

e) liitlauseteks (zusammengesetzte Sätze oder Satzgruppen), mis koosnevad mitmest lausest:

Karl Marx stellte die Grundsätze des dialektischen Materialismus auf; deshalb gilt er als Begründer der marxistischen Weltanschauung.

§ 148. Lausete liigitamine aluse järgi

(Einteilung der Sätze nach dem Subjekt)

Aluse järgi jagunevad laused:

1) isikulisteks, milles on ära näidatud isik või ese, kellest või millest räägitakse:

Wir lernen Deutsch. **Unsere Stadt** wird von Tag zu Tag schöner.

2) umbmäärasteks, mille aluseks on umbmäärane asesõna **man** (vt. § 50). Säärast lauset tõlgitakse eesti keelde umbisikulise tegumoega:

Was **man** sät, das wird **man** ernten. (Mida külvatakse, seda lõigatakse.)

3) umbisikulisteks, mille aluseks on umbisikuline asesõna **es**, mida ei tõlgita eesti keelde:

Es ist warm. (On soe.) **Es** blitzt und es donnert. (Lööb välku ja müristab.)

II

LAIENDAMATA LIHTLAUSE

(Der reine einfache Satz)

§ 149. Alus

(Das Subjekt)

1. Alus väljendab olendit, eset või nähtust, kes või mis on lauses tegijaks või olukorras olijaks.
Alus vastab küsimusele **wer?** (kes?), **was?** (mis?).

2. Erinevalt eesti keelest, kus alus esineb kas nimetavas või osastavas käändes, on saksa keeles aluseks ainult käändsõnad nimetavas käändes:

1) nimisõna:

Die Studenten versammelten sich in der Aula zur Immatrikulation.

2) asesõna (isikuline, näitav, küsiv, siduv, umbmäärane):
Wir studieren an der Tartuer Universität. **Das** ist eine wichtige Aufgabe. **Wer** will antworten? Kennen sie den Professor, **der** eben eintraf? **Alle** äußerten sich über das wichtige Problem.

3) arvsõna:

Fünf ist eine gute Nummer.

4) nimisõnana tarvitatud teised sõnaliigid:
Der Beste unserer Gruppe ist Ülo. **Lernen** ist eine Freude. Unser **Morgen** wird noch schöner als das **Heute.**

5) kõrvallause:
Wer nicht arbeitet, soll auch nicht essen (vt. § 191).

§ 150. Öeldis

(Das Prädikat)

1. Öeldis väljendab tegevust, olukorda või omadusi:

Wir **studieren** fleißig. Wir **sitzen** im Auditorium. Mein Freund **ist fleißig.**

2. Öeldis võib olla

1) p ö ö r d s õ n a l i n e (das verbale Prädikat):
Wir **bauen** neue Stadtviertel **auf.**

2) k ä ä n d s õ n a l i n e (das nominale Prädikat):
Ich **bin Komsomolze.** Wir **sind** heute **frei.**

§ 151. Pöördsõnaline öeldis
(Das verbale Prädikat)

Pöördsõnaline öeldis väljendab tegevust või olukorda ja vastab küsimustele: mida teeb? (**was macht?**), mis juhtub millegi või kellegagi? (**was geschieht mit?**) ning esineb

1) l i h t ö e l d i s e n a (das einfache Prädikat); sel puhul seisab ta tegusõna a k t i i v i, p a s s i i v i, i n d i k a t i i v i, k o n j u n k t i i v i või i m p e r a t i i v i vormides:

Man **baut** Städte **auf** (Präs. Akt. Indik.)
Man **hat** Städte **aufgebaut** (Perf. Akt. Indik.)
Man **wird** Städte **aufbauen** (Fut. Akt. Indik.)
Man **hätte** Städte **aufgebaut** (Plusquamp. Akt. Konj.)
Man **würde** Städte **aufbauen** (Kond. I Akt.)
Städte **werden aufgebaut** (Präs. Pass. Indik.)
Baut Städte **auf!** (Imperativ)

2) l i i t ö e l d i s e n a (das zusammengesetzte Prädikat). Liitöeldis koosneb:

a) m o d a a l s e s t v e r b i s t + täistähendusliku tegusõna i n f i n i t i i v:

Ich **will studieren.**
Er **soll** mehr **Sport treiben!**
Das Werk **muß aufgebaut werden.**

b) abiverbidest **sein** või **haben** + täistähendusliku tegusõna i n f i n i t i i v koos partikliga **zu:**

Wir **haben** interessante Experimente **zu machen.**
Dieses Experiment **ist zu wiederholen.**

M ä r k u s: Abiverb **sein** + infinitiiv **zu**-ga on sisuliselt võrdne modaalverbiga **müssen** passiivi **vormis:**

Dieses Experiment **ist zu wiederholen** = dieses Experiment **muß wiederholt werden** (Seda katset tuleb korrata).

c) mõnedest täistähenduslikkudest tegusõnadest, nagu **brauchen, scheinen, beginnen, anfangen, pflegen** (harjumuseks olema) + teise täistähendusliku tegusõna infinitiiv koos partikliga **zu:**

Das **brauchen** Sie mir nicht **zu wiederholen.**
Dieser Student **scheint** begabt **zu sein.**
Wir **fangen** nun **an** die Grammatik **zu verstehen.**

Märkus: Nii eesti kui ka saksa keeles on rida püsivaid sõnaühendeid, mis esinevad liitöeldisena: *sich auf den Weg machen* (teele asuma), *in Betracht ziehen* (arvesse võtma), *Recht geben* (õigust andma), *Abschied nehmen* (hüvasti jätma).

§ 152. Käändsõnaline öeldis
(Das nominale Prädikat)

Käändsõnaline öeldis väljendab tunnust ja vastab küsimustele kes, mis on? (**was ist?**), milline on? (**wie ist?**), kelleks, milleks saab? (**was wird?**):

Mein Bruder **ist Agronom.** (**Was ist** mein Bruder?)
Erich **ist arbeitsam.** (**Wie ist** Erich?)
Meine Schwester **wird Lehrerin.** (**Was wird** meine Schwester?)

Käändsõnaline öeldis koosneb koopulast (die Kopula) ja öeldistäitest (das Prädikativum).

§ 153. Koopula
(Die Kopula)

1. Koopulana esinevad tegusõnad **sein, werden, heißen, bleiben:**

Er **ist** Arbeiter. Du **bleibst** mir treu. Er **wird** Agronom. Sie **heißt** Anna.

Märkus: Tegusõna **werden** koopula funktsioonis tõlgitakse umbisikulistes lausetes tegusõnadega muutuma, minema: Es wird warm. (Ilm muutub (läheb) soojaks.)

2. Koopula puudub järgmistel juhtudel:

1) Vanasõnades ja kivinenud väljendites:
Ende gut, alles gut.
Alles fertig.

2) Lausetes kaksiksidesõnadega **je- desto:**
Je interessanter die Arbeit, **desto** größer die Resultate.

3) Elliptilistes lausetes:
Wer da?

§ 154. Öeldistäide

(Das Prädikativum)

Öeldistäiteks on:

1) nimisõna nominatiivis:

Er ist **mein Freund** und bleibt **mein Freund.** (Ta on mu sõber ja jääb mu sõbraks.)

Märkus: Eesti keelde tõlgitakse nimisõnaline öeldistäide abiverbide **sein, werden** järel öeldistäitega nimetavas või osastavas käändes, **bleiben** järel saavas käändes.

2) nimisõna genitiivis:

Wir sind gleichen Alters. (Me oleme ühevanused.)

Dieses Wort ist lateinischen Ursprungs. (See sõna on ladina päritoluga.)

3) nimisõna koos eessõnaga:

Diese Fabrik ist **von großer Bedeutung.** (See on suure tähtsusega vabrik.)

4) omadussõna või adjektiveerunud partitsiibid:

Unser Kampf ist **gerecht.**
Dieser Genosse ist sehr **gebildet.**
Diese Erzählung ist **spannend.**

5) arvsõna, asesõna, määrsõna:

Sie ist **die erste.** Das ist **alles.** Alles ist **vorbei.**

6) kõrvallause:

Du bist nicht, **was du scheinst.**

Märkus 1: Elukutset ja rahvust tähistava öeldistäite ees ei tarvitata artiklit: Sie ist **Schneiderin.** Er ist **Russe.** (Vt. § 11, 6.)

Märkus 2: Erinevalt eesti keelest ei ühildu omadussõnaline või kesksõnaline öeldistäide lause alusega: Diese Häuser sind **hoch.** (Need majad on kõrged.) Diese Erzählungen sind **spannend.** (Need jutud on põnevad.)

§ 155. Aluse ja öeldise ühildumine

(Die Übereinstimmung des Prädikats mit dem Subjekt)

1. Öeldise pöördeline osa ühildub alusega pöördes ja arvus:

Der Student **liest. Die** Studenten **lesen.**

2. Kui aluseks on nimisõna, ühildub öeldis nimisõnaga arvus:

Der Mensch **denkt. Die** Menschen **denken.**

3. Kui aluseks on asesõnad **wer, was, man, es,** infinitiiv või infinitiivne lause, esineb öeldis ainsuse 3. pöördes:

Wer übernimmt diese Aufgaben?
Was geschah an diesem Tag?
Man ging zur Produktionsversammlung.
Es wurde vieles besprochen.
Rauchen ist verboten.
Früh aufstehen ist gesund.

4. Kui aluseks on asesõnad **das, dies, es** ja öeldistäiteks nimisõna või asesõna mitmuses, ühildub koopula (**sein**) mitte aluse, vaid öeldistäitega:

Das **sind meine Lieblingsbücher.**
Dies **sind meine alten Freunde.**
Es **waren die ersten Schwalben.**

5. Kui lause aluseks on mitu nimisõna, esineb öeldis mitmuses:

Der Kalif und **sein Großwezir** machten sich auf den Weg.

III

LAIENDATUD LIHTLAUSE

Laiendatud lihtlauses esineb peale aluse ja öeldise teisi lauseliikmeid, mida nimetatakse kõrvalliikmeteks ehk laienditeks. Need on 1) täiend; 2) sihitis; 3) määrus.

Nimisõna laiendid

§ 156. Täiend

(Das Attribut)

1. Täiend on nimisõna laiend, mis vastab küsimustele milline? (**welcher? was für ein?**), mitmes? (**der wievielte?**), kelle? (**wessen?**), kui palju? (**wieviel?**)

Das war der **schönste** Tag meines Lebens. Heute ist der **6.** November. Wir studieren **Lessings** Werke. Nach Frankreich zogen **zwei** Grenadiere. (H. Heine).

2. Oma põhisõna suhtes on täiendid ühilduvad (kongruierende) ja mitteühilduvad (nicht kongruierende):

Der Arbeiter prüfte **den neuen** Motor.
Die Kollektivwirtschaft erhielt **fünf** Traktor**en.**

§ 157. Ühilduvad täiendid
(Kongruierende Attribute)

Ühilduvad täiendid ühilduvad laiendatava nimisõnaga soos, arvus ja käändes. Ühilduvad täiendid on:

1) omadussõna ja partitsiibid:
Er nahm eine **lange** Reise vor. Wir bewunderten die schön **bebauten** Felder. Die **glänzende** Antwort des Studenten erregte **allgemeine** Aufmerksamkeit.

2) omadussõnalised asesõnad:
Unsere Werke stellen wertvolle Waren her.

3) järgarvsõnad:
J. W. Goethe ist am **28.** August 1749 geboren.

§ 158. Mitteühilduvad täiendid
(Nichtkongruierende Attribute)

Mitteühilduvad täiendid on:

1) põhiarvud:
Zwei Motoren wurden in Gang gesetzt.

2) nimisõnad omastavas käändes:
Das sind Aufsätze **unserer besten Studenten.**

3) nimisõnad või asesõnad koos eessõnaga:
„Die Braut von Messina" ist ein Trauerspiel **von Fr. Schiller.** Das ist ein Brief **von ihm.**

4) infinitiiv **zu**-ga või infinitiivne lause:
Dein Wunsch **zu studieren** macht mir Freude. Er sprach den Wunsch aus, die Krim **zu besuchen.**

5) määrsõnad:
Der Weg **links** führt in den Wald.

§ 159. Täiendi koht lauses
(Die Stellung des Attributs im Satze)

1. Kõik ühilduvad täiendid ja põhiarvuga väljendatud mitteühilduv täiend seisavad laiendatava nimisõna ees, kusjuures omadussõnaline täiend seisab teiste täiendite järel:

Der **große** Betrieb; diese **gewonnene** Schlacht; mein **erstes** Examen; fünf **schwere** Examen; unsere **erste** Prüfung.

2. Mitteühilduvad täiendid seisavad nimisõna järel, välja arvatud pärisnimeline täiend genitiivis:

Die Werke **von A. Jakobson,** aga:
Jakobsons Werke.

§ 160. Lisand
(Die Apposition)

1. Lisand on nimisõnaline täiend, mis mõne teise sõna abil täpsustab või selgitab lähemalt nimisõna. Lisand ühildub alati täiendsõnaga käändes, kuid mitte iga kord arvus ja soos:

Genossin Maria, **der Stolz unserer Gruppe,** ist Abgeordnete des Exekutivrats unserer Stadt (ühildumine ainult käändes).
Wir haben Georg Saar, **unseren erfolgreichen Erfinder,** besucht (ühildumine arvus, soos ja käändes).

2. Põhisõna järel olev lisand koos oma laienditega eraldatakse muust lausest komadega:

I. Pawlow, **der weltberühmte russische Gelehrte,** wandte sich kurz vor seinem Tode mit einem offenen Brief an die Sowjetjugend.

3. Põhisõna ees seisvaid lisandeid, mis tähistavad tiitleid või sugulusastmeid, ei eraldata komaga:

Professor Veski, **der Dreher** Johansson, **Tante** Olga.

§ 161. Laiendatud täiend
(Das erweiterte Attribut)

I ja II partitsiipi (harvem omadussõna) võivad laiendada nendest sõltuvad sõnad, mis asetsevad artikli (või teda asendava sõna) ja laiendatava nimisõna vahel:

Der **im vorigen Jahr ausgezeichnete** Roman ist schon vergriffen.

Laiendatud täiendit sisaldava lause lahtimõtestamisel ja tõlkimisel tuleb silmas pidada järgmist:

1) artikli abil leida laiendatav nimisõna; artikkel jääb tõlkimata.

2) tõlkimist alustada laiendatud täiendist samas sõnade järjekorras nagu saksa keeles:

Die | *in diesem Jahre gelesenen* | **Bücher** haben meine Kenntnisse wesentlich bereichert. (Käesoleval aastal loetud raamatud rikastasid oluliselt mu teadmisi.)

Märkus 1: Kui lause algab omadussõnalise asesõnaga (**einige, mein, dieser, kein**), alustatakse tõlkimist vastavast asesõnast: **Einige** *von unseren Chemikern angestellten* Versuche haben schon in der Praxis Anwendung gefunden. (Mõned meie keemikute poolt tehtud katsed on juba rakendatud praktikasse.)

Märkus 2: Kui nimisõnal lisaks laiendatud täiendile on veel genitiivne täiend, tõlgitakse viimane enne laiendatud täiendit: Die *während der Sommerferien geleistete* Arbeit **des Komsomols** ist von großem Wert. (Komsomoli poolt suvevaheajal tehtud töö on suure väärtusega.)

§ 162. Nimisõna laiendite skeem

Nimisõna

Ühilduvad täiendid	**Mitteühilduvad täiendid**
1) Omadussõna ja partitsiibid	1) Põhiarvsõna
2) Omadussõnalised asesõnad	2) Nimisõna genitiivis
3) Umbmäärane asesõna või järgarv	3) Nimisõna koos eessõnaga
	4) Isikuline asesõna koos eessõnaga
	5) Infinitiiv **zu**-ga
	6) Määrsõna

Lisand

Tegusõna laiendid

§ 163. Sihitis

(Das Objekt)

1. Sihitis on lause kõrvalliige, mis väljendab olendit, eset, nähtust või tegevust, millele on suunatud sihilise verbi tegevus.

Sihitis esineb saksa keeles

1) käändelise sihitisena (das Kasusobjekt):

Er schreibt **ein Referat.**

2) eessõnalise sihitisena (das Präpositionalobjekt):

Wir kämpfen **für den Frieden.**

2. Käändeline sihitis esineb saksa keeles akusatiivis ja daativis, harvemini ka genitiivis, ning vastab küsimustele **wen?** (keda?), **was?** (mida?), **wem?** (kellele?), **wessen?** (kelle?):

Ich besuche **meinen Freund** (wen?).
Ich schreibe **einen interessanten Aufsatz** (was?).
Ich antworte **Ihnen** (wem?).
Ich erinnere mich **seiner** (wessen?).

Eesti keeles esineb sihitis nimetavas, osastavas ja ainsuse omastavas või da-tegevusnimes.

Tegusõna on tihedalt seotud sihitisega, eriti akusatiivikujulise sihitisega. On tegusõnu, mida üldse ei tarvitata ilma sihitiseta, näit.:

kaufen (ostma), **erzeugen** (tootma), **besuchen** (külastama), **halten** (hoidma, pidama).

Tegusõna sõltuvus daativist on väiksem, kuigi on tegusõnu, mis ei esine ilma daativobjektita (Dativobjekt), näit.:

begegnen (kohtama), **folgen** (järgnema), **schenken** (kinkima), **gefallen** (meeldima),

ja tegusõnad eesliidetega **ent-** ja **zu-**:

entfliegen (põgenema), **ent**stammen (põlvnema), **ent**gegenkommen (vastu tulema), **zu**trauen (usaldama).

Genitiivne sihitis (das Genitivobjekt) esineb ainult mõnede üksikute tegusõnadega, nagu **gedenken, sich entsinnen, sich erinnern** (meenutama), **sich bedienen** (kasutama).

3. Tegusõnad **heißen, nennen** (nimetama) ja **lehren** (õpetama) nõuavad kahte sihitist akusatiivis:

Ich nenne (heiße) **ihn meinen Freund.**
Ich lehre **die Studenten Deutsch sprechen.**

Märkus: Tegusõnad **haben, tun, finden, nehmen** moodustavad koos nimisõnalise sihitisega püsivaid tegusõnalisi sõnaühendeid, mis tervikuna moodustavad öeldise:

Ich **habe Lust** die Krim zu besuchen.
Sie **tun** ihr **Unrecht.**
Sie werden schon irgendwo **Platz finden.**
Er **nahm Platz** am Fenster.

4. Käändeliseks sihitiseks on järgmised sõnaliigid ja vormid:

1) nimisõna:

Ich lese **ein Buch.**

2) asesõna nimisõna funktsioonis (vt. § 43):

Ich habe **ihn** gerufen.

3) substantiveerunud sõna:

Dein **Ja** befriedigt mich. Wir haben in Moskau viel **Interessantes** gesehen.

4) asesõnaline määrsõna:

Denkst du noch an die zusammen verbrachten Tage im Erholungsheim? Ja, ich denke **daran.**

5) infinitiiv **zu**-ga:

Ich hoffe bald **wiederzukommen.**

6) infinitiiv ilma **zu**-ta:

Ich will **studieren.**

Tegusõnad **sehen, hören, fühlen** ja **lassen** nõuavad kahte sihitist, millest üks on nimisõna või isikuline asesõna, teine infinitiiv ilma **zu**-ta. Seda konstruktsiooni nimetatakse accusativus cum infinitivo (vt. § 120, 212).

Eesti keelde tõlgitakse see väljend sihitisliku lauseühendiga:

Wir sahen **die Wolken sich** am Horizont **ballen.** (Me nägime pilvi horisondil kogunevat.)

7) samuti võib sihitiseks olla kõrvallause (vt. § 191):

Ich weiß, **was ich will.**

5. Eessõnalised sihitised koosnevad eessõnast ja nimisõnast, mis esineb kõikides käänetes, välja arvatud nominatiiv. Eessõnalised sihitised vastavad olenedes eessõnast genitiivi, daativi ja akusatiivi küsimustele või asesõnaliste määrsõnade abil väljendatud küsimustele:

Ich denke **an meine Freunde** (an wen?)
Ich denke **an diesen schönen Tag** (woran?)

Rääkides isikutest tarvitatakse eessõna + küsivat asesõna **wer** vastavas käändes.

Rääkides asjadest, nähtustest tarvitatakse asesõnalisi määrsõnu.

§ 164. Määrus

(Das Adverbiale oder die Adverbialbestimmung)

Määrus on lause kõrvalliige, mis näitab, kuidas ja millistes tingimustes või olukorras toimub tegevus või olemine, samuti näitab ta tegevuse või omaduse esinemise astet. Seega on määrus tegusõna, omadussõna või määrsõna laiend:

Der Professor besucht **oft** sein Laboratorium.
Das ist ein **sehr** interessantes Problem.
Ich wohne **recht** weit von der Universität.

§ 165. Määruse liigid ja vormistik

(Arten und Formen des Adverbiale)

1. Määruse tähtsamad liigid on
   1) kohamäärus (die Adverbialbestimmung des Ortes),
   2) ajamäärus (die Adverbialbestimmung der Zeit),
   3) viisimäärus (die Adverbialbestimmung der Art und Weise),
   4) põhjusmäärus (die Adverbialbestimmung des Grundes),
   5) tingimusmäärus (Die Adverbialbestimmung der Bedingung),
   6) sihi- või otstarbemäärus (Die Adverbialbestimmung der Absicht, des Zwecks),
   7) mööndusmäärus (die Adverbialbestimmung der Konzession).

2. Määrusteks võivad olla järgmised sõnaliigid:
   1) määrsõna või määrsõnana tarvitatud omadussõna või partitsiip:

      Ich besuche dich **morgen.** Er arbeitet **schnell. Singend** zogen sie aufs Feld.

   2) määrsõna koos eessõnaga:

      Bis morgen wird er sein Soll erfüllen.

   3) nimisõna koos eessõnaga:

      Wir erhalten Pelzwerk **aus Sibirien.**

   4) nimisõna genitiivis või akusatiivis:

      Das Werk arbeitet auch **des Nachts.** Er war **den ganzen Nachmittag** auf dem Stadion.

   5) infinitiiv või infinitiivne lause:

      Komm **üben!** Der Arbeiter erhöhte seine Norm, **ohne dabei die Güte seiner Arbeit zu verschlechtern.**

   6) kõrvallause:

      Wenn die Arbeiter die Produktion erhöhen, steigt die Lebenshaltung des ganzen Volkes.

§ 166. Kohamäärus

(Die Adverbialbestimmung des Ortes oder die Lokalbestimmung)

Kohamäärus väljendab:
1) tegevuse kohta, vastates küsimusele **wo?** (kus?):

   Auf der Leipziger Messe besuchten Tausende den sowjetischen Pavillon.

2) tegevuse suunda, vastates küsimusele **wohin?** (kuhu?), **woher?** (kust?), **wie weit?** (kui kaugel?):

300 estnische Studenten fuhren **zum Festival** (wohin?).
Diese Gäste kommen **aus der DDR** (woher?).
Ich begleite Sie **bis zum Bahnhof** (wie weit?).

§ 167. Ajamäärus

(Die Adverbialbestimmung der Zeit oder die Temporalbestimmung)

Ajamäärus väljendab tegevuse aega, algust ja lõppu, kordumist ja kestvust ning vastab küsimustele **wann?** (millal?), **seit wann?** (mis ajast?), **bis wann?** (mis ajani?), **wie oft?** (kui tihti?), **wie lange?** (kui kaua?):

Am 1. September (wann?) beginnt das Lehrjahr.
Wir leben in Tartu **seit 1940** (seit wann? wie lange?).
Das erste Jahrfünft dauerte **bis 1933** (bis wann?).
Der Moskauer Zug verkehrt **täglich** (wie oft?).

Märkus: Ajamäärust, mis vastab küsimusele wie oft?, võib ka vaadelda viisimäärusena:

Sie fragte mich **hundertmal** dasselbe.

§ 168. Viisimäärus

(Die Adverbialbestimmung der Art und Weise oder die Modalbestimmung)

1. Viisimäärus väljendab tegevuse viisi kitsamas mõttes ja vastab küsimusele **wie?** (kuidas?):

Sie arbeiteten **mit Ausdauer und Fleiß.**

2. Eelmisele lisaks väljendab viisimäärus
1) võrdlust (der Vergleich), vastates küsimusele **wie?** (kuidas?):

Er stand **wie versteinert** da.

2) tegevuse tugevuse astet (die Intensität, den Grad), vastates küsimusele **wie sehr?** (kuivõrd?), **wieviel?** (kui palju?):

Die Preise der Waren wurden **stark** (wie sehr?) gesenkt.
Die unbedachte Tat kam uns **zu teuer** (wieviel?) zu stehen.

3) vahendit ehk tööriista (Instrumentalbestimmung), vastates küsimusele **womit?** (millega?):

Der Kessel wird **mit Öl** (womit?) beheizt.

4) a i n e t (den Stoff), vastates küsimusele **woraus?** (millest?):

Diese Instrumente sind **aus bestem Stahl** (woraus?) gefertigt.

§ 169. Põhjusmäärus

(Die Adverbialbestimmung des Grundes oder die Kausalbestimmung)

Põhjusmäärus väljendab t e g e v u s e p õ h j u s t või a j e n d i t ja vastab küsimustele **warum?** (miks?), **weswegen? weshalb?** (millisel põhjusel?):

Vor Aufregung (warum?) konnte er die einfachsten Fragen nicht beantworten.

§ 170. Tingimusmäärus

(Die Adverbialbestimmung der Bedingung)

Tingimusmäärus väljendab t i n g i m u s t, mille alusel toimub tegevus, ja vastab küsimustele **unter welcher Bedingung?** (millisel tingimusel?), **in welchem Fall?** (millisel juhul?):

Bei gutem Willen (unter welcher Bedingung?) kann man viel erreichen.

M ä r k u s 1: Mõnel juhul on raske öelda, kas on tegemist aja- või tingimusmäärusega: Das Skispringen findet nur **bei günstigem Wetter** statt (wann?, unter welcher Bedingung?)

M ä r k u s 2: Tingimusmäärust võib mõnel juhul vaadelda kui instrumentaalmäärust, mis vastab küsimusele **wodurch?**: Nur **durch Steigerung der Produktion** (unter welcher Bedingung?, wodurch?) können wir zu einer höheren Lebenshaltung kommen.

§ 171. Sihi- või otstarbemäärus

(Die Adverbialbestimmung der Absicht oder des Zwecks)

Sihi- või otstarbemäärus väljendab t e g e v u s e s i h t i, o t s t a r v e t ja vastab küsimustele **wozu?** (milleks?), **zu welchem Zweck?** (milliseks otstarbeks?):

Zur Verbesserung des Reiseverkehrs (wozu?) wurden Sonderzüge eingesetzt.
Unsere Werktätigen reisen zur **Erholung** (zu welchem Zweck?) in die Kurorte.

§ 172. Mööndusmäärus

(Die Adverbialbestimmung der Konzession)

Mööndusmäärus väljendab, et tegevus toimub mingi mööndusе tõttu ja ta vastab küsimusele **trotz welchen Umstandes?** (millest hoolimata?):

Ungeachtet des schlechten Wetters (trotz welchen Umstandes?) begannen die Alpinisten den Aufstieg.

§ 173. Tegusõna laiendite skeem

1. Nimi- või asesõna genitiivis, daativis või akusatiivis
2. Infinitiiv
3. Nimisõna või asesõna koos eessõnaga
4. Kõrvallause

Sihitis

Öeldis

1. Pöördsõnaline lihtöeldis
2. Pöördsõnaline liitöeldis
3. Käändsõnaline liitöeldis

Määrus

1. Määrsõna
2. Omadussõna või partitsiip
3. Määrsõna koos eessõnaga
4. Nimisõna koos eessõnaga
5. Nimisõna akusatiivis või genitiivis
6. Kõrvallause

§ 174. Sõnaliikide ja lauseliikmete vastastikuste suhete tabel

Sõnaliik	Lauseliige	Näide
1. Nimisõna (Das Substantiv)		
1) nominatiivis	1) alus (das Subjekt)	**Der Ingenieur** prüfte die neuen Motore.
	2) öeldistäide (das Prädikativ)	Paul ist **Dreher.**
2) genitiivis	1) täiend (das Genitivattribut)	Die Arbeit **des Studenten** ist gelungen.
	2) sihitis (das Genitivobjekt) (esineb harva)	Ich erinnere mich **meiner Freunde.**
	3) ajamäärus (die Temporalbestimmung) (esineb harva)	**Eines Tages** geschah das Unerwartete.
	4) viisimäärus (die Modalbestimmung) (esineb harva)	**Frohen Mutes** machten sie sich auf den Weg.
	5) öeldistäide (das Prädikativum) (esineb harva)	Ich bin **derselben Meinung.**

3) daativis	daativobjekt (das Dativobjekt)	Ich begegnete **meinem Professor.**
4) akusatiivis	1) sihitis (das Akkusativobjekt)	Wir lösen **wichtige Probleme.**
	2) ajamäärus (die Temporalbestimmung), vastab küsimustele *wie oft? wie lange?*	Er arbeitet **jeden Tag** in der Bibliothek. Ich arbeitete **5 Monate** an meiner Staatsexamenarbeit.
5) kõikides käänetes (välja arvatud nominatiiv) koos eessõnaga	1) sihitis (das Objekt)	Ich wende mich **an meinen Nachbar.**
	2) täiend (das Attribut)	Ich las die Abhandlung **über den Gebrauch** des Konjunktivs.
	3) määrused (die Adverbialbestimmungen)	**Am Vormittag** besuche ich die Vorlesungen.
	4) öeldistäide (das Prädikativum) (esineb harva)	Dieses Werk ist **von großer Bedeutung.**
2. Omadussõna (Das Adjektiv)		
1) täisvormis	täiend (das Attribut)	Ich lese einen **interessanten** Roman.
2) lühivormis	öeldistäide (das Prädikativum)	Der Roman ist **interessant.**
3. Asesõna (Das Pronomen)		
1) Isikuline:		
a) nominatiivis	1) alus (Das Subjekt)	**Wir** studieren Geschichte.
	2) öeldistäide (das Prädikativum)	Das ist **sie.**
b) teistes käänetes	sihitis (das Objekt)	Ich erinnere mich **seiner.**
2) umbisikulised asesõnad (die unpersönlichen Pronomina) **es** ja **man**	alus (das Subjekt)	**Es** blitzt und **es** donnert. **Man** ist zufrieden.
3) näitav, omastav ja umbmäärane asesõna (das Demonstrativ-, das Possessiv-, und das Indefinitpronomen)	täiend (das Attribut)	**Dieser** Tag ist unvergeßlich. **Deine** Antwort ist gut. **Einige** Genossen sind zum Festival gefahren.
4) küsiv asesõna (das Fragepronomen)	1) alus ja sihitis (das Subjekt und das Objekt)	**Wer** will antworten? **Wen** suchen Sie?
	2) täiend (das Attribut)	**Welche** Werke haben Sie besucht?

4. Arvsõna (das Numerale)		
a) põhiarv (die Kardinale)	1) alus ja öeldistäide (das Subjekt und das Prädikativum)	**Drei** und **fünf** sind **acht.**
	2) täiend (das Attribut)	**Fünf** Maschinen wurden in Gang gesetzt.
b) järgarv (die Ordinalzahl)	täiend (das Attribut)	Heute ist der **achte** Februar.
5. Määrsõna (das Adverb)	1) määrus (die Adverbialbestimmung)	**Morgen** fahren wir in den Kolchos.
	2) alus (das Subjekt)	**Morgen** ist Feiertag.
	3) täiend (das Attribut) (esineb harva)	Das Haus **links** ist unser Studentenheim.
	4) öeldistäide (das Prädikativum) (esineb harva)	Die schweren Zeiten sind **weit.**
6. Tegusõna (das Verb)		
a) Pöördelised vormid (die Formen des finiten Verbs)	öeldis (das Prädikat)	Wir **beteiligen uns** am Aufbau des Kommunismus.
b) Käändelised vormid (die Formen des infiniten Verbs)		
1) Infinitiiv **zu**-ga (der Infinitiv mit zu)	1) alus (das Subjekt)	Es ist verboten **zu rauchen.**
	2) öeldise koostisosa (Komponent des Prädikats)	Man begann **zu schreiben.**
	3) sihitis (das Objekt)	Ich bitte Sie **aufzustehen.**
	4) määrus (die Adverbialbestimmung)	Er antwortete **ohne lange nachzudenken.**
	5) täiend (das Attribut)	Wir hatten Lust **mitzukommen.**
2) Infinitiiv **zu**-ta (der Infinitiv ohne zu)	1) liitöeldise koostisosa (Komponent des Prädikats)	Ich möchte **reisen.**
	2) Accusativus cum infinitivo	Wir hörten sie **singen.**
	3) alus (das Subjekt) (esineb harva)	**Reisen** ist eine Erholung.
3) I ja II partitsiip (das I. u. II. Partizip)	1) täiend (das Attribut)	Der Knabe beobachtete mit Begeisterung die **dampfenden** Lokomotiven.
		Das **verbesserte** Arbeitsverfahren hatte großen Erfolg.
	2) viisimäärus (die Adverbialbestimmung der Art und Weise)	Die Jungen fuhren **singend** durchs Land.
		Sie sah mich **belustigt** an.

IV

SÕNADE JÄRJEKORD LIHTLAUSES

§ 175. Sõnade järjekord laiendamata lihtlauses

(Wortfolge im reinen einfachen Satz)

1. Jutustavas lihtlauses (der Aussagesatz) seisab alus esimesel, öeldise pöördeline osa teisel, mittepöördeline osa kolmandal kohal:

Wir **studieren.**
Wir haben **studiert.**

2. Küsilause (der Fragesatz) ilma küsisõnata algab öeldisega, alus seisab öeldise pöördelise osa järel:

Studiert er?
Hat er **studiert?**

Küsisõnaga algavates küsilausetes seisab esimesel kohal küsisõna:

Wer studiert?
Wer hat studiert?

3. Käsklaused algavad tegusõna pöördelise osaga:

Antworten Sie!
Seien Sie aufmerksam!

§ 176. Sõnade järjekord laiendatud lihtlauses

(Wortfolge im einfachen erweiterten Satz)

Sõnade järjekord saksa keeles ei ole nii vaba kui eesti keeles. Tuleb tähele panna, et saksakeelses lauses asetseb öeldise pöördeline osa alati teisel kohal.

Wir **hatten** gestern einen schönen Kursusabend.
Wir **haben** einen schönen Kursusabend **organisiert.**

Kui seejuures lause algab alusega, nimetame sellist sõnade järjekorda otseseks sõnade järjekorraks (die gerade Wortfolge).

Kui tahetakse rõhutada lause kõrvalliikmeid (sihitist, määrust jne.), tõstetakse need esimesele kohale. Sel puhul jääb öeldise pöördelisele osale ikka teine koht, alus omandab kolmanda koha.

Sellist sõnade järjekorda nimetatakse pöördseks sõnade järjekorraks ehk inversiooniks (die versetzte Wortfolge oder die Inversion):

Gestern **hatten wir** einen schönen Kursusabend.
Diesen neuen Roman **will ich** mir kaufen.
Gekauft **habe ich** ihn gestern.

§ 177. Öeldise käändelise osa koht lauses

(Stellung des nichtkonjugierten Teils des Prädikats)

1. Öeldise käändeliseks osaks võib olla
   1) infinitiiv;
   2) partitsiip;
   3) tegusõna lahutatav eesliide;
   4) nimisõna

või mõni teine sõnaliik (käändelise liitöeldise koostisosa):

> Ich werde **reden.** Ich habe **geredet.** Ich stehe **auf.** Sie **machten sich um 5 Uhr auf den Weg.**

2. Jutustavas lauses seisab öeldise käändeline osa viimasel kohal, moodustades koos öeldise pöördelise osaga raamkonstruktsiooni, millesse asetatakse sihitised ja määrused:

> Wir **haben** gestern eine interessante Diskussion **organisiert.**

3. Kui öeldise käändeline osa koosneb II partitsiibist ja infinitiivist, seisab viimasel kohal infinitiiv, eelviimasel II partitsiip:

> Dieses Werk **wird** in einem Jahr **errichtet werden.**
> Dieses Werk **muß** in einem Jahr **errichtet werden.**

Kui öeldise käändeline osa koosneb kahest partitsiibist (pöörduvast tegusõnast ja abiverbist **werden** moodustatud II partitsiibist), seisab viimasel kohal II partitsiip abiverbist **werden** (worden), eelviimasel kohal II partitsiip pööratavast tegusõnast:

> Dieses Werk ist im vorigen Jahr **errichtet worden.**

4. Laiendatud küsi- ja käsklaused algavad samuti kui lihtlaused öeldise pöördelise osaga:

> **Wird** diese Frage heute auf die Tagesordnung **gestellt?**
> **Fangen** Sie mit der ersten Frage **an!**

Märkus: Eespool esitatud raamkonstruktsioon muutub järgmistel juhtudel, kusjuures öeldise käändeline osa seisab öeldise pöördelise osa järel

1) kui lauses esineb infinitiivne konstruktsioon:
   Man hat die Studenten gebeten, **im nächsten Jahr wiederzukommen.**
2) kui lause lõpus esinevad pikemad sõnaühendid, nagu võrdlused või sõnad täiendlausetega:
   Er hat **mehr** geleistet **als ich.**
   Unsere Republik ist **reich an Ölschiefer.**
   Ich bin geboren in einer **Stadt, die von altersher berühmt ist.**

§ 178. Enesekohase asesõna *sich* koht lauses

(Stellung des reflexiven Pronomens **sich** im Satze)

1. Kui lause öeldiseks on enesekohane tegusõna, seisab enesekohane asesõna **sich** (või teda asendav asesõna **mich, dich** jne.) tavaliselt vahenditult öeldise pöördelise osa järel:

Er **kleidet sich** schnell an.
Du **kleidest dich** schnell an.

2. Kui lause algab kõrvalliikmega, oleneb enesekohase asesõna **sich** koht sellest, kas aluseks on nimi- või asesõna (isikuline või umbmäärane).

a) Kui aluseks on nimisõna, asetseb **sich** omal tavalisel kohal öeldise pöördelise osa järel:

Um acht Uhr **begab sich** mein Bruder auf den Bahnhof.

b) Kui aluseks on asesõna, seisab **sich** asesõna järel:

Um acht Uhr begaben **sie sich** auf den Bahnhof.

§ 179. Täiendi koht lauses

(Stellung des Attributs im Satz)

1. Ühilduvad täiendid (vt. § 157) seisavad nimisõna ees:

Dieses schöne neuaufgebaute Haus gehört unserer Universität.

2. Mitteühilduvad täiendid (vt. § 158) asetuvad järgmiselt:

a) põhiarvud ja pärisnimeline täiend genitiivis ilma artiklita seisavad nimisõna ees:

Ich habe mir **drei** Bücher gekauft.
Annas Aufsatz ist ausgezeichnet.

b) kõik teised mitteühilduvad täiendid seisavad laiendatava sõna järel (vt. § 158):

Die Leistungen **dieses Werkes** sind bemerkenswert.
In der Zeitung **von heute** können sie die Einzelheiten **des Vorfalls** lesen.
Schon als kleines Kind hatte ich den Wunsch, **Lehrerin zu werden.**

§ 180. Sihitise ja määruse koht lauses

(Stellung des Objekts und der Adverbialbestimmung im Satze)

1. Sihitis ja määrus võivad lauses asetseda kõikjal, välja arvatud teine koht lause algul.

Der Sportler hat **seinen letzten Rekord** verbessert.
I. Pawlow schrieb **kurz vor seinem Tode einen offenen Brief an die Sowjetjugend.**
Am 28. Juli 1957 begannen die Festspiele **in Moskau.**

2. Kui lause kõrvalliikmed on öeldise pöördelise osa järel, siis seisab

a) ajamäärus kohamääruse ees:
Wir werden **morgen ins Theater** gehen.

b) daativobjekt akusatiivi vormis esineva sihitise ees:
Der Lehrer **gab dem Jungen einen guten Rat.**

c) isikuline asesõna või asesõna **es** sihitise funktsioonis teiste lauseliikmete ees:
Ich habe **ihn** vom Bahnhof abgeholt.
Wir haben **ihm** bei dieser Arbeit geholfen.
Ich habe **es** anders gemeint.

§ 181. Eitussõnade koht lauses

(Stellung der Verneinungswörter im Satz)

1. Eitussõnad saksa keeles on järgmised:
1) a s e s õ n a d: **niemand** (mitte keegi), **nichts** (mitte midagi), **kein** (mitte ükski, ei keegi);
2) m ä ä r u s e d: **nirgends** (mitte kuskil), **nie(mals)** (iialgi, mitte kunagi), **nicht** (ei, mitte);
3) s i d e s õ n a d: **weder — noch** (ei — ega), **nicht nur — sondern auch** (mitte ainult — vaid ka).

2. Eitussõnad **niemand, nirgends, nichts** tõlgitakse eesti keelde kahe eitussõnaga *mitte (ei) keegi, mitte (ei) kuskil, mitte (ei) midagi.*
Ich habe **nichts** gesagt. (Ma ei ole midagi öelnud.)

Eitussõnade **kein** ja **nicht** eestikeelseks vasteks on *ei.*
Er hat **keine** Zeit. (Tal ei ole aega.)
Sie hat mir **nicht** geantwortet. (Ta ei ole mulle vastanud.)

3. Kein tarvitatakse alati koos nimisõnaga. Ta asetseb eitava nimisõna ees juhul, kui lause jaatavas vormis mainitud nimisõna ees seisab umbmäärane artikkel, asesõna või puudub artikkel:
Haben Sie schon **einen Artikel** geschrieben?
Nein, ich habe noch **keinen Artikel** geschrieben.
Wir haben **Ferien.**
Wir haben **keine Ferien.**

4. Nicht tarvitatakse koos pöördsõnalise öeldisega:
Ich kenne diese Menschen **nicht.**

a) Kui öeldis on väljendatud lihtajaga (Präsens, Imperfekt), võib **nicht** seista k a l a u s e l õ p u s või ö e l d i s e j ä r e l:

Ich kenne diesen Genossen **nicht.**
Ich kenne **nicht** diesen Genossen.

b) Kui öeldiseks on tegusõna liitvorm (Perfekt, Plusquamperfekt, Futurum I) või modaalverb + infinitiiv, seisab **nicht** ö e l d i s e k ä ä n d e l i s e o s a e e s, juhul kui eitus puudutab öeldist. Kui aga tahetakse eitada mingit t e i s t l a u s e l i i g e t, seisab nicht s e l l e e e s:

Ich habe dieses Museum **nicht besucht.** (Ma ei ole seda muuseumi külastanud.)

Ich werde dieses Museum **nicht besuchen.** (Ma ei külasta seda muuseumi.)

Ich kann dieses Museum **nicht besuchen.** (Ma ei saa seda muuseumi külastada.)

Ich habe **nicht dieses** Museum besucht. (Ma ei ole mitte seda muuseumi külastanud.)

Nicht ich habe dieses Museum besucht, sondern meine Kollegen. (Mitte mina ei külastanud seda muuseumi, vaid minu kolleegid.)

5. Kui lause öeldiseks on e n e s e k o h a n e t e g u s õ n a, seisab **nicht** enesekohase asesõna järel:

Er zieht **sich nicht** zurück.
Er hat **sich nicht** zurückgezogen.

V

ELLIPTILISED LAUSED

(Die Ellipse oder der Auslassungssatz)

Elliptilised laused on l ü h e n d a t u d p e a l a u s e d, milles p u u d u b ö e l d i s või a l u s.
Elliptilised laused esinevad:

1) p e a l - ja a l l k i r j a d e s: *Textilwaren. Dein Freund Hans.*

2) a a d r e s s i d e s: *Genossen Hans Krause.*

3) k u u p ä e v a d e t ä h i s t a m i s e l: *Tartu, den 12. August.*

4) s o o v -, k ä s k - ja k ü s i l a u s e t e s: *Guten Morgen! Vorwärts! Wie?*

5) k a h e k õ n e s: *Alles fertig? Jawohl!*

VI

KOONDLAUSED

(Der zusammengezogene Satz)

1. Lauset, milles on mitu samanimelist või samaliigilist lauseliiget (alus, öeldis, sihitis, määrus), nimetatakse koondlauseks:

Unsere **Arbeiter** und **Arbeiterinnen, Studenten** und **Lehrkräfte** trafen sich im Erholungsheim.
Dieser Student **liest** und **schreibt** gut.

2. Kui öeldised on väljendatud liitajaga ja nende pööramisel kasutatakse üht ja sedasama abiverbi, siis ei korrata viimast. Kui öeldistes esinevad eri abiverbid, tuleb iga öeldise puhul tarvitada vastavat abiverbi:

In Tallinn **hat** man große Häuser **aufgebaut** und neue Parke **angelegt.**
Meine Freunde **haben** eine lange Reise **gemacht** und **sind** gestern wieder **zurückgekehrt.**

3. Kui teise või kolmanda öeldise ees seisab mingi lause kõrvalliige, tuleb alust korrata (tavaliselt asesõnalises vormis) ja koondlause muutub seega rindlauseks:

Der Student ist **am Morgen** in der Universität, **am Nachmittag** arbeitet **er** in der Bibliothek und **am Abend** treibt **er** Sport.

VII

LIITLAUSE

(Der zusammengesetzte Satz)

§ 182. Liitlause olemus ja liigitamine

(Wesen und Einteilung des zusammengesetzten Satzes)

Liitlause moodustab mõttelt ühtse, tervikliku suhtlemisühiku, kuid oma ehituselt koosneb ta kahest või rohkemast lihtlausest.

Liitlaused jagunevad:

1) rindlauseteks (die Satzreihe oder die Satzverbindung), mis koosnevad iseseisvatest samaväärsetest lausetest:

Worte sind gut, Taten sind besser.
Friede ernährt, aber Unfriede verzehrt.

2) põimlauseteks (Satzgefüge), milles vähemalt üks lause sõltub teisest ja seletab seda:

Die Arbeit ist die Quelle alles Reichtums, sagen die politischen Ökonomisten.
Sie ist dies — neben der Natur, die ihr den Stoff liefert, den sie in Reichtum verwandelt.

(*F. Engels*)

Rindlause

(Die Satzreihe oder die Satzverbindung)

§ 183. Rindlausete vormiline liigitamine

(Arten der Satzreihen nach der Form)

Rindlaused koosnevad vähemalt kahest samaväärsest lausest ja nad on sisuliselt üksteisega seotud.

Vormiliselt võivad rindlause koostisosad üksteisele järgneda ilma sidesõnata või olla ühendatud sidesõnaga:

Der König sprach's; der Page lief,
Der Knabe kam, der König rief. (J. W. Goethe)
Ich ging im Walde so für mich hin,
Und nichts zu suchen, das war mein Sinn. (J. W. Goethe)

§ 184. Rindlausete sisuline liigitamine

(Arten der Satzreihen nach dem Inhalt)

1. Sisuliselt eraldatakse järgmisi rindlauseid: 1) ühendavad (kopulative), 2) vastandavad (adversative), 3) põhjendavad (kausale), 4) järeldavad (konsekutive).

2. Ühendav rindlause sisaldab sisuliselt samaväärseid lauseid:

Erst stieg die Arbeitsfreude, **dann** stieg die Leistung.

Ühendavad sidesõnad on: **und** (ja), **dann** (siis), **da** (siis), **auch** (samuti), **ferner** (siis), **außerdem** (peale selle), **sowohl — als auch** (niihästi — kui ka), **teils — teils** (osalt — osalt), **bald — bald** (kord — kord).

3. Vastandavad rindlaused sisaldavad üksteisele vasturääkivaid lauseid; nad esinevad

1) ilma sidesõnata: *Fleißige Hand erwirbt, faule Hand verdirbt.*

2) ühendatult vastandavate sidesõnadega: **aber** (aga), **dagegen** (seevastu), **doch** (siiski), **indessen** (kuid, sel ajal), **allein** (kuid), **sondern** (aga), **oder** (ehk, või), **entweder — oder** (kas — või), **einerseits — anderseits** (ühelt poolt — teiselt poolt):

Er kennt die Grundsätze der Dialektik, **aber** er wendet sie nicht an.

4. Põhjendavas rindlauses esitatakse teises lauses põhjendus esimeses lauses antud tegevusele. Põhjendavad rindlaused esinevad:

1) ilma sidesõnata:

Lerne fleißig; durch gute Kenntnisse kannst du deiner Heimat nützlich sein.

2) ühendatud põhjendavate sidesõnadega **denn** (sest), **nämlich** (nimelt):

Ich stehe früh auf, **denn** die Vorlesungen beginnen um 8 Uhr.

5. Järeldavas rindlauses annab teine lause esimeses lauses esitatud tegevuse järelduse. Järeldavad laused esinevad:

1) ilma sidesõnata:

Viele Vögel nützen uns durch Vertilgung schädlicher Insekten; sie sollen möglichst geschützt werden.

2) ühendatud sidesõnaga: **daher, darum, deshalb, deswegen** (seepärast), **infolgedessen, demnach** (järelikult), **also** (nii siis):

Marx stellte die Grundsätze des dialektischen und historischen Materialismus auf; **deshalb** gilt er als Begründer der marxistischen Weltanschauung.

§ 185. Sõnade järjekord rinnastavate sidesõnade järel

(Wortfolge nach den beiordnenden Konjunktionen)

1. Kui rinnastavate sidesõnade **und, aber, sondern, denn, allein, oder** järel lause algab alusega, on lauses otsene sõnade järjekord; kui aga sidesõna järel lause algab kõrvalliikmega, on lauses pöördne sõnade järjekord:

Er versprach zu kommen, **aber er** hat sein Wort nicht gehalten.
Er versprach zu kommen, **aber sein Wort** hat **er** nicht gehalten.

2. Teiste rinnastavate sidesõnade järel esineb pöördne sõnade järjekord:

Die Fahrt ist auf den 1. Juli festgesetzt, **folglich muß ich** frühzeitig alle Vorbereitungen treffen.

Põimlause

(Das Satzgefüge)

§ 186. Põimlause struktuur

(Der Bau des Satzgefüges)

1. Põimlause koosneb p e a - j a k õ r v a l l a u s e s t. Kõrvallause seletab pealauset, laiendades või asendades mingit pealause liiget:

Hunde, **die viel bellen,** beißen nicht.
Sage mir, **was du für den Frieden getan hast.**

2. Kõrvallause on s e o t u d p e a l a u s e g a:

1) a l i s t a v a t e s i d e s õ n a d e g a (**daß, wenn, als,** jpt.),
2) s i d u v a t e a s e s õ n a d e g a (**der, die, das, wer, was**),
3) m ä ä r s õ n a d e g a (**wann, wie** jt.),
4) i l m a s i d e s õ n a t a

Ich weiß, **daß** ihr eure Pflicht tut.
Die Lehre Lenins ist ein Leuchtturm, **der** den Weg des siegreichen Kampfes der Werktätigen um ihre Befreiung erhellt.
Weißt du, **wann** sie ankommt?
Es ist angenehm, **die Früchte seiner Arbeit zu sehen.**

M ä r k u s: Siduvad asesõnad on ühtlasi ka kõrvallause liikmeteks.

§ 187. Korrelaadid

(Die Korrelate)

Pealauses võivad tavaliste lauseliikmetena esineda veel sõnad, milles on k o k k u v õ e t u d k õ r v a l l a u s e s i s u. Viimaseid nimetatakse korrelaatideks. Korrelaatideks on:

1) u m b i s i k u l i n e a s e s õ n a **es**, mida eesti keelde ei tõlgita:

Es ist angenehm, daß Sie Fortschritte machen. (On meeldiv, et te teete edusamme);

2) n ä i t a v a d a s e s õ n a d:

Was man wünscht, **das** glaubt man gern. (Mida soovitakse, seda usutakse meelsasti);

3) m ä ä r s õ n a d ja a s e s õ n a l i s e d m ä ä r s õ n a d:

Wo ich bin, **da** möchte ich auch bleiben. (Kus ma olen, sinna tahan ka jääda);
Ich freue mich **darüber,** daß mein Experiment gelungen ist. (Mul on heameel selle üle, et mu katse õnnestus.)

§ 188. Sõnade järjekord kõrvallauses

(Wortfolge im Nebensatz)

1. Kõrvallause koosneb samadest lauseliikmetest nagu pealausegi. Selles on alus, öeldis, kõrvalliikmed ja lisaks eelmistele võib selles olla siduv sõna.

2. Kui kõrvallause algab siduva sõnaga, seisab teisel kohal alus; sellele järgnevad sihitised ja määrused ning öeldis on viimasel kohal.

Pöördsõnalise ja käändsõnalise öeldise pöördeline osa seisab viimasel kohal, käändeline osa vahetult pöördelise osa ees:

Ich kenne den Arbeiter, der zum Festival **fahren wird.**
Ich kenne den Schriftsteller, der seit vorigem Jahr **Leninpreisträger ist.**

3. Tegusõna lahutatav osa (eesliide) on kõrvallauses lahutamatu:

Man sah, wie die Alpinisten den Berg **emporstiegen.**

4. Sidesõnata kõrvallaused algavad kas aluse või öeldisega:

Er sagt, **er** habe die Antwort schon erhalten.
Wollt ihr die Exkursion mitmachen, so müßt ihr rechtzeitig alle Prüfungen ablegen.

§ 189. Kõrvallausete liigitamine

(Einteilung der Nebensätze)

Kõrvallaused liigitatakse

1. asendi järgi pealauses (Einteilung nach ihrer Stellung). Kõrvallaused võivad seista pealause ees, taga või olla kiilutud pealause liikmete vahele (Vordersätze, Nachsätze, Zwischensätze):

Wenn du weiterkommen willst, mußt du tüchtig lernen.
Er sagte, **daß er tüchtig lernen will.**
Der Arbeiter, **der seine Norm in einem Jahr einige Male erhöht hatte,** wurde prämiert.

2. alluvuse astme järgi, s. t. kas nad laiendavad peavõi kõrvallause liikmeid (nach dem Grad ihrer Abhängigkeit). Vastavalt sellele eraldatakse esimese, teise jne. astme kõrvallauseid (Nebensätze 1., 2. Grades):

Ich weiß nicht, was soll es bedeuten, *daß ich so traurig bin*

I astme kõrvallause — II astme kõrvallause

3. ühendamisviisi järgi pealausega (Verbindungsart mit dem Hauptsatz):

1) sidesõnalised kõrvallaused (Konjunktionssätze), mis algavad sidesõnaga:

Ich freue mich, **daß** dieses Werk Ihnen gefällt.

2) relatiivsed kõrvallaused (Relativsätze), mis algavad siduva ase- või määrsõnaga:

Was langsam kommt, kommt sicher. Ich weiß, **worauf** Sie warten.

3) sidesõnata kõrvallaused (Konjunktionslose Nebensätze):

Er sagte, **er werde uns bald einholen.**

4. süntaktilise funktsiooni järgi (Einteilung der Nebensätze nach ihrer Aufgabe oder Funktion). Vastavalt sellele, missugust lauseliiget nad laiendavad või asendavad, liigitatakse neid järgmiselt:

1) aluslaused (Subjektsätze),
2) öeldislaused (Prädikatsätze),
3) täiendlaused (Attributsätze),
4) sihitislaused (Objektsätze),
5) määruslaused (Adverbialsätze).

§ 190. Aluslause

(Der Subjektsatz)

Aluslaused asendavad lause alust ja vastavad küsimustele **wer?** (kes?), **was?** (mis?).

Aluslaused algavad:

1) sidesõnadega **daß** (et), **ob** (kas);

2) küsivate ja siduvate asesõnadega **wer, was;** määrsõnadega **wo** (kus), **wann** (millal) jt.; asesõnaliste määrsõnadega **womit** (millega), **wozu** (milleks) jt.:

Daß Marx und Engels eng befreundet waren, hat die Entwicklung des wissenschaftlichen Materialismus sehr gefördert.
Ob er weiterkommt, ist nicht sicher.
Wer nicht arbeitet, soll auch nicht essen.
Wann die Kinder zurück sind, weiß ich nicht.
Woran er denkt, ist unklar.

§ 191. Öeldislause

(Der Prädikatsatz)

Öeldislause esineb harva. Tavaliselt asendab ta öeldistäidet ja seega esineb ta juhul, kui laiendatava lause öeldiseks (koopulaks) on abiverbid **sein, heißen** jt. (vt. § 155).

Öeldistäide vastab küsimusele **wer** oder **was ist (wird, war, wurde) das Subjekt?** (kes või mis on (oli) alus?):

Er wurde zuletzt, **wonach er seit seiner Jugend strebte** (was wurde er zuletzt?).

§ 192. Täiendlause

(Der Attributsatz)

Täiendlause laiendab mingit lause nimisõna või nimisõnana tarvitatud sõnaliiki ning vastab täiendi küsimustele **welcher?** (missugune?), **was für ein?** (milline?).

Täiendlause seisab laiendatava sõna järel ja algab

1) siduvate asesõnadega **der, die, das, wer, was;** harvemini esinevad kaasaegses keeles **welcher, welche, welches** (kes, mis) üksi või koos eessõnadega.

Samuti kui eesti keeles ühilduvad siduvad asesõnad soos ja arvus nimisõnaga, mida nad laiendavad, olenedes nende süntaktilisest funktsioonist kõrvallauses: kui siduv asesõna on kõrvallause aluseks, seisab ta nominatiivis, kui ta on selle sihitiseks, seisab ta akusatiivis jne.

Die Arbeit, die der Student ablieferte, war glänzend.
Der Erfinder, den wir besuchen werden, ist berühmt.
Der Erfinder, von dem ich euch erzählte, wurde gestern ausgezeichnet.

2) sidesõnadega **daß** (et), **ob** (kas):

Die Überzeugung, **daß** jede Produktionserhöhung uns allen zugute kommt, spornt die Werktätigen zu immer höheren Leistungen.
Die Frage, **ob** wir alle ins Neuland fahren, ist noch nicht entschieden.

3) määrsõnadega **wo, wann** jt.:
Kennst du das Land, **wo** die Zitronen blühen?

(J. W. Goethe)

4) sidesõnata:
Die Nachricht, **sie könnten einen Monat in Artek verbringen,** begeisterte die Pioniere.

Sidesõnata täiendlausetes tarvitatakse konjunktiivi. Sõnade järjekord on neis otsene. Eesti keeles vastab sellele sidesõnaline (et) täiendlause.

§ 193. Sihitislause

(Der Objektsatz)

Sihitislause l a i e n d a b pealause t e g u s õ n a, mis väljendab mõtlemist, kõnelemist või tajumist, nagu **meinen** (arvama), **wissen** (teadma), **glauben** (mõtlema, arvama), **sagen** (ütlema), **rufen** (hüüdma), **fühlen** (tundma), **verstehen** (mõistma).

Sihitislaused algavad

1) s i d e s õ n a d e g a **daß** (et), **ob** (kas):

Ich bin überzeugt, **daß** ihr glänzend eure Prüfungen ablegen werdet.
Frage ihn, **ob** er zur Abfahrt fertig ist.

2) s i d u v a t e a s e s õ n a d e g a **wer, was:**

Ich weiß, **wer** mir morgen antworten wird.
Ich weiß nicht, **was** ich dazu sagen soll.

M ä r k u s: Siduvate asesõnadega **wer, was** algavad sihitislaused võivad sõltuda ka teistest tegusõnadest. Sel juhul seisavad sihitislaused pealause ees, milles esinevad korrelaadid, milleks on näitavad asesõnad **der, das** kõrvalkäänetes või asesõnalised määrsõnad:

Wem nicht zu raten ist, **dem** ist nicht zu helfen.
Was er getan hat, **darüber** werden wir später reden.

3) s i d u v a t e m ä ä r s õ n a d e g a **wo, wie** jt.:

Ich weiß, **wo** er sich befindet.
Ich verstehe nicht, **wie** das geschehen konnte.

4) a s e s õ n a l i s t e m ä ä r s õ n a d e g a:

Ich möchte mal wissen, **wohin** Sie fahren wollen.

5) s i d e s õ n a t a kaudses kõnes ja küsimuses (vt. järgnevad paragrahvid!).

§ 194. Kaudne kõne

(Die indirekte Rede)

1. Kaudses kõnes antakse teise isiku kõne edasi muudetud vormis.

Kaudne kõne algab s i d e s õ n a g a **daß** (et) või ilma selleta:

Er sagte, **daß** er mich verstanden hat (habe).
Er sagte, **er habe mich verstanden.**

2. Kui kaudne kõne algab sidesõnaga **daß**, võib tegusõna (öeldis) olla indikatiivis või konjunktiivis. Konjunktiiv esineb tavaliselt, kui pealause öeldis on minevikus:

Er **sagt**, daß er mit dem Aufsatz fertig **ist** (oder **sei**),

aga

Er **sagte**, daß er mit dem Aufsatz fertig **sei.**

3. Kui kaudne kõne algab ilma sidesõnata **daß**, tuleb tähele panna järgmist:

1) sõnade järjekord jääb sellekssamaks kui pealauses;

2) tegusõna esineb ainult konjunktiivis, seejuures järgmistes aegades:

a) kaudses kõnes tarvitatakse konjunktiivi preesensit, kui pealauses ja kaudses kõnes väljendatud tegevused on samaaegsed (eesti keeles tarvitatakse kindla kõneviisi olevikku):

Er **sagt** (sagte), er **lese** Lenins Werke. (Ta ütleb (ütles), et ta loeb Lenini teoseid.)

b) kaudses kõnes tarvitatakse konjunktiivi perfekti, kui kaudses kõnes väljendatud tegevus toimub enne pealause tegevust (eesti keeles tarvitatakse kindla kõneviisi lihtminevikku või enneminevikku):

Er **sagt** (sagte), er **habe** Lenins Werke **gelesen.** (Ta ütleb (ütles), et ta on Lenini teoseid lugenud.)

c) kaudses kõnes tarvitatakse konjunktiivi futuurumit, kui kaudses kõnes väljendatud tegevus toimub pärast pealause tegevust (eesti keeles tarvitatakse perifraasi tegusõnaga hakkama):

Er **sagt** (sagte), er **werde** das «Kapital» von Marx **lesen.** (Ta ütleb (ütles), et ta hakkab Marxi «Kapitali» lugema.)

4. a) Kui konjunktiivi preesensi vormid langevad kokku indikatiivi preesensi vormidega, tarvitatakse konjunktiivi preesensi asemel konjunktiivi imperfekti:

Die Arbeiter schreiben, daß sie einen neuen Klub **(haben) hätten.**

b) Kui konjunktiivi perfekti vormid langevad kokku indikatiivi perfekti vormidega, tarvitatakse nende asemel konjunktiivi pluskvamperfekti:

Die Arbeiter berichteten, daß sie neue Maschinen **(bekommen haben) bekommen hätten.**

c) Kui konjunktiivi futuurumi vormid langevad kokku indikatiivi futuurumi vormidega, tarvitatakse nende asemel Konditsionaali:

Die Arbeiter schrieben, daß sie ihre Ferien im Erholungsheim **(verbringen werden) verbringen würden.**

Märkus: Kokkulangevad vormid on ainsuse 1. ning mitmuse 1. ja 3. pööre.

5. Kui kaudses kõnes väljendatud tegevus on kaheldav, tarvitatakse konjunktiivi preesensi asemel konjunktiivi imperfekti, konjunktiivi perfekti asemel konjunktiivi pluskvamperfekti. Eesti keelde tõlgitakse see konstruktsioon kaudse kõneviisi abil:

Der Schüler sagt, er **hätte** das Buch **gelesen.** (Õpilane ütleb, (et) ta olevat seda raamatut lugenud.)

6. Kui sidesõnata kaudne kõne koosneb reast sihitislausetest, eraldatakse need punktiga, kuigi nad sisuliselt on pealause sihitislauseteks:

Der Student schreibt, er **sei** im Neuland **angekommen.** Unterwegs **habe** er viel Schönes **erlebt.** Er **habe** neue Freunde **gefunden.** Es **seien** alles gute und lustige Menschen.

§ 195. Kaudne küsimus

(Die indirekte Frage)

1. Kui kaudse kõnega väljendatakse küsimust, nimetatakse seda kaudseks küsimuseks.

2. Kaudne küsimus algab sidesõnaga **ob** (kas), kui otsene küsimus ei alga küsiva sõnaga:

Man fragte mich: «**Sind** Sie mit Ihrem Aufenthalt im Erholungsheim zufrieden?»
Man fragte mich, **ob** ich mit meinem Aufenthalt im Erholungsheim zufrieden **sei (bin).**

3. Kui otsene küsimus algab küsiva sõnaga, alustatakse samaga kaudset küsimust:

Man fragte mich: «**Wann** kommt der Zug an?»
Man fragte mich, **wann** der Zug ankomme (ankommt).

Märkus: Kaudses küsimuses tarvitatakse niihästi indikatiivi kui konjunktiivi ajavorme.

§ 196. Määruslause

(Der Adverbialsatz)

Määruslaused laiendavad pealause tegusõna, näidates väljendatud tegevuse või seisundi kohta, aega, põhjust, eesmärki, teguviisi, tingimust, mööndust, piiramist.

Vastavalt sellele jagunevad määruslaused:

1) kohalauseteks (Lokalsätze oder Adverbialsätze des Ortes),

2) ajalauseteks (Temporalsätze oder Adverbialsätze der Zeit),

3) põhjuslauseteks (Kausalsätze oder Adverbialsätze des Grundes),

4) eesmärgi- ehk otstarbelauseteks (Finalsätze oder Adverbialsätze des Zieles oder Zwecks),

5) viisilauseteks (Modalsätze oder Adverbialsätze der Art und Weise),

6) tingimuslauseteks (Konditionalsätze oder Bedingungssätze),

7) möönduslauseteks (Konzessivsätze oder Einräumungssätze),

8) restriktiivlauseteks (Restriktivsätze oder Einschränkungssätze).

§ 197. Kohalause

(Der Lokalsatz)

Kohalause näitab kohta, kus toimub pealauses tegusõnaga väljendatud tegevus, ja vastab küsimustele **wo?** (kus?) **wohin?** (kuhu?), **woher?** (kust?).

Kohalause algab sõnadega **wo, wohin, woher.**

Pealauses võivad esineda neile vastavad määrsõnad-korrelaadid: **dort, da** (seal), **dorthin, dahin** (sinna), **dorther, daher** (sealt):

Ich bin **da, wo** es für die Heimat wichtig ist.
Ich gehe **dahin, wohin** meine Pflicht mich ruft.

§ 198. Ajalause

(Der Temporalsatz)

Ajalause näitab, millal toimub pealause tegevus ja vastab küsimustele **wann?** (millal?), **wie lange?** (kui kaua?), **wie**

oft? (kui sagedasti?), **seit wann?** (mis ajast?), **bis wann?** (mis ajani?).

Ajalaused algavad sidesõnadega **als, wenn** (kui), **nachdem** (pärast seda kui), **seit, seitdem** (sestsaadik kui), **während** (sellal kui), **solange** (senikaua kui), **bis** (kuni); harvemini esinevad **indes, indessen** (sünonüümina sidesõnale während), **sobald** (otsekohe kui), **ehe, bevor** (enne kui):

Als wir die Leninberge besuchten, trafen wir dort alte Freunde an.
Wenn ihr die Leninberge besucht, vergeßt nicht eure alten Freunde zu begrüßen.
Er fuhr ins Erholungsheim, **nachdem** er alle Prüfungen abgelegt hatte.
Seit wir in der Universität sind, haben wir viel Interessantes gelernt.
Während wir auf dem Felde sind, arbeiten die anderen im Garten.
Bereichert eure Kenntnisse, **solange** ihr lebt.
Wir bleiben hier, **bis** alles fertig ist.

§ 199. Mõnede sidesõnade tarvitamise iseärasusest ajalausetes

(Besonderheiten einiger Konjunktionen in Lokalsätzen)

1. **Als** ja **wenn** (kui) (vt. § 144).

2. **Nachdem** (pärast seda kui).

Sidesõna **nachdem** tarvitatakse järgmistel juhtudel:

1) kui kõrvallause tegevus on lõppenud enne pealause tegevuse algust, kusjuures kõrvallause tegusõna seisab p l u s k v a m p e r f e k t i s, pealause tegusõna i m p e r f e k t i s (harvemini perfektis):

Nachdem ich die Universität **absolviert hatte,** begann ich als Lehrerin zu arbeiten.

2) kui kõrval- ja pealause tegusõnad väljendavad korduvat tegevust või tegevust tulevikus, on kõrvallause perfektis või pluskvamperfektis, pealause aga preesensis.

Nachdem ich das Buch **durchgelesen habe, bringe** ich es in die Bibliothek zurück.

3. **Während** (sellal kui), **solange** (senikaua kui).

Während ja **solange** väljendavad pea- ja kõrvallause tegevuse paralleelset kulgu.

Während wir in der Krim waren, haben wir unser Herbarium bereichert.
Solange du hier bist, lese ich deine Arbeit durch.

4. **Sobald** (otsekohe kui).
Sidesõna **sobald** näitab, et pealause tegevus algab kohe pärast kõrvallauses väljendatud tegevust.

Sobald Sie den Brief erhalten haben, antworten Sie bitte.

5. **Ehe, bevor** (enne kui).
Sidesõnad **ehe, bevor** näitavad, et pealause tegevus toimub enne kõrvallause tegevust:

Denke nach, **ehe** (bevor) du antwortest.

§ 200. Põhjuslause
(Der Kausalsatz)

1. Põhjuslause näitab, mis põhjusel toimub see, millest pealauses räägitakse ja vastab küsimustele: mispärast? (**warum?**), mis põhjusel? (**aus welchem Grunde?**).
Põhjuslause algab sidesõnadega **da** (et, kuna), **weil** (seepärast et).

2. Sidesõnaga **da** algavas kõrvallauses antakse pealause tegevusele loogiline põhjendus. Tavaliselt seisab **da**-ga algav kõrvallause pealause ees:

Da alles in Ordnung ist, kann man sich auf den Weg machen.

3. Sidesõnaga **weil** algavates kõrvallausetes antakse pealause tegevusele faktiline põhjendus.

Er konnte nicht kommen, **weil** er krank war.

Märkus: Põhjuslauset sisaldav põimlause langeb sisuliselt kokku rindlausega, mille teine osa algab alistava sidesõnaga **denn.**
Paneme tähele sõnade järjekorda sidesõnadega **denn** ja **weil** algavates lausetes.
Sidesõnaga **denn** algav lause on pealause ja vastavalt esineb selles nagu pealauses otsene sõnade järjekord; **denn**-ga algav lause seisab ikka teisel kohal (vt. § 143).
Sidesõnaga **weil** algav lause on kõrvallause ja vastavalt sellele on siin kõrvallause sõnade järjekord (vt. § 185). Sidesõnaga **weil** algav kõrvallause võib seista pealause ees või taga.
Sein Vortrag ist gelungen, **denn** er **hat** an ihm gründlich **gearbeitet.**
Sein Vortrag ist gelungen, **weil** er an ihm gründlich **gearbeitet hat,** või:
Weil er gründlich **gearbeitet hat,** ist sein Vortrag gelungen.

§ 201. Eesmärgi- ehk otstarbelause

(Der Finalsatz oder der Adverbialsatz des Zieles oder des Zwecks)

1. Eesmärgi- ehk otstarbelause näitab, mis jaoks või missugusel eesmärgil toimub pealause tegevus ja vastab küsimustele **wozu?** (milleks?), **zu welchem Zweck?** (mis otstarbel? mis eesmärgil?).

2. Otstarbelause algab:
1) sidesõnaga **damit** (et, selleks et):
Ich schreibe es dir, **damit** du auf dem Laufenden bist.
2) infinitiivse lause **um ... zu** + infinitiiv esimese komponendiga **um**, kui pea- ja kõrvallauses on sama alus:

Ich lerne Deutsch, **um** deutsche Fachzeitschriften **zu lesen.**

3. Eesmärgi- või otstarbelausetes võib tarvitada kas indikatiivi või konjunktiivi.
Konjunktiivi tarvitatakse tavaliselt siis, kui pealause tegusõna seisab minevikus:

Er **lernt** eifrig, damit er Deutsch vollständig **beherrscht**

aga

Er **lernte** eifrig, damit er Deutsch vollständig **beherrschte.**

Märkus: Kaasaegses saksa keeles tarvitatakse konjunktiivi otstarbelauses harva.

§ 202. Viisilause

(Der Modalsatz oder der Adverbialsatz der Art und Weise)

1. Viisilause näitab, kuidas toimub pealause tegevus ja vastab küsimustele **wie?** (kuidas?), **auf welche Weise?** (mil viisil?).

2. Viisilaused jagunevad kolme rühma:
1) põhilised viisilaused (eigentliche Modalsätze oder Modalsätze im engeren Sinne des Wortes):

Indem wir eifrig studieren, erfüllen wir eine unserer wichtigsten Aufgaben.

2) võrdluslaused (Vergleichsätze):

Je tiefer wir in unser Fach eindringen, **desto** interessanter wird das Studium.

3) tagajärjelaused (Konsekutivsätze):

Es war heiß, **daß** man kaum atmen konnte.

§ 203. Põhiline viisilause

(Der eigentliche Modalsatz)

1. Põhilised viisilaused täiendavad pealause öeldist, viidates mingi olukorra olemasolule või eitades seda. Esimesel puhul algab viisilause sidesõnaga **indem** (seetõttu et, tänu sellele et), teisel juhul sidesõnaga **(an)statt daß** (selle asemel et) ja **ohne daß** (ilma et):

Er löste das Problem, **indem** er alle entsprechenden Quellen gründlich untersuchte.
(An)statt alle Quellen gründlich zu studieren, begnügte er sich nur mit einigen.
Der Soldat drang weiter, **ohne daß** er an die Gefahr gedacht hätte.

2. Sidesõnadega **(an)statt, daß, ohne daß** algavates viisilausetes tarvitatakse tavaliselt konjunktiivi pluskvamperfekti.

Anstatt daß er nach Sotschi gefahren wäre, fuhr er nach Pärnu. (Selle asemel et sõita Sotši, sõitis ta Pärnu.)

Eesti keelde tõlgitakse öeldis infinitiiviga.

Er antwortete, **ohne daß** er nachgedacht hätte. (Ta vastas, ilma et oleks järele mõtelnud.)

Eesti keelde tõlgitakse öeldis tingiva kõneviisi mineviku vormiga.

3. Kui pea- ja kõrvallauses on sama alus, võib kõrvallause asemel tarvitada infinitiivlauset, mis koosneb:

(an)statt zu + I infinitiiv
ohne zu + I või II infinitiiv } (vt. § 212)

Anstatt nach Sotschi **zu fahren**, fuhr er nach Pärnu.
Er antwortete, **ohne nachzudenken** (ohne nachgedacht zu haben).

§ 204. Võrdluslause

(Der Vergleichssatz)

1. Võrdluslause sisaldab pea- ja kõrvallauses väljendatud tegevuse või olukorra võrdlust ja algab sidesõnadega **wie** (nagu), **als** (kui, nagu), **als ob, als wenn** (nagu), **je — desto** (mida — seda):

Er schreibt (so), **wie** er spricht.
Er macht größere Fortschritte, **als** wir es erwartet haben.
Er tat so, **als ob** alles schon fertig wäre.

2. Sidesõna **wie** tarvitatakse, kui pea- ja kõrvallause tegevus või olukord on samalaadne või samaastmeline; pealauses võib esineda korrelaat **so** (nii):

Er schreibt **so, wie** er spricht. (Ta kirjutab (nii), nagu ta räägib.)

3. Sidesõna **als** tarvitatakse, kui pealauses esineb omadussõna komparatiivis, s. t. kui pea- ja kõrvallause tegevus või olukord ei ole võrdne:

Er schreibt besser, **als** er spricht. (Ta kirjutab paremini kui ta räägib.)

4. Sidesõnu **als ob, als wenn** tarvitatakse irreaalsetes võrdluslausetes; tegusõna seisab neil juhtudel konjunktiivis (vt. § 113, 114).

Kui kõrvallauses väljendatakse samaaegset tegevust pealausega, tarvitatakse konjunktiivi preesensit või imperfekti. Pealause tegevusele eelnevat tegevust väljendatakse konjunktiivi pluskvamperfektiga:

Er spricht so gut Deutsch, **als ob** er Deutscher **sei (wäre)**. (Ta räägib nii hästi saksa keelt, nagu oleks ta sakslane.)

Er sah mich an, **als ob** nichts **geschehen wäre.** (Ta vaatas mulle otsa, nagu poleks midagi juhtunud.)

Eesti keeles tarvitatakse konjunktiivi vormide asemel tingivat kõneviisi.

5. Sidesõnad **als ob, als wenn** võivad esineda lühendatud vormis **als;** sel puhul on kõrvallauses pealause pöördne sõnade järjestus:

Er sah mich an, **als wäre** nichts **geschehen.** (Ta vaatas mulle otsa, nagu poleks midagi juhtunud.)

Als võrdluslausetes, samuti **als ob, als wenn** tõlgitakse eesti keelde sidesõnana nagu.

§ 205. Tagajärjelause

(Der Konsekutivsatz)

1. Tagajärjelaused väljendavad pealauses kirjeldatud tegevuse tagajärge ja algavad sidesõnadega **daß** (et) (pealauses esineb korrelaat **so**) ja **so daß** (nii et):

Die Diskussion war **so** interessant, **daß** ich nicht nach Hause wollte.

Es war spät, **so daß** ich nach Hause mußte.

2. Eitava sisuga järelduslaused algavad sidesõnaga **als daß;** pealauses esineb määruse või öeldistäite ees sõna **zu** (liiga):

Es war **zu** spät, **als daß** ich noch hätte bleiben können. (Oli liiga hilja, et oleksin võinud veel jääda.)

3. Sidesõnaga **als daß** algavates järelduslausetes seisab tegusõna konjunktiivis. Eestikeelseks vasteks on siin tingiv kõneviis.

§ 206. Tingimuslause

(Der Konditionalsatz)

1. Tingimuslause näitab, missugusel tingimusel võib toimuda pealause tegevus. Ta vastab küsimusele missugusel tingimusel? **(unter welcher Bedingung?)** ja algab sidesõnadega **wenn** (kui), **falls** (juhul kui) või ilma sidesõnata:

Wenn Sie mit ihrem Bericht fertig sind, reichen Sie ihn sofort ein.
Falls Sie mit dem Bericht nicht heute fertig werden, erwarte ich Sie morgen.
Ist ihr Bericht fertig, reichen Sie ihn sofort ein.

2. Tingimuslaused jagunevad:

a) reaalseteks (reale),
b) potentsiaalseteks (potentiale) ja
c) irreaalseteks (irreale).

1) Reaalses lauses väljendatakse tingimust, mida on võimalik täita.
Aegade tarvitamine kõrval- ja pealauses on järgmine:

Kõrvallause	**Pealause**
preesens	preesens
I futuurum	I futuurum

Kaasaegses saksa keeles on esimene variant tavalisem. Tuleb silmas pidada, et see vastab aegade tarvitamise reeglitele eesti tingimuslausetes:

Wenn ich morgen Zeit **habe (haben werde** asemel), **besuche** ich Sie (**werde ich** Sie **besuchen** asemel). (Kui mul on homme aega, külastan teid.)

2) Potentsiaalses lauses väljendatakse mõeldavat tingimust, millest olenevalt pealause tegevus võib toimuda või mitte.
Aegade tarvitamine kõrval- ja pealauses on järgmine:

	Kõrvallause:	**Pealause:**
Saksa keeles	Konjunktiivi imperfekt	I konditsionaal või konjunktiivi imperfekt
Eesti keeles	Tingiva kõneviisi olevik	Tingiva kõneviisi olevik
	Wenn ich Zeit **hätte,**	**würde** ich dich **besuchen** oder **besuchte** ich dich
	Kui mul oleks aega,	külastaksin sind.

3) Irreaalses lauses väljendatakse täitmata tingimust, mis ei võimalda pealauses väljendatud tegevuse täideviimist: Aegade tarvitamine kõrval- ja pealauses:

	Kõrvallause	Pealause
Saksa keeles	Konjunktiivi pluskvamperfekt	1) Konjunktiivi imperfekt 2) Konjunktiivi pluskvamperfekt
Eesti keeles	Tingiva kõneviisi täisminevik	1) Tingiva kõneviisi olevik 2) Tingiva kõneviisi täisminevik

Wenn ich Sie nicht **gesehen hätte, wäre** ich betrübt.
(Kui ma ei oleks teid näinud, oleksin kurb.)
Wenn ich Sie nicht **gesehen hätte, wäre** ich betrübt **gewesen.**
(Kui ma ei oleks teid näinud, oleksin kurb olnud.)

Tingimuslausetes tarvitatavate aegade võrdlustabel

Tingimuslause liik	Saksa keeles		Eesti keeles	
	Kõrvallause	Pealause	Kõrvallause	Pealause
1. Reaalne	Preesens harvemini I futuurum	Preesens I futuurum	Olevik	Olevik
2. Potentsiaalne	Konjunktiivi imperfekt	I konditsionaal või konj. imperfekt	Tingiva kõneviisi olevik	Tingiva kõneviisi olevik
3. Irreaalne	1) Konjunktiivi pluskvamperfekt 2) Konjunktiivi pluskvamperfekt	1) Konjunktiivi imperfekt 2) Konjunktiivi pluskvamperfekt	1) Tingiva kõneviisi täisminevik 2) Tingiva kõneviisi täisminevik	1) Tingiva kõneviisi olevik 2) Tingiva kõneviisi täisminevik

4) Tingimuslaused võivad alata ilma sidesõnata. Sel puhul on neis pealause pöördne sõnade järjekord,

s. t. öeldis (või selle pöördeline osa) seisab aluse ees, esimesel kohal lauses.

Ilma sidesõnata tingimuslausete puhul esineb pealauses tavaliselt korrelaat **so** (nii). Viimane lubab vahet teha pea- ja kõrvallause vahel, sest lauseehitus on mõlemas sama (pöördne sõnade järjekord):

Habe ich Zeit, **so** besuche ich dich.
Hätte ich Zeit, **so** würde ich dich besuchen.

Sidesõnata tingimuslause tõlgitakse eesti keelde sidesõnaga k u i algava lausega: Kui mul oleks aega, külastaksin ma sind.

§ 207. Mööndusiause
(Der Konzessivsatz)

1. Mööndusiause väljendab nähtust või olukorda, mis raskendab pealause tegevust, kuigi see toimub hoolimata takistavatest asjaoludest.

Mööndusiause vastab küsimusele: **trotz welchen Umstandes?** (vaatamata missugusele olukorrale?) ja algab siduvate sõnadega või ilma.

2. Siduvateks sõnadeks on:

1) s i d e s õ n a d **obwohl** (kuigi), **obgleich** (ehkküll), **obschon** (ehkki), **trotzdem** (sellele vaatamata).

Obwohl er erst Student des I. Kursus ist, ist er Mitglied des wissenschaftlichen Sprachzirkels.

2) siduvad asesõnad **wer** (kes), **was** (mis) ja määrsõnad **wie** (kuidas), **wo** (kus), **wenn** (kui), **so** (kui) koos määrsõnadega **auch** (ka), harvemini **immer** (ka).

Nende sõnade abil moodustatud lauseid nimetatakse r e l a t i i v s e t e k s m ö ö n d u s l a u s e t e k s.

Wo er **auch** nicht auftritt, erregt er überall Aufsehen.
Was auch nicht geschehe, ich trete nicht zurück.

Määrsõna **auch** võib seista kas otse pärast siduvaid asesõnu või kaugemal lause sees aluse või kõrvalliikmete järel.

M ä r k u s 1. Paneme tähele mõnede siduvate konstruktsioonide iseärasusi:

a) **wenn — auch** ja **wenn auch.**
Wenn — auch eestikeelseks vasteks on k u i — k a :
Wenn du **auch** mitkommst, wird unsere Exkursion gelingen.
(Kui ka sina kaasa tuled, õnnestub meie ekskursioon).
Wenn auch eestikeelseks vasteks on i s e g i k u i.
Wenn auch sie es nicht will, muß sie mitgehen.
(Isegi kui ta ei taha, peab ta kaasa minema.)

b) Määrsõna **immer** seisab vahetult siduva sõna järel ja selle eestikeelseks vasteks on k a e i.

Wo immer sie sich befinden, ich werde sie aufsuchen. (Kus nad ka ei oleks, ma otsin nad üles.)

c) **so — auch** eestikeelseks vasteks on k u i — k a: **So** schwer **auch** die Aufgabe ist, wir werden sie lösen. (Kui raske ka ülesanne on, me lahendame selle.)

M ä r k u s 2. Sidesõnalistes mööndusl a usetes seisab tegusõna tavaliselt indikatiivis.

3. I l m a s i d u v a t e s õ n a d e t a mööndusl a used algavad:

1) a l u s e g a; nendes on järelikult pealause otsene sõnade järjekord:

Das Wetter sei noch so schlecht, die Ernte wird doch eingebracht. (Olgu ilm kui halb tahes, aga lõikus veetakse siiski sisse.)

2) modaalse verbiga **mögen,** kusjuures lauses on pealause pöördne sõnade järjekord:

Mögen die Imperialisten wüten, wir werden den Frieden verteidigen. (Raevutsegu imperialistid, kuid meie kaitseme rahu.)

M ä r k u s: Ilma siduvate sõnadeta algavates mööndusl a usetes seisab tegusõna konjunktiivis. Selle eestikeelseks vasteks on t e g u s õ n a k ä s k i v a s k õ n e v i i s i s. Modaalse verbiga **mögen** algavas mööndusl a uses jääb **mögen** tõlkimata. Imperatiivi pannakse lause täistähenduslik verb: mögen **wüten** — r a e v u t s e g u.

4. Relatiivsed ja siduvate sõnadeta mööndusl a used võivad olla reaalsed ja irreaalsed.

Esimesed väljendavad tegelikult toimuvat nähtust ja tegusõna esineb neis i n d i k a t i i v i s, teised väljendavad oletatavat nähtust ja tegusõna seisab k o n j u n k t i i v i s.

Eesti keeles tarvitatakse vastavalt kindlat või tingivat kõneviisi:

R e a a l n e:

Wie schwer auch die Aufgabe ist, wir lösen sie. (Olgu ülesanne kui (tahes) raske, me lahendame selle.)

I r r e a a l n e:

Wie schwer auch die Aufgabe sei (sein mag), wir werden sie lösen. (Kui raske olekski ülesanne, me lahendame selle.)

§ 208. Restriktiivlause

(Der Restriktivsatz)

Restriktiivlause väljendab nähtust, mis piirab pealause tegevust.

Restriktiivlaused vastavad küsimustele **unter welchen Umstän-**

den? (missuguses olukorras?), **inwiefern?** (kuivõrd?) ja algavad sidesõnadega **(in)sofern** (kuivõrd), **wofern** (sedavõrd), **soviel, soweit** (kuivõrd), asesõnaga **was** (mis) koos tegusõnadega **betreffen** või **angehen** (puutuma):

Wir werden die Ernte einführen, **sofern** das Wetter es zuläßt.
Soviel ich weiß, haben alle Studenten die Prüfungen bestanden.
Was ihn **betrifft** (angeht), so läßt er nie seine Kameraden im Stich.

§ 209. Kokkuvõte sidesõnata kõrvallausetest

(Zusammenfassung der konjunktionslosen Nebensätze)

Sidesõnata kõrvallaused võivad esineda ainult täiend-, sihitis-, tingimus- ja mööndus lausetes.

1) Täiendlause (vt. § 192): Seine Meinung, **das Experiment könnte gewagt werden,** erwies sich als richtig.

2) Sihitislause (vt. § 193):
   a) Er denkt, **es sei schon zu spät.**
   b) Er sagte, **er habe mich verstanden.**

3) Tingimuslause (vt. § 206): **Wäre er gesund,** (so) würde er mit uns sein.

4) Mööndus lause (vt. § 207): **Der Weg sei noch so schwer,** wir geben die Exkursion nicht auf.

§ 210. Iseseisvad lauserühmad

(Abgesonderte Satzglieder)

Mõned lauseliikmed koos nende juurde kuuluvate laienditega esinevad lauses erilise iseseisva rühmana, mis on vahepealseks astmeks lauseliikme ja kõrvallause vahel; need on:

1) Infinitiivsed laused (Infinitivsätze): Er hat uns verlassen, **ohne ein Wort zu sagen.**

2) Partitsiibilised laused (Partizipialsätze): **Von der Konferenz zurückgekehrt,** erstattete der Delegierte Bericht über alle Fragen.

Iseseisvad lauserühmad eraldatakse komaga.

Eesti keeles vastavad neile lauselühendid või tegusõnad infinitiivis.

§ 211. Infinitiivsed laused
(Infinitivsätze)

Infinitiivseid lauseid on kolm; nende põhiliseks koostisosaks on I infinitiiv koos partikliga **zu**; nad algavad kaassõnadega **statt, ohne, um,** millel siin on sidesõna funktsioon.

Sidesõnade **statt, ohne, um** ja infinitiivi vahel võivad seista viimaste laiendid.

Infinitiivsed laused on lauses tavaliselt määrusteks.

a) Infinitiivsed laused **statt** — **zu** + inf., **ohne** — **zu** + + inf. on lauses viisimääruseks:

Statt nach Viljandi **zu fahren,** begab er sich nach Tallinn. (Selle asemel et sõita Viljandisse, sõitis ta Tallinna.)

See lause tõlgitakse eesti keelde konstruktsiooni selle asemel et + da-infinitiiv abil.

Er macht die Übersetzung, **ohne** das Wörterbuch **zu benutzen.** (Ta teeb tõlke ilma sõnaraamatut kasutamata.)

Eestikeelne tõlge: — ilma + mata-lauselühend.

b) Infinitiivne lause **um** — **zu** + infinitiiv on lauses otstarbemääruseks:

Wir sind hier, **um zu lernen.** (Me oleme siin selleks, et õppida.)

Eestikeelne tõlge: — selleks et + da-infinitiiv.

§ 212. Kõrvallausete lühendamine infinitiivi ja infinitiivse lausega
(Kürzung der Nebensätze durch den Infinitiv und den Infinitivsatz)

1. Infinitiiviga lühendatakse sidesõnaga **daß** algavaid sihitislauseid, kui pealauses esinevad tegusõnad **sehen, hören, fühlen,** kusjuures pea- ja kõrvallause alused võivad olla erinevad. Kõrvallause alus muutub seejuures lauselühendi sihitiseks ja selle tegusõna võtab infinitiivi vormi.

Sellist lauselühendit nimetatakse accusativus cum infinitivo (akusatiiv infinitiiviga) (vt. § 163).

Ich sehe, **daß die Jugend weiterschreitet** = Ich sehe **die Jugend weiterschreiten.**
Ich höre, **daß die Demonstranten hurra schreien** = Ich höre **die Demonstranten hurra schreien.**
Ich fühle, **daß meine Kräfte steigen** = Ich fühle **meine Kräfte steigen.**

2. Infinitiivi ja partikli **zu** abil lühendatakse sidesõnaga **daß** algavaid sihitiskõrvallauseid, kui pealauses esinevad tegusõnad, nagu **versprechen, befehlen, empfehlen, behaupten, glauben, hoffen,** kusjuures kõrvallause alus langeb välja ja selle tegusõna asetatakse infinitiivi vormi.

a) Der Student **versprach, daß er sich zusammennehmen wird** = Der Student versprach **sich zusammenzunehmen.**

b) Der Meister **befahl** den Lehrlingen, **daß sie vorsichtig mit den Maschinen umgehen** = Der Meister befahl den Lehrlingen vorsichtig mit den Maschinen **umzugehen.**

c) Der Exkursionsleiter **gestattete, daß man allein die Stadt besucht** = Der Exkursionsleiter gestattete die Stadt allein **zu besuchen.**

Märkus: Lühendamine on võimalik, kui:
1) pea- ja kõrvallauses on sama alus (a);
2) kui kõrvallause alus on pealause sihitiseks (b);
3) kui kõrvallause aluseks on asesõna man (c).

3. Infinitiivlausetega **statt — zu** + infinitiiv ja **ohne — zu** + infinitiiv lühendatakse sidesõnadega **(an)statt daß** ja **ohne daß** algavaid viisimääruslauseid, kusjuures pea- ja kõrvallause alused peavad olema samad. Seejuures langeb välja sidesõna **daß** ja isikuline asesõna, tegusõna pöördeline vorm muutub infinitiiviks, lisandub partikkel **zu** (vt. § 168).

(An)statt daß er sich mit der Grammatik beschäftigt hätte, ging er spazieren = **(An)statt** sich mit der Grammatik **zu beschäftigen,** ging er spazieren.
Sie verließ uns, **ohne daß** sie uns davon in Kenntnis gesetzt hätte = Sie verließ uns, **ohne** uns davon in Kenntnis **zu setzen.**

4. Infinitiivlausega **um — zu** + infinitiiv lühendatakse sidesõnadega **daß** ja **damit** algavaid eesmärgi- ehk otstarbemääruslauseid, kusjuures pea- ja kõrvallause alused peavad olema samad. Seejuures langeb välja sidesõna ja isikuline asesõna ning tegusõna pöördeline vorm muutub infinitiiviks koos partikliga **zu** (vt. § 201):

Wir besuchten Leningrad, **damit** wir diese Heldenstadt besser kennen = Wir besuchten Leningrad, **um** diese Heldenstadt besser **zu kennen.**

§ 213. Partitsipiaalsed laused

(Partizipialsätze)

1. Partitsipiaalsed laused on laiendatud partitsiibid (I ja II): **Das Studentenheim besuchend,** freute ich mich über die Ordnung im Hause.

Geleitet von der Lehre Lenins, schloß die bolschewistische Partei ihre Reihen fest zusammen.

2. I partitsiibi abil moodustatud laused on lauses **aja-, viisi-** või **põhjusmääruseks,** olles sisuliselt lähedased määruslausetele, mis algavad sidesõnadega **indem, während, weil.**

Öeldise ja I partitsiibiga väljendatud tegevused on samaaegsed.

Kaasaegses saksa keeles tarvitatakse niisuguseid lauseid vähe, tavalisem on kõrvallause sidesõnadega **indem, während, weil:**

Das Studentenheim **besuchend,** fand ich alle Zimmer in bester Ordnung = **Während** ich das Studentenheim besuchte, fand ich alle Zimmer in bester Ordnung.

II partitsiibi abil moodustatud lause on sisuliselt võrdne täiend- või määruskõrvallausega ja võrreldes öeldisega väljendab ta minevikulist tegevust.

Durch Krankheit **verhindert,** mußte der Professor die Vorlesung verschieben.

§ 214. Kõrvallausete lühendamine partitsiibiga

(Kürzung der Nebensätze durch das Partizip)

Kõrvallausete lühendamisel partitsiibiga on nõutav, et pea- ja kõrvallausel oleks sama alus.

1. I partitsiibiga lühendatakse sidesõnadega **indem, während** ja **als** algavaid ajalauseid, kusjuures sidesõna ja kõrvallause alus langevad ära ning tegusõna omandab I partitsiibi vormi (vt. § 123).

Indem ich die Vorlesungen besuchte, erweiterte ich meine Kenntnisse = **Die Vorlesungen besuchend,** erweiterte ich meine Kenntnisse.

Eesti keeles tarvitatakse sel puhul des-lauselühendit.

2. II partitsiibiga lühendatakse

1) sidesõnaga **nachdem** algavaid ajalauseid ja sidesõnadega **da** ning **weil** algavaid põhjuslauseid, kusjuures sidesõna ja kõrvallause alus langevad ära, tegusõna omandab II partitsiibi vormi ja kõrvallause alus saab pealause aluseks:

Nachdem der Professor von der Konferenz zurückkehrte, erzählte er uns von seinen Eindrücken = **Von der Konferenz zurückgekehrt,** erzählte uns der Professor von seinen Eindrücken.

Da der Professor durch Krankheit verhindert war, mußte er seinen Vortrag verschieben = **Durch Krankheit verhindert,** mußte der Professor seinen Vortrag verschieben.

2) siduvate asesõnadega **der, die, das** (harvemini **welcher, welche, welches**) algavaid täiendlauseid. Seejuures langeb ära siduv asesõna, tegusõna omandab II partitsiibi vormi:

> Der Arbeiter, **der** von der Gewerkschaft ausgezeichnet wurde, ist unser ältester Genosse = Der Arbeiter, **von der Gewerkschaft ausgezeichnet,** ist unser ältester Genosse = **Der von der Gewerkschaft ausgezeichnete Arbeiter** ist unser ältester Genosse.

Viimane variant on kõige tavalisem.

Eesti keelde tõlgitakse need laused n u d - või t u d - k e s k s õ n a l i s e l a u s e l ü h e n d i g a:

Die nötigen Vorbereitungen **getroffen,** machte sich der Student ans Experiment.	Vajalikud ettevalmistused tehtud, asus üliõpilane katse juurde.
Vom Festival **zurückgekehrt,** erzählte uns Paul seine Eindrücke.	Festivalilt tagasi pöördunud, jutustas Paul meile oma muljeid.

M ä r k u s 1. Partitsipiaalsete lausete tõlkimine ei tekita üldiselt raskusi; nad antakse edasi samas sõnade järjekorras kui saksa keeles.

Raskusi esineb järgmistel juhtudel:

a) kui laiendatava nimisõna ees seisab n ä i t a v a s e s õ n a. Sel puhul alustatakse tõlkimist näitava asesõnaga, järgnevalt tõlgitakse määrus, siis kesksõna, alus ja lõpuks öeldis selle juurde kuuluvate laienditega:

Diese Obstbäume, **gezüchtet** von Mitschurin, wachsen im hohen Norden.	Need Mitšurini poolt aretatud viljapuud kasvavad kaugel põhjas.

1.	2.	3.	4.	5.
näitav asesõna	määrus	kesksõna	alus	öeldis ja selle laiendid

b) kui laiendatava nimisõna ees seisab a r t i k k e l, alustatakse tõlkimist määrusega, ja järgnevalt tõlgitakse nimisõna, teised lauseliikmed esinevad samas järjekorras kui eelmises näites:

Die Obstbäume, **gezüchtet** von Mitschurin, wachsen im hohen Norden.	Mitšurini poolt aretatud viljapuud kasvavad kaugel põhjas.

M ä r k u s 2. II partitsiibi abil moodustatud partitsipiaalse lause asemel võib tarvitada laiendatud täiendit (vt. § 161):

> **Die von Mitschurin gezüchteten Obstbäume** wachsen im hohen Norden.

§ 215. Sõltumatu sihitis

(Accusativus absolutus)

Saksa keeles on lauseid, milles esineb teistest lauseliikmetest sõltumata nimisõna akusatiivis koos mõne teise sõnaga. Need sõnad laiendavad mõeldavate tegusõnade **haben, halten, tragen** I partitsiipi. Sellist lauseosa nimetatakse absoluutseks akusatiiviks (accusativus absolutus).

Absoluutset akusatiivi võib asendada viisimäärus daativis koos eessõnaga **mit.**

Eesti keeles vastab sellele absoluutne nimetav:

Die Kreide in der Hand (haltend), stand sie an der Tafel. **Mit der Kreide in der Hand,** stand sie an der Tafel.	Kriit käes, seisis ta tahvli juures.
Einen Strohhut auf dem Kopf (tragend), arbeitete sie auf dem Felde. **Mit einem Strohhut auf dem Kopf,** arbeitete sie auf dem Felde.	Õlgkübar peas, töötas ta põllul.

§ 216. Kiillause

(Der Schaltsatz)

Kiillause on lauseliikmete vahele kiilutud lause, mis avaldab rääkija suhtumist lauses väljendatud mõttesse.

Kiillause ei ole grammatiliselt seotud lausega, mille liikmete vahele ta on kiilutud.

Kiillause eraldatakse muust lausest komade, mõttekriipsude või sulgudega:

> Fleiß und Beharrlichkeit — **man kann es nicht oft genug sagen** — sind die wichtigsten Voraussetzungen des Erfolgs.

§ 217. Põimlause mitme kõrvallausega

(Der mehrfach zusammengesetzte Satz)

1. Kui ühel pealausel on kaks või rohkem kõrvallauset, siis võivad need olla:

1) kaasalistuvad või
2) järjestikku alistuvad.

2. Kaasalistuvad kõrvallaused sõltuvad põimlauses otseselt pealausest:

Als wir in den Saal traten, trafen wir da Freunde an, **die wir schon seit Jahren nicht gesehen hatten.**

Pealause: *trafen wir da Freunde an*
Selle juurde kuuluvad kõrvallaused:
a) ajalause: *als wir in den Saal traten,*
b) täiendlause: *die wir schon seit Jahren nicht gesehen hatten.*

3. Järjestikuse alistumisega kõrvallaused alistuvad järgmiselt: esimene kõrvallause alistub pealausele, iga järgnev kõrvallause aga eelmisele kõrvallausele, laiendades mõnd selle liiget. Kõrvallauset, mis alistub pealausele, nimetatakse esimese astme kõrvallauseks, kõrvallauset, mis alistub esimesele kõrvallausele, **teise astme kõrvallauseks** jne.

Ich versuche dir zu beschreiben, **wie** unsere Jugend marschiert in den Kolonnen, **die** durch die Stadt ziehen.

Pealause: *Ich versuche dir zu beschreiben*
I astme kõrvallause: *wie unsere Jugend marschiert in den Kolonnen*
II astme kõrvallause: *die durch die Stadt ziehen.*

§ 218. Segaliitlause

(Mehreren Hauptsätzen folgen mehrere Nebensätze)

Liitlaused, milles rindlause ja põimlause esinevad koos, olles mõnikord teineteisega läbi põimitud, nimetatakse segaliitlauseks:

Wir lernen fleißig, **weil** wir viel wissen wollen, **und** wir wollen viel wissen, **weil** wir am Aufbau des Kommunismus mithelfen wollen.

VIII

REKTSIOON

(Die Rektion)

Rektsiooni (sõltumise) all mõistetakse käändsõnalise laiendi (sihitise, kaudsihitise, laiendi jne.) vormilist olenemist põhisõnast (tegusõna, omadussõna, nimisõna):

Die Menschheit **bedarf des Friedens.** (Inimkond vajab rahu.) Wir sind **unseres Sieges gewiß.** (Oleme kindlad

oma võidus.) Die Freude **an der Arbeit** macht das Leben reich. (Tööröõm teeb elu rikkaks.)

Saksa ja eesti keele rektsioonis esineb erinevusi, näiteks nõuab eestikeelne sõna t ä n a m a osastavat käänet, saksakeelne vaste **danken** aga daativit: Ich **danke dir.**

Erinevalt eesti keelest tuntakse saksa keeles rida tegu-, omadus- ja nimisõnu, mis nõuavad s i h i t i s t k o o s k a a s s õ n a g a:

Teilnehmen **am** geographischen Jahr (osa võtma geograafilisest aastast), reich **an** Metallen (metallirikas), die Freude **an** der Arbeit (tööröõm).

Järgnevalt esitame saksa keeles levinumad tegu- ja omadussõnad, mille laiendite r e k t s i o o n e r i n e b e e s t i k e e l s e s t.

§ 219. Tegusõnad nominatiiviga

(Verben mit dem Nominativ)

bleiben (jääma): Erna bleibt **unsere treue Gehilfin.**

heißen
genannt werden } (nimetama, pidama): Hans heißt unter uns **ein guter Grammatikkenner;** Er wird **ein guter Grammatikkenner** genannt.

§ 220. Tegu- ja omadussõnad genitiiviga

(Verben und Adjektive mit dem Genitiv)

Genitiivi nõuavad järgmised tegu- ja omadussõnad:

1. I n t r a n s i t i i v s e d t e g u s õ n a d
   bedürfen (vajama): Wir bedürfen ergebener Genossen.
   gedenken (mälestama): Wir gedenken unserer Helden.
2. E n e s e k o h a s e d t e g u s õ n a d
   sich annehmen (hoolitsema, hoolt kandma): Er nimmt sich meiner an.
   sich bedienen (kasutama, tarvitama): Ich bediene mich des neuen Wörterbuchs.
   sich bemächtigen (vallutama, oma võimusesse võtma): Der Feind bemächtigte sich eines neuen Gebiets.
   sich enthalten (hoiduma): Ich enthalte mich des Rauchens.
   sich erinnern
   sich entsinnen } (mäletama): Ich erinnere mich dieses schönen Tages.
   sich erbarmen (halastama): Erbarmen Sie sich seiner!
   sich rühmen (end kiitma või ülistama; hooplema): Er rühmt sich seiner Taten.
   sich schämen (häbenema): Er schämt sich der unbedachten Worte.

3. Sõnaühend **bewußt sein** (teadlik olema): Ich bin meiner Aufgaben bewußt.

4. Järgneva kahe tegusõna järel seisab i s i k u n i m i a k u s a t i i v i s, e s e m e n i m i g e n i t i i v i s:

anklagen (süüdistama, kaebust tõstma): Ich klage **ihn des** Betrugs an.
beschuldigen (süüdistama): Ich beschuldige **ihn des** Betrugs.

5. O m a d u s s õ n a d

müde (väsinud, tüdinud): } Ich bin **des** Wartens müde
überdrüssig (tüdinenud): } (überdrüssig).

gewiß (kindel): Wir sind unseres Sieges gewiß.
wert (väärt, vääriv): Er ist **des** Lobes wert.
würdig (väärt, vääriline): Er ist seines Amtes würdig.
schuldig (süüdi): Er ist **dessen** schuldig.
verdächtig (kahtlustatav, kahtlusalune): Er ist **dessen** verdächtig.

M ä r k u s: Kui **wert** esineb otseses tähenduses **wert sein** (maksma, väärtust omama), nõuab ta a k u s a t i i v i: Das ist **keinen Groschen** wert. (See ei ole krossigi väärt.) Tarvitatuna ülekantud tähenduses (väärima, väärt olema) nõuab ta g e n i t i i v i: Der Pionier ist **einer Auszeichnung** wert. (Pioneer väärib esiletõstmist.) **Schuldig** (süüdi) nõuab g e n i t i i v i, **schuldig** (võlgu) akusatiivi: Er ist **des Mordes** schuldig. (Ta on mõrvas süüdi.) Er ist mir **5 Rubel** schuldig. (Ta on mulle 5 rubla võlgu.)

6. Peame lisaks meeles väljendid, milles e r i n e v a l t e e s t i k e e l e s t tarvitatakse g e n i t i i v i:

Geh **deines Weges** — mine (käi) oma teed
Rechter (linker) Hand — paremat (vasakut) kätt
Meines Wissens — minu teada
Eines schönen Tages — ühel ilusal päeval
des Morgens (hommikul), **des Vormittags** (enne lõunat), **des Nachmittags** (pärast lõunat), **des Abends** (õhtul), **des Nachts** (öösel)
Welcher Meinung sind Sie? — Millisel arvamisel olete teie?
Ich bin **derselben Meinung** — ma olen samal arvamisel
Ich bin **guter (schlechter) Laune** — ma olen heas (halvas) tujus.

§ 221. Tegu- ja omadussõnad daativiga

(Verben und Adjektive mit dem Dativ)

Daativit nõuavad järgmised tegusõnade rühmad ja omadussõnad.

1. Intransitiivsed tegusõnad (Intransitive Verben):

befehlen } (käskima): Ich befehle (gebiete) **ihm** wiederzu-
gebieten } kommen.
begegnen (kohtama): Sie begegnete **ihm** auf der Straße.
danken (tänama): Wir danken **Ihnen** für die Antwort.
dienen (teenima): Wir dienen **unserem Vaterland.**
drohen (ähvardama): Er drohte **mir.**
folgen (järgnema, seirama): Ich folge **dir.**
fluchen (needma): Er fluchte **ihr.**
gehorchen (sõna kuulma): Die Schüler gehorchen **dir.**
glauben (uskuma): Ich glaube **ihm.**
helfen (aitama): Hilf **mir!**
lauschen (kuulatama, tähelepanelikult kuulama): Die Studenten lauschen **den Worten** ihres alten Professors.
schmeicheln (meelitama): Der Maler hat **mir** auf dem Bild geschmeichelt.
trauen (usaldama): Ich traue **dir** nicht.
zürnen (vihane, pahane olema): Zürnen Sie **mir** nicht?

Märkus: Paneme tähele erinevusi tegusõna **glauben** tarvitamisel: Ich glaube **dir** (ma usun sind), aga Ich glaube **an die Wahrheit** (ma usun tõde). Viimast, prepositsionaalset konstruktsiooni tarvitatakse tõekspidamiste väljendamise puhul.

2. Sõnaühend **zumute werden: Ihm** wurde leicht zumute (tal läks süda kergeks).

3. Umbisikulised tegusõnad (Unpersönliche Verben):

Es ahnt **mir** — ma aiman
es ekelt **mir** (vor) — ma tunnen jälkust, mul on vastik
es graut **mir** — mul on hirm või jube
es schadet **mir** — mulle on kahjulik
es schwindelt **mir** — mul käib pea ringi
es träumt **mir** — ma näen und
es tut **mir** leid — mul on kahju

4. Tegusõnad eesliidetega **bei-, ent-, nach-, zu-** võivad seista:

1) ühe sihitisega (daativis)

Unsere Gruppe wohnte **den Festspielen** bei. (Meie rühm võttis osa festivalist.)
Die Kinder ahmen **den Eltern** nach. (Lapsed matkivad vanemaid.)

Ich entnahm dieses Zitat **den Werken** Lenins. (Ma võtsin selle tsitaadi Lenini teostest.)
Das entspricht **der Wahrheit.** (See vastab tõele.)
Er hörte **mir** aufmerksam zu. (Ta kuulas mind tähelepanelikult.)

2) kahe sihitisega, millest üks (olend) on daativis, teine (ese, sündmus, omadus jne.) on akusatiivis:

ansehen (ära tundma): Man sah **ihm** *den Ausländer* an.
nehmen (võtma): Man nahm **ihm** *die Möglichkeit* weiterzureden.
stehlen (varastama): Die Räuber stahlen **dem Reisenden** *seine Geldtasche.*
rauben (röövima, võtma): Die Faschisten raubten **den Menschen** *den Glauben* an die Menschheit.

5. Omadussõnad:
gleich (võrdne): Sie ist **ihm** gleich an Kenntnissen.
ähnlich (sarnane): Die Tochter ist **dem Vater** ähnlich.
hold (armastusväärne): Sie ist **mir** hold. (Ta armastab mind).

§ 222. Tegu- ja omadussõnad akusatiiviga
(Verben und Adjektive mit dem Akkusativ)

Erinevalt eesti keelest nõuavad järgmised tegu- ja omadussõnad akusatiivi:

1) Transitiivsed ja intransitiivsed tegusõnad on järgmised:

heiraten — abielluma

Sünonüümne enesekohane tegusõna **sich verheiraten** nõuab daativit koos kaassõnaga **mit:**

Paul heiratete **meine Schwester;** aga:
Paul verheiratete sich **mit meiner Schwester.**

2) lahutatava eesliitega **an-** tuletatud tegusõnad:

anblicken
ansehen
anschauen
} (kellelegi otsa vaatama): Er blickte **mich** ernst an.

angreifen (kellelegi kallale tungima): Die Faschisten griffen **unser friedliches Land** an.
anlächeln (vastu naeratama): Sie lächelte **mich** an.
anlaufen (tr. ja intr.) (saatma [sadamasse], randuma, otsa jooksma; juurde või kokku jooksma): Das Schiff lief **den Hafen** an.

Märkus: Tegusõna **ansehen** (ära tundma) nõuab kahekordset sihitist, üht akusatiivis, teist daativis: Man sieht **ihm** *den Moskowiten* an. (On näha, et ta on moskvalane, temas on tunda moskvalast.)

3) lahutamata eesliidetega **be-, er-, ver-, durch-, über-, unter-, um-** tuletatud tegusõnad, nagu:

beantworten (vastama): Beantworten Sie, bitte, **den Brief** postwendend.
erreichen (jõudma [linna, sadamasse]): Die Reisenden erreichten **den Hafen.**
verstehen (aru saama): Ich verstehe **diesen Menschen** nicht.
durchschneiden (läbima, lõikama): Unsere Truppen durchschnitten **den Wald.**
überstehen (üle elama, vastu panema): Sie überstand **diese schwere Krankheit.**
umgehen (millestki kõrvale hoiduma või põiklema): Sie umging **den Streit.**

Märkus: Erandi moodustavad eelpool mainitud tegusõnad **bedürfen**, mis nõuab genitiivi, ja **begegnen**, mis nõuab daativit.

4) umbisikulised tegusõnad:

es dürstet mich — mul on janu, ma janunen
es hungert mich — ma olen näljane
es friert mich — mul on külm
es schläfert mich — ma olen unine, mul tuleb uni peale.

5) kahekordset akusatiivi nõuavad:

heißen } (nimetama, pidama): Ich nenne (heiße) **diesen Jungkommunisten** *meinen Freund.*
nennen }
lehren (õpetama): Er lehrt **die Studenten** *Deutsch* sprechen.
schelten } sõimama Sie schimpfte (schalt) **ihn**
schimpfen } nimetama *einen Grobian.*

6) omadussõnad, mis väljendavad iga, mõõtu:

alt — vana: Peter ist **einen Monat** alt

breit — lai
hoch — kõrge
lang — pikk
tief — sügav
} Dieser Graben ist **einen Faden** breit, hoch, lang, tief

weit — kauge: Dieser Kolchos ist **einen Kilometer** weit von der Stadt.
schwer — raske: Dieser Kartoffelsack ist **einen Zentner** schwer.

§ 223. Tähtsamad tegu- ja omadussõnad, mis nõuavad sihitist koos eessõnaga

(Die wichtigsten Verben und Adjektive, die ein Objekt mit einer Präposition verlangen)

1. Tegu- ja omadussõnad, mis nõuavad daativit koos eessõnaga:

1) Tegusõnad:

a) **an** (an wen? woran?)

aussetzen (ette heitma): Ich habe viel *an* **Ihrer Arbeit** auszusetzen.

erkranken (haigestuma): Sie erkrankte *an* **einer Lungenentzündung.**

leiden (kannatama): Er leidet *an* **heftigen Kopfschmerzen.** kuid: Die Afrikaner leiden *unter* der Ausbeutung der Imperialisten.

sterben (surema): Genosse X ist *an* **Herzschlag** gestorben.

studieren (õppima): Er studiert *an* **der Tartuer Universität.**

zweifeln (kahtlema): Ich zweifle *an* **der Richtigkeit** seiner Argumente.

sich beteiligen an / **teilnehmen an** } osa võtma: Unsere Studenten beteiligten sich (nahmen teil) *am* **Aufbau** des Neulands.

sich rächen an (kätte maksma): Paul rächte sich *am* **Feind** für den Tod seines Freundes.

b) **auf** (worauf?)

bestehen (juurde jääma): Ich bestehe auf **meinem Vorschlag.**

c) **bei** (bei wem?)

sich ausweisen (oma isikut tõendama): Er wies sich durch seinen Paß *bei* **dem Milizionär** aus.

d) **mit** (mit wem? womit?)

geizen (kitsi olema): Er geizte nicht *mit* **seiner Hilfe.**

veranschlagen (arvestama, hindama): Er veranschlagte seine Reise mit **100 Rubeln.**

e) **in** (worin?)

sich bilden (arendama): Wir bilden uns *in* **politischen und ideologischen Fragen.**

f) **nach** (nach wem? wonach?)

greifen (haarama): Sie griff *nach* **ihrer Handtasche.**

sich sehnen (igatsema): Im heißen Süden sehnten wir uns *nach* **unseren kühlen grünen Wäldern.**

streben (püüdlema, taotlema): Wir streben *nach* **wahrer Vollkommenheit.**

verlangen (nõudma, paluma): Die Kranke verlangt *nach* **dem Arzt.**

g) **von** (von wem? wovon?)

Abschied nehmen / **sich verabschieden** } (hüvasti jätma): Sie nahmen Abschied (sie verabschiedeten sich) *von* **ihren neuen Freunden.**

h) **vor** (vor wem? wovor?)

sich fürchten (kartma): Ich fürchte mich *vor* **der Kälte.**

sich hüten (hoidma): Ich hüte mich *vor* **schlechtem Beispiel.**

es ekelt mir (oder mich): Es ekelt mir *vor* **dieser Niederträchtigkeit.**

es graut mir (mul on hirm): Es graut mir *vor* **der Operation.**

Märkus: Rööbiti väljendiga ich fürchte mich *vor* **der Kälte** võib öelda: Ich fürchte **die Kälte.**

i) **zu**

ausholen (hoogu võtma): Er holte *zum* **Schlage** aus.

beglückwünschen / **gratulieren** } (õnnitlema): Wir gratulieren *zu* **eurem Erfolg.**

sich bekennen (pooldama): Wir bekennen uns *zum* **Frieden.**

2) Omadussõnad:

an (woran?)
arm (vaene): Dieser Bezirk ist arm *an* **Wäldern.**
reich (rikas): Diese Republik ist reich *an* **Metallen.**
krank (haige): Otto ist krank *an* **Briefmarkensammeln.**
schuld (süüdi): Du bist schuld *an* **dieser Tat.**

2. Tegusõnad, mis nõuavad akusatiivi koos eessõnaga.

1) Tegusõnad:

a) **an** (an wen? woran?)

denken (mõtlema): Ich denke *an* **das schöne Festival.**
erinnern (meelde tuletama): Ich erinnere Sie *an* **Ihr Versprechen.**
glauben (uskuma): Ich glaube *an* **die Wahrheit.**
sich gewöhnen (harjuma): Ich gewöhne mich *an* **diesen Menschen.**
sich wenden (pöörduma): Der Student wandte sich *an* **den Professor.**

b) **auf** (auf wen? worauf?)

achten (tähele panema): Achten Sie, bitte, *auf* **diese Regel!**
hinweisen (osutama, tähelepanu juhtima): Er wies mich *auf* **dieses Zitat** hin.
setzen (panema): Man setzte ihn *auf* **Halbtagearbeit.**
stoßen (sattuma): Er stieß *auf* **unüberwindliche Schwierigkeiten.**
warten (ootama): Er wartet *auf* **seinen Kameraden.**
verzichten (loobuma): Unser Staat verzichtete *auf* **jegliche Reparationsforderungen.**
sich verstehen (asjatundlik olema): Er versteht sich *auf* **schwere Übersetzungen.**
Verdacht haben (kahtlustama): Wir haben Verdacht *auf* **diesen Menschen.**

c) **für** (für wen? wofür?)

halten (pidama): Man hielt ihn *für* **einen ehrlichen Arbeiter.**
sorgen (hoolitsema): Wir sorgen *für* **unsere Jugend.**
sich interessieren (huvi tundma): Sie interessiert sich *für* **die Literatur.**

d) **über** (über wen? worüber?)

siegen (võitma): Wir siegten *über* **den Feind.**
spotten (pilkama): Er spottete *über* **die Feigen.**
sich ärgern (vihastama): Ich ärgerte mich *über* **das Geschwätz.**

e) **um** (um wen? worum?)

bitten (paluma): Ich bitte um **eine baldige Antwort.**
flehen (anuma, härdasti paluma): Er flehte *um* **Verzeihung.**
steigern (tõstma): In London wurden die Preise *um* **20% gesteigert.**
sich kümmern (hoolima, hoolitsema, tegelema): Sie kümmerte sich viel *um* **ihren kleinen Bruder.**
es steht (on): Es steht schlimm *um* **ihn.**

Märkus: Paljude tegusõnade asemel, mis nõuavad sihitist koos eessõnaga, võib tarvitada eesliidetega tegusõnu, milliseid tarvitatakse ilma eessõnadeta: **Denken** *an* diesen Tag = gedenken dieses Tages. Er **achtete** *auf* seine Worte = er **beachtete** seine Worte. Ich **warte** *auf* ihre Antwort = ich **erwarte** ihre Antwort. Wir **siegten** *über* den Feind = wir **besiegten** den Feind.

SISUKORD

Eessõna 3

A

MORFOLOOGIA

1. Sõnaliigid 5

I

Artikkel

2. Artikkel ja selle grammatilised funktsioonid 6
3. Artikli deklinatsioonitabel 7
4. Määrava ehk definiitse artikli tarvitamine 7
5. Umbmäärase ehk indefiniitse artikli tarvitamine 8
6. Artikli tarvitamine pärisnimede (isikunimede) ees 8
7. Artikli tarvitamine geograafiliste nimede ees 9
8. Artikli tarvitamine aastaaegade, päevade ja kuude nimetuste ees . . . 9
9. Artikli tarvitamine ainenimetuste ees 10
10. Artikli tarvitamine abstraktsete noomenite ees 10
11. Artikli puudumine üldnimede ees 11
12. Artikli liitumine prepositsioonidega 12

II

Nimisõna

13. Nimisõnade liigitamine 12
14. Nimisõnade moodustamine 13
15. Liitnimisõnad 13
16. Nimisõnade liitumisviisid 14
17. Nimisõnade prefiksid ehk eesliited 15
18. Nimisõnade sufiksid 15
19. Tegijat ja isikut märkivad sufiksid 17
20. Esemeid märkivad sufiksid 18
21. Abstraktseid mõisteid märkivad sufiksid 19

22. Nimisõnade tuletamine tegusõnade tüvest tüvesisevokaali muutusega või ilma 22
23. Substantiveerumine 22
24. Laenud 23
25. Nimisõnade sugu 24
26. Nimisõnade käänamine 27
27. Käändkonnad ehk deklinatsioonid 28
28. Naissugu nimisõnade käänamine 28
29. Tugev käändkond 28
30. Nõrk käändkond 29
31. Nimisõnade käänamise erandjuhud 30
32. Pärisnimede käänamine 31
33. Nimisõnade mitmuse moodustamine 32
34. Naissugu nimisõnade mitmus 32
35. Kesksugu nimisõnade mitmus 34
36. Kesksugu nimisõnade mitmuse moodustamise tabel 35
37. Meessugu nimisõnade mitmus 36
38. Meessugu nimisõnade mitmuse moodustamise tabel 37
39. Nimisõnade mitmuse moodustamise koondtabel 38
40. Nimisõnade mitmuse moodustamise erandjuhud 39
41. Ainult ainsuses või mitmuses esinevad nimisõnad 41

III

Asesõna

42. Asesõnade liigitamine 42
43. Asesõnade funktsioonid 42
44. Isikuline asesõna 43
45. Enesekohane asesõna 44
46. Näitav asesõna 45
47. Omastav asesõna 48
48. Küsiv asesõna 50
49. Siduv asesõna 52
50. Umbmäärane asesõna 53
51. Umbisikuline asesõna 56

IV

Omadussõna

52. Omadussõnade liigitamine 57
53. Omadussõna funktsioonid ja vormid 58
54. Omadussõna koht lauses 58
55. Omadussõnade moodustamine 58
56. Omadussõnade tuletamine sufiksite abil 59

57. Omadussõnade tuletamine prefiksite abil 60
58. Teiste sõnaliikide adjektiviseerimine 60
59. Liitomadussõnad 61
60. Omadussõnade käänamine 61
61. Omadussõnade nõrk ehk nimisõnaline käändkond 61
62. Omadussõnade tugev käändkond 62
63. Omadussõnade segakäändkond 63
64. Omadussõnade käänamine põhiarvude ja umbmääraste asesõnade järel 64
65. Mitme kõrvutiseisva omadussõna käänamine 64
66. Omadussõnade võrdlusastmed 65
67. Keskvõrre 65
68. Ülivõrre 66
69. Võrrete moodustamine metafooniaga 66
70. Ebakorrapärased võrded 67

V

Arvsõna

71. Arvsõnade liigitamine 67
72. Põhiarvud 68
73. Põhiarvude käänamine 69
74. Järgarvud 71
75. Kuupäevade ja aastaarvude väljendamine 71
76. Murdarvud 72
77. Umbmäärased arvsõnad 72
78. Kordusarvud 73

VI

Tegusõna ehk verb

79. Tegusõnade moodustamine 73
80. Tegusõnade tuletamine 74
81. Liittegusõnad 75

Tegusõnade liigitamine

82. Tegusõnade semantiline liigitamine 76
83. Tegusõnade süntaktiline liigitamine 76
84. Tegusõnade vormistik 78
85. Tegusõnade põhivormid 79

Tegusõnade pöördkonnad

86. Tugev pöördkond 79
87. Tugeva pöördkonna rühmad 80
88. Nõrk pöördkond 85
89. Tugevalt ja nõrgalt pöörduvad tegusõnad 86
90. Ebakorrapärased tegusõnad 86

Ajavormid ja nende tarvitamine

91. Absoluutsed ja relatiivsed ajavormid 88

Indikatiivi aegade moodustamine ja tarvitamine. Lihtajavormid

92. Preesens ehk olevik 89
93. Imperfekt ehk lihtminevik 92

Liitajavormid

94. **Haben** ja **sein** tarvitamine liitajavormide tuletamisel 94
95. II partitsiibi moodustamine 95
96. Perfekt ehk täisminevik 96
97. Pluskvamperfekt ehk enneminevik 98

Tuleviku ajavormid

98. I futuurum 100
99. II futuurum 101
100. Prefiksitega tuletatud tegusõnade pööramine 102
101. Lahutamatud prefiksid 102
102. Lahutatavad prefiksid 104
103. Kõikuvad prefiksid 105
104. Enesekohased tegusõnad 105
105. Modaalsed tegusõnad 107
106. Modaalsete tegusõnade vasted eesti keeles 108
107. Modaalse tähendusega tegusõnad 110
108. Passiiv ehk umbisikuline tegumood 110
109. Passiivi tõlkimine eesti keelde 112
110. Imperatiiv ehk käskiv kõneviis 113

Konjunktiivi funktsioonid, ajavormide moodustamine, pööramine ja tarvitamine

111. Konjunktiivi funktsioonid 115
112. Konjunktiivi preesens 116
113. Konjunktiivi imperfekt 118
114. Konjunktiivi perfekt ja pluskvamperfekt 120
115. Konjunktiivi I ja II futuurum 122
116. Konditsionaal ehk tingiv kõneviis 123
117. Konjunktiivi ja konditsionaali tarvitamine kõrvallauses 124

Tegusõna käändelised ehk nominaalsed ehk infiniitsed vormid

118. Infinitiivi aktiivi ja passiivi vormid ning nende tarvitamine 125
119. Infinitiivi funktsioonid 126
120. Infinitiivi tarvitamine partikliga **zu** ja ilma selleta 127

121. Infinitiivsed konstruktsioonid 128
122. Partitsiibid ja partitsipiaalsed konstruktsioonid 128
123. I partitsiip 129
124. II partitsiip 130
125. II partitsiibi morfoloogilised ja süntaktilised funktsioonid 130

VII

Määrsõna

126. Määrsõna definitsioon ja liigitamine 132
127. Määrsõnade tuletamine 133
128. Liitmäärsõnad 134
129. Määrsõna võrdlusastmed 135
130. Asesõnalised määrsõnad 135
131. Asesõnaliste määrsõnade tarvitamine 136
132. Modaalsed määrsõnad 137

VIII

Eessõna

133. Eessõna definitsioon ja tuletamine 138
134. Eessõnade tõlkimisest eesti keelde 138
135. Eessõnad akusatiiviga 139
136. Eessõnad daativiga 141
137. Eessõnad daativi ja akusatiiviga 142
138. Eessõnad genitiiviga 144
139. Eessõnade liitumine artikliga 146

IX

Sidesõna

140. Sidesõnade vormistik ja tuletamine 146
141. Sidesõnade liigitamine ja süntaktilised funktsioonid 147
142. Sidesõnade tähendus 148
143. Mõnede rinnastavate sidesõnade mõju sõnade järjekorrale lauses . . 149
144. Mõnede sidesõnade tarvitamise iseärasustest 150

X

Kildsõna 152

XI

Hüüdsõna 153

B

SÜNTAKS

145. Sõnaühendid 155

I

Laused ja nende koosseis

146. Lausete liigitamine sisu järgi 156
147. Lausete liigitamine koosseisu järgi 157
148. Lausete liigitamine aluse järgi 157

II

Laiendamata lihtlause

149. Alus 158
150. Öeldis 158
151. Pöördsõnaline öeldis 159
152. Käändsõnaline öeldis 160
153. Koopula 160
154. Öeldistäide 161
155. Aluse ja öeldise ühildumine 161

III

Laiendatud lihtlause

Nimisõna laiendid

156. Täiend 162
157. Ühilduvad täiendid 163
158. Mitteühilduvad täiendid 163
159. Täiendi koht lauses 163
160. Lisand 164
161. Laiendatud täiend 164
162. Nimisõna laiendite skeem 165

Tegusõna laiendid

163. Sihitis 165
164. Määrus 167
165. Määruse liigid ja vormistik 168
166. Kohamäärus 168
167. Ajamäärus 169

168. Viisimäärus 169
169. Põhjusmäärus 170
170. Tingimusmäärus 170
171. Sihi- ehk otstarbemäärus 170
172. Mööndusmäärus 171
173. Tegusõna laiendite skeem 171
174. Sõnaliikide ja lauseliikmete vastastikuste suhete tabel 171

IV

Sõnade järjekord lihtlauses

175. Sõnade järjekord laiendamata lihtlauses 174
176. Sõnade järjekord laiendatud lihtlauses 174
177. Öeldise käändelise osa koht lauses 175
178. Enesekohase asesõna **sich** koht lauses 176
179. Täiendi koht lauses 176
180. Sihitise ja määruse koht lauses 176
181. Eitussõnade koht lauses 177

V

Elliptilised laused 178

VI

Koondlaused 179

VII

Liitlause

182. Liitlause olemus ja liigitamine 179

Rindlause

183. Rindlausete vormiline liigitamine 180
184. Rindlausete sisuline liigitamine 180
185. Sõnade järjekord rinnastavate sidesõnade järel 181

Põimlause

186. Põimlause struktuur 182
187. Korrelaadid 182
188. Sõnade järjekord kõrvallauses 183
189. Kõrvallausete liigitamine 183
190. Aluslause 184

191. Öeldislause 185
192. Täiendlause 185
193. Sihitislause 186
194. Kaudne kõne 186
195. Kaudne küsimus 188
196. Määruslause 189
197. Kohalause 189
198. Ajalause 189
199. Mõnede sidesõnade tarvitamise iseärasustest ajalausetes 190
200. Põhjuslause 191
201. Eesmärgi- ehk otstarbelause 192
202. Viisilause 192
203. Põhiline viisilause 193
204. Võrdluslause 193
205. Tagajärjelause 194
206. Tingimuslause 195
207. Mööndusiause 197
208. Restriktiivlause 198
209. Kokkuvõte sidesõnata kõrvallausetest 199
210. Iseseisvad lauserühmad 199
211. Infinitiivsed laused 200
212. Kõrvallausete lühendamine infinitiivi ja infinitiivse lausega 200
213. Partitsipiaalsed laused 201
214. Kõrvallausete lühendamine partitsiibiga 202
215. Sõltumatu sihitis 204
216. Kiillause 204
217. Põimlause mitme kõrvallausega 204
218. Segaliitlause 205

VIII

Rektsioon

219. Tegusõnad nominatiiviga 206
220. Tegu- ja omadussõnad genitiiviga 206
221. Tegu- ja omadussõnad daativiga 208
222. Tegu- ja omadussõnad akusatiiviga 209
223. Tähtsamad tegu- ja omadussõnad, mis nõuavad sihitist koos eessõnaga 211

Каллиста Хансовна Канн

ГРАММАТИКА НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

На эстонском и немецком языках

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

*

Toimetaja H. Viira
Kunstiline toimetaja R. Pangsepp
Tehniline toimetaja H. Kohu
Korrektorid H. Abo ja P. Hiie

Ladumisele antud 21. XII 1960. Trükkimisele antud 15. IV 1961. Paber 60 × 90, 1/16. Trükipoognaid 14. Arvutuspoognaid 12,19. Trükiarv 10 000. MB-03228. Tellimise nr. 11887. Hans Heidemanni nimeline trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19. II

Hind 41 kop.

6--7

A
23913
228563

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00358243 6